

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

6

JUUNI 1938

Meie valvepost Kotva kaldal.

Miks on

„Päevaleht“

suurim Eesti ajaleht?

Sest „PÄEVALEHT“ on juba enne Eesti iseseisvust julgustanud Eesti rahva eneseteadvust ning virgutanud teda parema tuleviku poole

„PÄEVALEHE“ suur objektiivsus, suurte elutõdede õieti mõistmine ja eestluse ideaalidest kinnipidamine teevad ta kõigi poolt kõrgesti hinnatavaks.

„PÄEVALEHE“ töötamise, tööpakkumise, ostu, müügi jne. kuulutused mis eriti huvitavad laiu hulki kõigist ringkonnist, väljendavad elavalt ja iseloomustavalt **mitmekesise ja rohkearvulise kuulutajaskonna soove ja nõudeid.**

Miks just „Päevalehes“ kuulutamine tasub end mitmekordselt?

Sest „PÄEVALEHT“ on **kõige suurema levikuga ajaleht** kodumaal ning tema lugejaskonna suur mitmekesisus kindlustab kuulutuste kasuliku mõju kõikidesse ringkondadesse.

Seepärast on ka arusaadav, et äri- ja tööstusringkonnad kaupade turustamisel kasutavad esmajärjekorras just

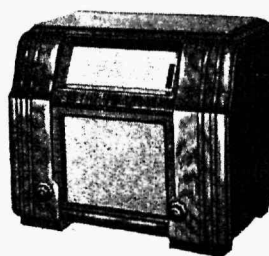
„Päevalehte“

Tallinna Manufaktuur
&
Kaubanduse A-S.

Raadio Ladu

Raekoja plats,
Raekoja taga

Postkast 231

Körting

Saba

Suprema

PYE

Reserveeritud

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

JUUNI 1937

NR. 6 (8)

Vastutav- ja tegevtoimetaja — kolonelleitnant O. Kurvits VR I/3.

Väljaandja — Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158. Postkast 286.
Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1937. a.: aasta peale — Kr. 3.50; ½ aastaks — Kr. 2.—; ¼ aastaks
Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. a. ilmunud 3 numbrit Kr. 1.—.
Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

VÕIDUPÜHAKS.

On alati meeles, kuidas pärast sõda Landeswehriga ühes eesti talus jutustati mulle selle heilluseaegseid muljeid. Peremees ja la perekonnaliikmed seletasid umbes nii:

„Kui meie saime kuulda, et sakslased valmistuvad tulema tagasi, siis see legi meele küll päris murelikuks. Et mis nüüd saab,

kas meie siis kahel pool korraga suudame sõdida? Aga asi arenes ja läks nii ruttu, et äkki kuulsime, et ongi juba läinud lahti sõjaks selle Landeswehriga. Vaat', kui see teade tuli, siis otsekohe töötegemise lusti võllis nii kui ära. Nagu ikka, oli tööd kõik kohad täis, aga saad sa siis mõelda tööle,

M. Maksolly õlimaal.

Need, kes vabastasid isamaa.

kui tead, et niisugune tõsine asi on käimas. Istusime kodus, arutasime niipalju kui oskasime ja tööl ei olnud enam mingisugust lähtsust ega edu. Oli mõttes, et kas üldse enam maksabki teha tööd, võib olla läheb halvasti ja milleks seda tööd siis on tehtud. Nii veeres mõni tund sellest päevast, siis vaatasime, et ega nüüd maksa oodata, kuni uudised oma aeglast teed mööda jõuavad koju, nüüd peab minema neile järele. Kui töö ei lähe korda, mis siis kodus istuda ja mõtelda asjast, millest midagi ei tea. On vajalik iga silmapilk olla ise juures ja näha sündmusi, kas võilu või allajäämist. Sõitsime siis linna, aga seal lehed otsas, kõik ära ostetud. Olevat lehtedes olnud häid sõnumeid, aga kes sealgi teadis, mida toob järgmine tund. Linnas oodati teateid samuli suure ärevusega. Otsisin mööda linna nagu tikutulega, et kas saaks osta mõnda läbilõetud lehtegi, aga kõik olid kadunud kui tuulest pühitud. Ei saanud siis muud, kui hakkasin ootama uusi lehti. Ja kui need tulid, siis võisin lugeda ja viia koju suure sõnumi — võit! ...“

Nii umbes see jutustus. Kahtlemata tunti nii kõigis eesti peredes, kuhu sõnumid jõudsid päralt õigeaegselt ja saadi sündmustele elada kaasa nende kujunemisel. Kogu maa seisatas oma töös ja loiminguis ning ootas alganud suure võitluse lõputulemust. Inimesi valdas mure — mis saab meie homsest päevast? Nendel pikkadel ootustundidel kogu rahva mõtted seisid meie sõjaväe juures — nende käes oli ju nüüd meie saatus selgemini kui kunagi varem. Muret tegi küsimus, kas meie oleme küllalt tugevad või mitte.

See lugu näitab, millest on kasvanud meie igaaastane Võidupüha. Mõndagi sündmust ajaloos pole hakatud mälestama kohe järgnevatel aastatel, vaid mõni aeg hiljem, kuni on tekkinud vajalik ajavahemaa sündmuse tähtsuse õigeks hindamiseks. Võidupüha enda eod aga olid juba tookordses rahva meeleolus ja elamustes. Nüüd meie katkestame oma töö üheks päevaks niisama, nagu siis katkes töö ähvardava hädaohu mõjul. See päev lakkas olemast igapäevaste lööde päevaks juba siis; sel päeval pühendati kõikjal juba siis mõtetele oma rahva

sõjalisest võitlusest oma vabaduse eest kas suuremal või vähemal määral.

Võltis aastaid aega, enne kui see päev ametlikult sai meie juures selle sisu, mis talle ajaloo poolt määratud. Kui meie rahvas sel päeval tuletab meelde neid aegu, siis kerkib silmi ette ka tookordne kriitiline olukord. Tänu meie väeosade tublidusele ja vaprusse tulime sellest olukorrast välja võitjatena. Sündmust ise kannavad ajalained meist kord-korralt kaugemale, kuid aktiivseks jäävad meile südamele need küsimused, mis kerkisid siis kõikide südameis, ootama vastust:

Mis toob meile homme päev?

Mida suudavad meie sõjajõud?

Kas oleme küllalt tugevad või mitte?

Meil on Võidupüha kujunenud suureks suviseks rõõmupühaks. Meie karm Põhja-maa loodus näitab just neil päevil oma kõige lahkemat külge, andes meile lühikesi ja kauneid suverõõme. Mälestatava võidu seisukohalt seegi sobib hästi, sest see võit väärrib rõõmutsemist. Sellega meie sugupõlv suulis seda, mida ei suutnud meie kangelaslikud esivanemad ei iseseisvalt ega teiste rahvaste abistamiskatsetega. See oli võit, millist teist ligilähedalegi samasuurt ei tunne meie ajalugu.

Ja kunas olemegi oma võidu puhul rõõmustanud? Vabadussõja ajal rasketest ja rõhivatest aegadest kurnatud rahvas paljaks laastatud maal ei leidnud oma rõõmule erilisi väliseid avaldusvorme. See rõõm ei suutnud kaaluda kõrgele tolle aja igapäevase raskeid päevamuresid. Küll aga suudab selle võidu rõõm koos selle võidu viljaga, millest kogu rahvas on saanud õnnistavat osa, nüüd suruda tahaplaanile meie jooksva elu murettegevad pisiküsimused.

Selle juures meie aga ei saa unustada lähtsaid küsimusi. Tänapäeva rahvusvahelise elu taevast on pilvine. Julgeolek ja vabadus vajavad enda kindlustamiseks tugevat ja alalist valvet. Ning üleulatav Võidupüha tuletagu kõigile meelde, et tugev tahe ja usk oma võimetesse ja õiguslesse võib kõigutada mägesid, võib tõrjuda eemale ka tugevamagi vaenlase, nagu see sündis mälestatavatel ajaloolistel päevadel Võnnu all.

J. JAIK.

Võnnu alt Riiani.

M. Päss.

Eesti ja Soome Vabadussõda arenes ühtlasel ajaloolisel taustal — Maailmasõja kustoval tulekumal 1918—1919 aastal. Nende maade geopoliitiline asend määras aga olulised erinevused kahe vennasrahva vabadusvõitluses. Seal kus Soome heitles peamiselt Vene pealetungiva enamuslimaaga, lisandus Eestile uue vaenlasena veelgi Rauddiviis ja Landeswehr.

Meie vabadussõjaaegsed lahingud Rauddiviisiga ja Landeswehriiga Võnnu alt Riiani moodustavad enesest koondatud terviku meie Vabadussõja sellest ajajärgust,

ja meie sõjaväe raugematu võitlus- ja võidutahe. See oli lahinguretk, kus sageli haavatudki sõjamehed ei lahkunud rindelt, et ainult osa võtta lahingutest. Aga need olid meie kodumaa paremad paremate hulgast, kes varisesid heitluste lõpptulemuse nägemata, kellele ei olnud tagasitulemiteed lahingväljalt. Ronneburg ja Skangal, Lemsalu ja Roopa, Stolben ja Rauna, Ramotski ja Hinzenberg, Jegeli ja Rodenpois, need ja palju teisi on need lahingväljad, kus iga uus positsioon tähendas — uut sangarlust, kus iga jalatäis maad oli niisu-

Meie Soomusrong nr. 2 Võnnu lähedal Rauna sillal, Landeswehri sõja algul.

kus vaenlane oli juba lõplikult tõrjutud välja kodumaa piirest. Lahingud Võnnu alt Riiani — see oli nagu paratamatu täiendus meie maa ja rahva ajaloolisele vabadusvõitlusele: keerdunud vahekorrad õien dati sirgeks mitte üksinda idas, aga sama hooga ja samal hoobil ka läänega. Kõigi nende heitluste vastutasuna päris meie noor demokraatlik vabariik poliitilise ja majandusliku sõltumatuse nii slaavi, kui ka germani pealesuruvast mõjust.

Vabadussõjaaegsetes lahingutes Võnnu alt Riiani avaldus enne kõike meie rahva

tatud verega, kuhu oli kuhjunud nii palju kangelasmeelt ja nii palju ränkaskaid kaotusi. Aga see ongi omas kokkuvõttes — karm lahinguretk Võnnu alt Riiani.

Lahingud Võnnu alt Riiani markeerivad kaugemaid piiritippe lõunas, kuhu ulatus meie mõök. Meie tolleagse sõjavägede ülemjuhataja kindral J. Laidoneri väga kaugele-ettenägelikul korraldusel õigeaegselt ja vaenlasele märkamata toimunud sõjajõudude ümberpaigutamine enamlaste rindelt Saksa Rauddiviisi ja Landeswehri tulilõkkele oli vaidlematult geniaal-

Kellele: Põnnu, Viljandi maakonna kaitseleida üle-
matele, arasin linnu peale ja maakonna kaitsele
Kust kohalt: esimeestele.
1919 23 päew 6 kuu 10 kell min.
№ 158. Kaart tollis.

Täna kell 8-30m on Soomusvägede re-
santid ja 3 diviisi väeüksed Võnnu linnu
ja teine ümbriks kõne omd alla
võtnud. Punkt. Väeüksed kaitseks
väga suured. Iste väeüksed rahva-
vägi, vaatamata meeleäratellim
vaenlase vastajänes peale, tungib
edasi linnu poole Põnnu. Kõne-
linnast kaitseväe vastes lahingutes
on soomusvägede üksused omd
kõne võitnud. Punkt. Põnnu korr-
dusi teha, et saadud võituda ja
meie fölis ja arasinlase väeüksed
üle, linnu ja maakonna saens lõpet
valja pantus ja lahingutes garnisonis
sõjare ja arasinlase väeüksed.

Kindral Põdder.

Kindral E. Põdder'i korraldus Landeswehri üle saavutatud võidu pühitsemiseks 23. juunil 1919. a.
Kirjutatud kindral E. Põdder'i enda käega.

ne. Samuti nõuab erilist rõhutamist ja hin-
nangut kindral E. Põdder'i ja al-polk. N.
Reegi valitud dispositsioon ja puhtstra-
teegilised, operatiivsed korraldused meie
sõjavägedele lahingutes Võnnu all.

Kindral E. Põdder'i surmast möödub
käsoleval Vöidupihal viis aastat. Kaitse-
liidu rajamine ja Rauddiviisi purustamine
moodustab enneaegselt varisenud kindrali

elutöö. Fernando Kortés võitis Ameerikat
Hispaaniale, kindral Ernst Põdder võitis
meie naabermaid enamlastelt, Rauddiiv-
silt ja Landeswehriilt — meie lähematele
naabritele.

On iseenesestki mõistetav, et sama hästi
kui lahingutes Võnnu alt Riiani, nii võik-
sime meie vabalt kõnelda ka lahingutes
Laura, Valga, Ruhja või Heinaste alt —

Meie väejuhte sõjas Landeswehriiga Rodenpoisi (Ropaži) jaamas, vaherahu allakirjutamisel Landeswehriiga.

Vasakult paremale: kapten K. Parts, kindral E. Pödder, al-polk. N. Reek.

Riiani. Ja kuigi 1812. a. päätsid venelased oma tolleagse Isamaasõjas mitte üksinda Vene, vaid küll ka Saksamaa Napoleoni ikke alt, siis ei ole ometi sakslased kunagi tunnustanud ega hinnanud venelaste osatähtsust Napoleoni armee kokkuvarisemises ja Saksamaa vabastamises Napoleoni võimu alt. Nüüd aga kordub sama nähe meiegi Vabadussõja hindamises meie üleaedsete juures...

Meie võidukas sõjavägi tõi lahingutest ja taplustest Võnnu alt Riiani mitte üksinda hiilgava võidu vaenlase üle, vaid lõi ka kindlad lahingutraditsioonid, mis püsivad vankumatult meie sõjaväes. Nii on sellel ajaloolisel „sõjavankri veeremisel“ kindlustatud koht samuti meie minevikus, kui ka tulevikus. Lahingud Võnnu alt Riiani jäävad selles mõttes unustamatuks õppetunniks, kust ammutatakse tulevikuski teadmisi, kuidas tuleb õieti kohelda oma ajaloolisi vastaseid.

On loomulik, et rahvusvahelistel aferitidel, kes seisid Saksa Rauddiviisi ja Landeswehri palgasõdurite juhtkohtadel, ei

mahtunud ajusse mõte meie omariiklusest ja rahvuslikust iseseisvusest. Mehise ja kõva sõna selgitavaks vastuseks andsid neile meie võitlusvalmid väeosad Võnnu all. Oli ju meie riiklik iseseisvus ja demokraatlik Vabariik selleks aateliseks kandejõuks, mis tiivustas ja kihutas meie sõjaväge kõigil neil jõupingutavatel lahinguradadel.

Lahingud Võnnu alt Riiani — see on meie maa ja rahva võidu ja Vabaduse ajalooline tõendusemärk ja sümbol. Siit peale omandas hoopis teise sisulise tähenduse eestlus. Vana-balti mentaliteetki murdus jäädavalt. Rahvuslus sai teise tuuma, täielikuma mõtte. Ja isegi skepsise ja meeolulise depressiooni hallidel silmapilkudel on juba ainus mõte ajaloolistest lahingutest Võnnu alt Riiani see, mis hoiab eemale kahtlused ja murepilved kodumaa homsepäeva saatuse pärast ja muudab enesekibestusegi — elujaatuseks. Lahingud Võnnu alt Riiani — see on meie maa ja rahva tuleviku kindlustus ja pant. Hoc signum vincit!

Paruni nurjunud rahusobitus.

J. Unt,

Res.-kolonelleitnant, VR I/2 ja II/3, Kuperjanovi Partisanide Pataljoni ülem Vabadussõjas.

Peale Võnnu all löödud lahingute, kus Landeswehri pealetungihoo murti ja „parunid“ suurte kaotustega löödi taganema, olid Landeswehri väeosad niivõrd võimevad, et ilma vastupanuta jõudsimise kahe päevase rännaku järele 24. juunil 1919. a. kell 16.00 Segevolti.

Hinzenbergi all, Maaõnneõjaegseis kindlustatud kaevikus, katsus Landeswehr veel kord meie pealetungi peatada, kuid 26. juunil, mõnetunnilise lahingu järele, vallutasime vaenlase kaevikud, ja algas jälle Landeswehri tagaajamine kuni Rodenpoisi jaamani.

Rodenpoisi oli viimne jaam enne Riit. Paar kilomeetrit põhjapool Rodenpoissi kindlustas Landeswehr ennast jaama kaitseks. Kaos vaenlase ridades ja peataolek juhtimises kestis aga edasi. Sellest saime andmeid ja tõendusid, olles salaja, vaenlasele teadmata, nendega telefoniühenduses. Nimele kuulasime raudtee telefoniliinil nende kõnelusi üle 12 tunni pealt ja seda isegi Landeswehri peastaabiga.

Kuperjanovi Partisanide Pataljoni staap asus kuue kilomeetri kaugusel Rodenpoisist, Sile kõrtsi juures, Võnnu-Riia maantee ääres. Samas asusid ka patareid — partisanide raske- ja kergepatarei ja Võnnu all meie juurde püsima jäänud Läti raskepatarei.

27. juuni õhtul umbes kella 20.30 ajal sõitis rinde poolt pataljoni staabi juurde võõras auto. Auto tuuleklaasi külge oli vardaga kinnitatud kaks lippu — üks valge, teine Inglise lipp. Autos istusid: esimestel inglasest autojuht ja tema kõrval teine inglase — ohvitser, tagaistmel suu-

rekasvuline Landeswehri mundris mees ja selle kõrval ohvitser endise Vene alampolkovniku vormis. Kahel viimasel olid silmad valgete rätikutega kinni seotud. Auto porilaua seisis partisanide 3. roodu ohvitseriasetaaja Udo Einsild, — hüüdnimega „Habe“ ja veel üks sõdur.

Varurood oli sama kõrtsi juures tee ääres. Kogunesime auto ümber. Einsild seletas, et kesk lahingu ajal ilmunud auto 3. roodu ette, varustatud valge- ja Inglise lipuga. Nemad jätnud tulistamise ja läinud kahe rinde vahele autole vastu. Siin Landeswehri vormis isik, kes ütles enese olevat Taube, palunud enese saata meie vägede staapi, kuna tema tahtvat teha Landeswehri poolt meile rahuettepaneku.

Sarnane äkiline rahuettepanek meie meestele rindel suuremat ei meeldinud, pealegi olid nad sakslases ära tundnud endise Eestimaa mõisniku parun Taube.

„Oleksime auto ilusasti ära võtnud ja Taube kohe tagasi saatnud, aga inglase juuresolek segas meid, tõime nad siiski siia,“ seletas „Habe“ suure suuga.

Ümberkogunenud sõdurid tegid Landeswehri aadressil igasugust võllanalja, igaüks avaldas vabalt oma arvamist ka tüseda sakslase arvel. Parun kuulis seda kõike pealt ja sai aru, kuna ta väga hästi valdas eesti keelt.

Käskisin ajada auto kõrtsi juurde ja viia parun ja endises vene mundris mees ühte, inglased teise ruumi. Küsisin siis minagi Taube käest tema tuleku põhjustest. Parun seletas, et tahab teha meile rahuettepaneku. Vastasin, et minu ülesandeks on sõdida ja mingisuguse vaherahu ega ra-

Meie 6. jalaväepolgu 4. roodu sõjas Landeswehri positsioonil Võnnu lähedal 20. juunil 1919. a.

hu üle mina rääkida ei saa. Küll võin sellest ettepanekust informeerida meie kõrgemat ülemust.

Oli kella 21.00 ajal, kui helistasin Soomusrongide Diviisi ülemale kapt. K. Partsile ja 3. diviisi staabi ülemale al.-polk. Reek'ile. Ka seal oldi rahupakkujate üle pahased, kuna kellelgi ei olnud tahtmist sõlmida rahu enne Landeswehri lõplikku

ras kuulipildujat. Rodenpoisi jaama veetorn oli ka vaenlase poolt mineeritud, kuid meie rünnak tuli niivõrd ootamatalt ja kiirelt, et põgenejail ei jatkunud aega veetorni õhkulaskmiseks.

Paruni tuli vahepeal oodata ja närveerida tervelt 6 tundi. Kell 03.00 järgmisel hommikul sõitsid al.-polk. N. Reek ja kapt. K. Parts pat.-ni staapi, Al.-polk. N.

Landeswehri poolt purustatud Arraši sild, Ramotski jaama lähedal, mille parandamine takistas 3 päeva meie soomusrongide edasilükumist Riia sihis.

hävitamist. Küsisin, kas saadan mehed tagasi. Sain vastuseks: „Las' ootavad!“

Kogu aja kestis lahing edasi. Kõrvaltoas asus telefon, mille kaudu roodudele tegin korraldusi, muidugi sarnaseid, mida Taube teise tuppa võis kuulda ja mida just sihilikult tahtsin temal lasta kuulda. Patareid mürtsusid kõrtsi lähedal, nii et seinad värisesid. „Rahusobitaja“ oli väga närviline ja ärritatud. Vahetevahel küsis jälle Einsild'i käest, miks lastakse, nemad tahtvat ju rahu. Lasksin ütelda, et rahutege mine pole meie asi, meie täidame oma ülesannet ja lööme edasi.

Meie vastu rindel asuvad Landeswehri väeosad olid nähtavasti ka arvamisel, et ongi juba rahu käes. Partisanid ründasid sakslaste kaevikuid ja sealt karjuti vastu vene keeles: „Rahu on, ärge tulge, muidu laseme!“ Sarnane hoiatus tegi partisanidele vaid nalja. Võtsime Landeswehri seisukohad ära ja loime nad välja ka Rodenpoisi jaamast. Saagiks saime 3 täiesti kor-

Reeki jutuajamine Taubega oli õige lühike ja kõlas järgmiselt: „Võite rahuettepaneku teha meie Ülemjuhatajale samal teel kui sõja alustasite, s. o. raadio kaudu!“

Sarnast kategooriliselt eitavat vastust polnud parun kindlasti mitte oodanud, oli väga kohmetanud, ega osanud midagi vastata, küsis vaid, kuidas ta pääseb tagasi.

Al.-polk. N. Reek, osutades minule, ütles: „Siin on surmapataljoni ülem, küll tema hoolitseb selle eest, et tagasi saate.“ See oli kõik, mis rahusobitajale vastati.

Paruni nägu oli jutuajamise kestel vahest punane, vahest kahvatu, ei tea, kas hirmu, viha või alanduse pärast. Meie olime seisukorra peremehed ja endised kõikvõimsad isandad pidid oma võimetust tunnistama ja alistuma.

Inglaste käest küsiti, mis ülesanne nendel on. Nad vastasid, et neid on niisama kaasa kutsutud. Nemad kuuluvat Riias Inglise toitluskomiteese ja neil mingisuguseid sõjalisi ülesandeid ei olevat. Oli selge,

et Taube ei julgenud üksi meie poole tulla ja oma isiku kaitseks võttis siis inglased kaasa.

Sidusime paruni ja tema kaaslaste silmad jälle kinni. Tegin adjutandile korralduse autot saata kuni meie 3. rooduni ja 3.-st roodust roodu ülemal auto saata läbi meie valvetõkke.

Ajal, kui Taube meie juures oli, oli pataljoni rinne umbes 10 kilomeetrit nihkunud edasi.

Teised saatjad tulid tagasi, 3. roodu ülem kaptan R. Kuslap oli ise läinud autot saatma. Hea sileda teega sõitis auto niivõrd kiiresti, et kapt. R. Kuslap ei märganutki oma valvetõket ja peatas auto al-

les siis, kui oli juba sõitnud sakslaste rindesse. Siin oli Taube jälle „suur mees“. Kaptan R. Kuslapi kõigile protestidele vaatamata seoti temal silmad kinni ja viidi Riiga Landeswehri peastaapi. Siin tegi kapt. R. Kuslap juba mürglit, kuid algul ei tahtud kuulda tema tagasilaskmisest, sest olid ju Landeswehri juhud kole vihased nende lootuste nurjumise pärast. Viimaks astusid inglased vahele, ja kapt. R. Kuslap pääses suure tegemisega Riiaist tulema, ning toodi meie rindele tagasi kell 07.00 hommikul.

Nii nurjus parunite esimene rahuettepanek. Nad said peale selle meie käest veel mõnegi hea „nahatäie“ Riia all.

Viimseid heitlusi Landeswehriga Riia all.

Res.-kaptan A. Brakel.

Ajaloolise Võnnu lahinguga 23. juunil 1919. a. anti Landeswehriale purustav hoop, mis teda sundis kiiresti taganema Riia sihis. Kuid enne taandumist Võnnust olid sakslased jõudnud põhjalikult purustada Arraši raudteesilla Amati jõel. Silla purustamise tõttu, mille pikkus oli 21 m (10 sülda) ja kõrgus 18 m (8½ sülda), olid soomusrongid sunnitud tegevusetu olema Võnnus, sest silla kordaseadmine nõudis mõne päeva aega.

Lahkusime leitn. R. Sabolotnõi'ga veel täiesti paranemata haavadega Tallinna Erakliinikust ja, kasutamata jättes tervise täieliseks paranemiseks antud puhkuse, kiirustasime Võnnu, et veel mõnestki võitlusest vihatud vaenla-

sega osavõtta. Ärasõit 25. VI 1919. a. Tallinnast kujunes õige südamlikuks ja meeleolurikkaks. Hankisime ltn. Sabolotnõi'ga Riigivaranduste Ülevõtmise Osakonnast rongi jaoks 40 pudelit Saksa veini, selle paigutasime kahes kastis endale määratud kupeesse ja sõit Landeswehri vastu läks lahti.

Leitnant Sabolotnõil jäi see sõit viimaseks, sest nädal hiljem toodi langenud kangelane sama teed tagasi elutuna ja külmana.

26. juuni hommikul pääsesime Valgast edasi Soomusrongiga nr. 2 ja paari tunni pärast võeti Soomusrongil „Kaptan Irv“ kaks pikemaks ajaks ärakadunud ja nüüd ootamata tagasi ilmunud poega või soomusrongi keeles „selli“ röömuhõisketega vastu. Aga kui lähemalt oldi silmitsetud meie kaasasolevat varandust, veini, siis paistis küll, et olime ise surutud teisele kohale, kuna suurem tähelepanu pöörati nüüd kaasatoodud „patareile“. Sai siis Võnnus väärikalt pühitsetud meie tagasitulekut rongile, esialgu veiniga, hiljem pidi sellele järgnema „eht“ konjak, mida Võnnus altkäe külluses olevat saada. Jõudiski kohale viimaks see „eht“ konjak, mille järel poisid olid Võnnus juba ära käinud, ja kui esimene pudel oli lahti korgitud, täitis kogu vagunit vägev „samagonni“ lõhn, ja veel kõige halvema oma. Ei olnud parem lugu ka teiste pudeli-

Soomusronglasi Landeswehri sõjas vaenlase poolt purustatud Võnnu raudteejaama veetorni juures vaba aega veetmas.

Meie soomusronglaste poolt Lode jaama lähedal tabatud landeswehrlane-sõjavang.

tega, mis olid korralikult kinnilakitud ja banderolli all. Nii tuli seekord „eht“ konjakist ikkagi ilma jääda ja leppida kaasatoodud lahja veiniga.

Järgnevas jutuajamises olid kõik kibedad tegevuseta oleku pärast Võnnus, sest Soomusrongide Diviisi löögiväeosad ja teised jalaväeosad liikuda kiiresti Riia poole taanduva vaenlase jälgil, ja viimaks tuleb loobuda soomusrongidel Riia vallutamisest, kuna Arraši silla parandamine võtvat veel mõne päeva aega. Võnnu linnas kah erilist midagi polla, rahvas veel alles kartlik möödunud lahinguist, suuremalt osalt seista rong Arraši silla läheduses, ja kõik ootavat pikisilmi selle valmisäämist. Nii et igati tuli taltsutada oma suurt õhinat — sakslastega rinnad kokku panna. Järgnevalt lahkus rongilt leitn. R. Sabolotõi, et oma teenistust jätkata Soomusrongide Diviisi Suurtükiväe inspektorina. Järgnesid tegevuseta päevad Võnnus, sai tutvutud linnaga, vana ordulossi varemetega, ja muu vaatamisvääriisega. Ühel päeval, vististi 27. juunil, tuli rongile teadaanne, et õhtuse rongiga saabub Valga poolt Võndu Ülemjuhataja kindral J. Laidoner ja selleks ajaks tulevad rivistada Võnnu jaama ette kõik kohapeal asuvad väeosad. Sain ron-

giülemalt ltn. E. Neps'ilt käsu rivistada rongi meeskond teiste väeosade paremale tiivale, kuna rongi ülem minna isiklikult Ülemjuhatajale vaguni juurde vastu. Rivistasin siis Soomusrongi „Kaptan Irv“ meeskonna ülesse, ja nägin kurja vaeva „sellide“ joendamisega, mis nii väga lihtne toiming ei olnudki, sest suurem osa mehi olid noorurid ja vabatahtlikud, kes küll vägevast oskasid sõida, kuid korralikust riviõppusest kurja undki polnud näinud. Parajasti selle higistamapaneva toimingu ajal möödus meist mingi Läti sõjaväelaste komando, oli kuulda ka läti keelset hüüdeid, millele keegi ei osanud pöörata tähelepanu. Lätlased sammusid meie vägede vasakule tiivale. Viivu aja pärast ilmus minu juure üks Läti ohvitser, kelles kohe äratundsin omaaegse Maailmasõja kaaslase rittmeister Dubrovski. Esitledes end minule Võnnu Läti komandandina, tegi kohe arupärimise, et miks mina Läti komando möödudes mitte nende tervitust pole vastu võtnud. „Missugust tervitust? Mis keeles see oli?“ — pärsin kohe järele. „Läti keeles“ — sain vastuse. „Pea Teile ütleva, et Teie tervitustest arusaamiseks ei ole mina kohustatud läti keelt äraõppima, vaid ennem olete Teie kohustatud Eesti väeosade tervitamiseks eesti keele äraõppima“ — andsin rittmeisterile külma vastuse. Noh meie lahkumine üksteisest just kõige soojem ja südamlikum sellepeale ei olnud.

Ülemjuhataja rongi hilinemise tõttu jäi ka vastuvõtt jaamas ära.

Viimaks 29. juuni hommikul kell 05.15 oldi Arraši silla parandamisega valmis ja esimesena algas teekonda Riia poole Soomusrong „Kaptan Irv“. Rongi üle parandatud silla sõites, jooksi silla kõrvalt alla, et vaadata palju sild vajub rongi ülesõitmisel. Vagunite ülesõitmisel ei olnud suurt vajumist märgata, aga kui sillale tuli vedur, hakkas sild juba silmnähtavalt vajuma. Sild oli konstrueeritud liipritest, diviisi inseneri E. Jürgensi järjekordne saavutus. Rong liikus üle silla tigusammul, kuid kõige suuremat muret tegi rongiga kaasasoleva 130 mm meresuurtüki „Rasputini“ üleviimine, sest selle kaal oli tugevasti suurem veduri kaalust. Sild raksatas ja vajus küll „Rasputini“ all, kuid üle ta viimaks oligi. Ja siis läks lahti peatamata sõit Riia poole. Et paremini jälgida maastikku, toodi rongi ühele esiotsa platvormile mõned toolid istumiseks ja rongi ohvitserid ltn. E. Neps'iga eesotsas nautisid sealt siis Lätimaa looduse ilu.

Kell 12.00 jõudis rong Rodenpoisi jaama, ja kohe algas kiire olukorraga tutvumine, et kaasa lüüa, kus see vähegi võimalik. Lühikeste vaheaegadega järgnesid Rodenpoisi jaama Soo-

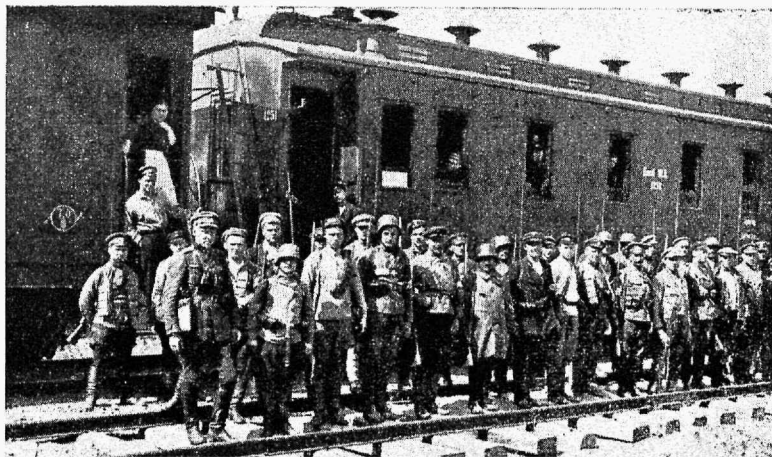

Soomusrong „Kapten Irv“ ohvitseri platvorm-vagunil, rongi liikumisel sõjas Landeswehriiga Rodenpoisi (Ropazi) sihis.

musrongid nr. 2 ja nr. 3. Ja siis läks lahti põrgu kontserdiks. Kõigi rongide patareid avasid ägeda suurtükile vaenlase seisukohtadele Jegeli kindlustatud positsioonil, sellega sakslastele justkui teatades enda kohalejõudmisest. Soomusrong „Kapten Irv“ löögiosa liikus tulistades edasi kuni Valgejärve jooneni, kuhu ta ajutiselt jäi seisma. Kuna sakslastele nähtavasti see äge pommitamine tuli täitsa ootamatult, siis vastu õhtut tuli meile külla haruldane külaline — Saksa luurelennuk. Kõigilt kolmelt soomusrongilt olid mehed kohe väljas ja lakkamatu kuulipilduja- ning püssitule ragin täitis Rodenpoisi jaama ümbrust. Luurelennuk — nähtavasti kindlaks teinud meie soomusrongide olemasolu Rodenpoisi jaamas — langetas jaama ümbrusse mõned pommid ja üha kõrgust juure võttes, kadus Riia suunas. Jaama ees maanteel sai ühe pommi läbi surma 1 ja haavata 2 Kuperjanovi partisani. Teine haavatutest olevat raske haava tõttu õhtul surnud. Rodenpoisi jaamast Riia poole vasakut kätt raudteel kees elav tegevus — ehitati haruteed „Rasputini“ jaoks, et pommitada sakslaste seisukohti meie vasakul tiival. „Rasputinist“ võis pommitada raudteel ainult otsesihis, sest vähemgi kõrvalekaldumine teatud nurga alt võis suurtüki ühes alusega roobastelt välja põrutada. Oli ka ainus juhus Vabadussõjas, kus „Rasputini“ jaoks tuli ehitada eritee. Kuuldavasti olevat pommitamisel olnud väga head tagajärjed, nii et tee ehitamine tasus vaeva ära. Öö vastu 30. juunit möödus vaikselt, kuid juba hommikul kella 5 ajal tuli kähku asetelt üles hüpata — vaenlase lennuk lähenes jälle Rodenpoisi jaamale. Seekord lennuki tegevus

piirdus ainult luurega ja varsti oli ta kadunud Riia suunas. Kella 8 ajal on uuesti lennuki mootori mürinat kuulda ja jaama kohale ilmus vaenlase luurelennuk, kes aga kiiresti kadus. Soomusrong „Kapten Irv“ sõitis nüüd ette Valgejärve kohale, kust algas Jegeli kindlustatud positsioonide pommitamist. Sakslased olid meie asupaiga kindlaks teinud ja varsti algas äge vastastikune tulevahetus. Vaenlase mürsud kukkusid suuremalt osalt Valgejärve, seal veesambaid üles tõstes. Üksikud mürsud langesid ka raudtee piirkonda, kuid suuremalt osalt meie ette. Hakkas sadama vihma, vaenlase pommitamine muutus üha intensiivsemaks, kuid suuremalt osalt mürsud langesid Valgejärve. Asusin ltn. E. Neps'iga esimesel suurtüki platvormil „Pisuhänd“, et paremini jälgida vaenlase mürskude lõhkemist. Äkki tekkis mõte, et sarnase järve pommitamise tagajärjel peaks seal ka tubli kalasaak olema, sest kalad on sarnast pommide sajast järves kindlasti uimastatud. Rääkisin seda teistele ja juba jooksimegi mitme mehega järve poole, et lõunaiks tuua värsket kala. Ja meie lootused ei olnud meid sugugi petnud: — järvepinnal oli näha õige tublisti uimastatud kalu, keda tuul ranna poole triivis. Ajasin taskud vähemaid kalu täis, paar suuremat haarasin kaenlasse ja jooksin rongi poole tagasi, kuna kauemini järve ääres viibimine oli kardetav, sest lakkamatult sajas sinna pomme. Seisime veel mõne hetke paigal, kui ltn. E. Neps andis käsu rongi viibimata vähe maad tagasi tõmmata. Hetk hiljem, vaevalt mõnikümme meetrit tagasi tõmbunud, kostis kohutav kärgatus ja seal kus äsja oli seisnud meie suurtükiplatvorm, mustendas vaenlase 6" granaadist tekkinud auk. Olime pääsenud nagu ime läbi, tänu rongi ülema ltn. Nepsi ootamatu korraldusele. Lõunaks tõmbusime tagasi Rodenpoisi jaama, kuna remonstrong asus lõhutud teeosa kordaseadmisele. Õhtul kella 5 ajal ilmusid nähtavale paremal 4 vaenlase lennukit, kuid tehes mõned tiirud paremal asuva metsa kohal, kadusid Riia suunas. Rongi meeskond oli kõik püssidega väljas, isegi kuulipildujad olid toodud välja külaliste vastuvõtuks. Sai ägedalt tulistatud, kuid kõik see oli rohkem eneste rahustamiseks, sest vaevalt sarnases kõrguses meie kuulid võisid neile tekitada vigastusi.

Õhtul saadi rongil üldine pealetungi käsk, mille täitmisele asudes rongilt väljusid luurajad lipnik Hanseni juhatusel, et kindlaks teha vaenlase seisukohti Jegeli ja Stint-järvede vahel. Kella 10 õhtul olid luurajad jõudnud edasi tungida 8 kilomeetrit, ning kindlaks teinud vaenlase asukoha, pöördusid rongile tagasi. Dessantosaade pealetung pidi algama, 1. juulil. Sama päeva õhtul tuli rongile õige rusutud meeleolus leitnant R. Sabolotnoi,

Soomusrongi 130 mm suurtükk (hüüdnimetusega „Rasputin“) pommitab Rodenpoisi (Ropaži) jaama juurest eriti selleks ehitatud haruteelt Landeswehri positsioone Jegeli (Jugla) ääres ja Riia linna.

pöörates, hüüdsin paar korda nime järele, millele aga ei saanud mingit vastust, ainult katkendline hingamine kostis rinnust. Ei osanud enam midagi peale hakata, tormasin eesminejaile järele, karjusin: „Neps, Sabolotnõi sai haavata.“ „Minu hüüde peale jooksid kõik tagasi, ning kogunenud ltn. Sabolotnõi ümber, katsusime kindlaks teha tema vigastuse suurus. Oli kohe näha, et mingi abi enam ei aita ja kapten O. Luiga ütles nukralt, et: „Sabolotnõi on valmis.“ Kuid ei, kangelase hing oli veel kehas ja läbi hammaste surus ta omad viimased sõnad: „Ei ole veel valmis.“ Katsusime teda kästel veel veidi edasi kanda, kuid kõik see oli asjata, sest paari sammu järele ei olnud seda kangelast enam. Asetasime ta raudtee äärde maha, ning teda korralikult roheliste okstega kattes, liikusime oma vahel sõna lausumata Rodenpoisi jaama poole. Jõudnud Rodenpoisi jaamale lähemale, olime ltn. E. Neps, mina ja üks ajakirjanikest eespool minejaist vähe maha jäänud, kui sakslaste tuli hakkas jälle kordkorralt meile lähemale nihkuma. Pöördusime veidi metsa poole, kuid siis hakkas granaate sadama, nii et maa ümberringi värises. Ltn. E. Neps tegi ettepaneku, lihtsalt seisma jääda ja äraoodata, kuni sakslased oma tule kas edasi või kõrvale kannavad. Istusime siis murule, igauks ise kohta ja ootasime, mis edasi sünnib. Ümberringi kees mets Saksa granaatide löhkemisest, puud murdusid, kuid pidime seda rahulikult pealt vaatama, sest kuhugi ei olnud jooksta. Vanadele sõjameestele ei teinud see asi just suuremat muret, kuid ajakirjaniku närvid ütlesid varsti ülesse. Varsti kandus sakslaste tuli rohkem paremale, nii et võisime jälle välja minna raudteele ja oma teekonda jätkata. Kindlasti otsisid sakslased oma tulega Kuperjanovi partisanide patareid,

kes asus Rodenpoisi lähedal metsas. Rodenpoisi jaama jõudnud, kohtasime suurtükplatvorm „Rasputini“ lähedal kapten K. Parts'i, kellele tegime teatavaks ltn. Sabolotnõi lange-mise. Ei olnud temal kerge seda teadet vastu võtta.

Seisatas hetke noruspäi, endasse süvenenud ja nagu järsku ärgates, tegi kiire korralduse Soomusrong nr. 2 löögiosale, mis momendil asus ees, kohe välja sõita ja langened kangelase põrm tuua Rodenpoisi jaama. Ltn. Sabolotnõi põrm saabus Rodenpoisi Soomusrong nr. 2 esimese suurtükplatvormi ees asuval lahtisel platvormil, kaetud üleni roheliste männi-okstega. Platvormilt asetati põrm Rodenpoisi jaama pritsikuuri, mis oli ajutiselt muudetud surnukuuriks, ootama edasisaatmist kodukohta Iisakusse, kuhu ltn. Sabolotnõi on maetud.

Meeleolu oli rusuv, sest silmade ees seisid ikka sõbra langemine, hinges kees verine kättemaksmise iha.

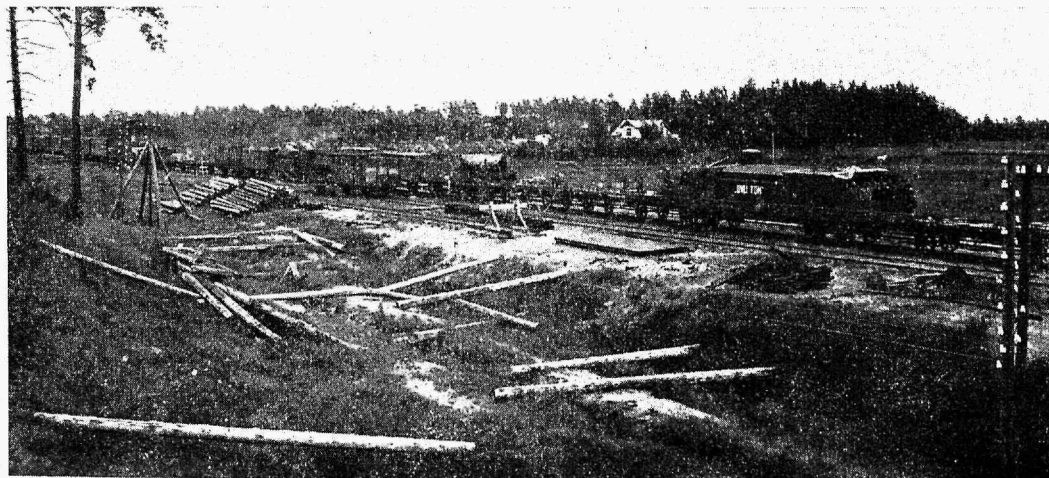
Järgnes paar kibedat tegevuspäeva, mil kogu aeg olid rongide dessandid väljas tegevuses.

Dessant asus rongilt pealetungile 1. juulil kella 1 ajal päeval, et vallutada sakslaste kindlustatud positsioonid Jegeli ja Kiš järvede vahel. Dessantpataljoni ülemaks oli al-kapten H. Raudsepp, 1. roodu juhiks al-ltn. Veiderman, 2. roodu ül. lipn. Böstrov, kuna 3. roodu juhiks ja ühtlasiataljoni ülema asemikuks olin mina. Kaasa tuli ka luurajate komando lipnik Hanseni juhatusel. Liikusime vasakul raudteed, kuna paremal samade ülesannetega teetsid Soomusrongide nr. 2 ja 3 dessandid. Üheaegselt dessantidega algasid pealetungi ka soomusrongid, kõige aja parandades oma ees võimatuseni ärälõhnutud raudteed. Jegeli jaama lähedal oli, näiteks, peaaegu iga teine roobas üleskangutatud.

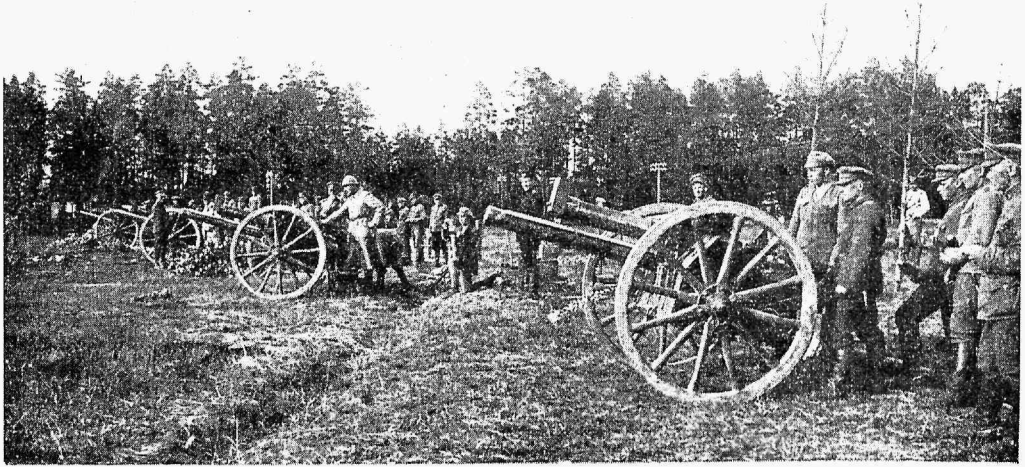
Ees liikus Soomusrong „Kapten Irv” löögiosa, temale järgnesid lühikese vahemaaga Soomusrongide nr. 2 ja 3 löögiosad ja neile rongide staabiosad, mis kujutasid endist täiesti iseisvaid soomusronge. Oli õige haarav vaatepilt, kui kuus soomusrongi liikusid raudse järjekindlusega Riia poole, vahetpidamata mürske väljapaisates vaenlase asukohtade suunas. Vaenlane oleks pidanud tõesti olema terasest, kui ta kaua oleks suutnud sellele raudsele rusikale ja kohutavale tulepõrgule vastuseista. Vaenlane koondas samuti oma suurtükiväe tule raudteele, kuid rongide vahel oleva vahemaa tõttu jõuti alati sellest välja manööverdada. Ainult staabiosadel oli olnud väike õnnetus, mis tükiks ajaks andis kirumist meie rongi arstile. Nimelt oli löögiosade tagasimanööverdamise tõttu seda alustanud ka rongide staabiosad, kuid meie staabiosa, kes liikus viimasena, ei saanud seda nii ruttu teha ja tasase käiguga andsid kaks staabiosa üheteisele sõbraliku müksu. Sellest müksust olid ambulantsis suur hulk riiuile asetsevaid pudeleid ja purke kukkunud põrandale ja purunenud, mis rongi arsti dr. M. Josep'il tuju olevat ära ajanud. Ja oligi põhjust! Rongi ambulants oli üks täielikumaid, tänu Irboskas veebruarikuul punaste diviisilt „soomustatud” ambulantsile.

Dessant jätkas pealtungi vaenlase marulise suurtükiväe all. Liikusime metsas, nii et olime vaenlasele nähtamatud. Kella 3—4 vahel vallutas dessant Jegeli kanali ääres asetsevad kaevikud, kuna sakslased taganesid üle kanali, ning algasid vastasasetsevaist vabriku hoonetest marulist kaevikute tulistamisest. Raudteesild üle Jegeli oli purustatud, meiepoolne ots oli lastud vette. Dessandil tuli võtta aset kaevikutes, millest sakslased olid alles lahkunud. Algas

äge vastastikune tulevahetus. Vasakul asetseva puusilla oli vaenlane samuti jõudnud enne taganemist panna põlema. Rongid jõudsid viisalt järele, sest tee parandus nõudis aega. Soomusrong „Kapten Irv” löögiosaga sai side siseseatud ja peagi algas meie 3-tolline „Pisuhänd” vabriku hoonetest sakslasi välja kõrvetama. Oli näha, kui granaadid lõhkesid vabriku sisemuses, valgustades selle aknaid. Mehed selle ajaga olid juba kohale tassinud igasugu käepärast olevat materjali: laude ja muud prahti, mis ulatati kanali kaldalt kuni vettevajanud sillani, et sellest meisterdada ajutist silda üleminekuks. Sakslased istusid vabrikus visalt sees, ja kui mõni meestest juhtus lagedale tulema, tõmmati sellele mitmest kuulipildujast tuli peale. Sakslaste kuulide läbi olid juba haavata saanud kuulipildur kapral Eduard Knude ja 3. roodu rms. Hendrik Ottas. Viimaks vaenlase kuulipildujate tuli ajas vihaile luurajate komando van. al.-ohv. Eduard Ruhno, kes otsustas üksi üle minna ja vähemalt ühegi neist vaikseks teha. Oli ka mehemürakas, üks kasvu poolest pikematest rongil. Valis siis omale paraaja koha, kus mets kanalile kõige lähedam oli, kargas riietega vette, ning püüsi veest väljas hoides ujus üle. Järgisime seda hingekinnipidades, tagasi ka suurt ei hoidnud, sest Ruhno oli oma hulljulgete tempude poolest juba tuttav. Üleujunud, hakkas ta ettevaatlikult hiilima vabriku poole, kuna meie sel ajal vabrikute pihta avasime marutule, et vaenlase tähelepanu koondada endale. Aga juba oli teda vabrikust märgatud, sest järsku oli näha, kui Ruhno jalge ees liiv tuiskas kuulipilduja tules ja varsti oligi mees pikali. Valmis, — käis hingest läbi. Kuid ei — hakkas järsku ennast vaenlase marutule all

Soomusrong nr. 3 Landeswehri vastu võitlemisel Rodenpoisi (Ropaži) jaamas. Tagaplaanil Rodenpoisi alev.

1. Ratsapolgu patarei positsioonilt Rodenpoisi (Ropaži) jaama juurest tulistamas Landeswehri seisukohti Jegeli positsioonidel.

liigutama ja juba oligi roomates kanali ääres ja varsti tagasiuunud, püssi ikka krampplikult käes hoides, kust roomates metsa kadus. Olid kuulipildujast temal labajala puruks lasknud. Kirus ja vandus hirmsasti, kuid parata polnud midagi — sanitar sidus haava kinni ja kandraamil jätkus teekond rongile. Kandraam oli lühikene, nii et jalad rippusid tal üle ääre, kandjad olid kah nigelavõitu sanitaarid. Üks 3-da soomusrongi poiss hakanud seda pilti nähes naerma, mille peale Kuhno vihastanud.

Umbes kella 4 ajal päeval tuli põlenud puusilla kohalt üle Jegeli Prantsuse ohvitser kolonel Du Parquet, rahu üle läbirääkimisi pidama. Kolonel viidi rongile, kus temaga aga mingisuguseid läbirääkimisi ei alustatud, vaid edasi toimetati Rodenpoisi jaama kindral E. Põdderi juure.

Kuna oli selge, et täiesti võimatu oli tungida üle Jegeli, läks pataljoni ülem H. Raudsepp rongile, et sealt saada lähemaid juhtnõure, mind jättes enda asemele. Tuli paratamatult vaenlasega kaevikusõda alustada, sest mõttetu oleks olnud mehi vaenlase otsese kuulipilduja ja püssitule alla viia. Pea oli ka raudtee äraparandatud ja esimesena jõudis Jegeli sillani Soomusrong „Kapten Irv“ löögiosa ja alustas omakorda marulist vabrikuhoonete pommitamist, et vaenlast sealt välja lüüa. Õhtupoole hakkas sõjategevus jääma vaiksemaks, käsku Riia linna äravõtmiseks ei olnud veel saanud. Pimeduse tulekul sai kanalist üleminekuks tarvitaminevat materjali veelgi juurde toodud. Jäime ööks kaevikusse, mis oli võrdlemisi hästi ehitatud. Lahkunud sakslased olid seal küllaltki koduselt endid sisseseadnud. Öösel algas ränk vihasadu, mis kõik konti-

deni tegi märjaks, kuid sellest suuremat ei hoolitud. Varsti tuli ka käsk meeste rongile tagasitoomiseks, kohale jättes ainult valveroodu. Tagasitulekul, hommikuses valguses, algas vaenlane raudtee piirkonna pommitamist, kuid seekord juba gaasipommidega. Et meil gaasitorbikuid ei olnud, tuli valida kõige lihtsam abinõu — anda jalgadele valu, kuni olime hädadohtlikust piirkonnast väljas.

2. juuli hommikul algas vaenlane maruliselt pommitama meie soomusronge. Ühe pommi läbi said surma rongi lähedal kaks meie roodu sõdurit: Rattas ja Vapper. Vastasime samaga ja päeva otsa käis vastastikkune suurtükitule vahetus. Hoidsime oma tule all kõige aja Riias üle Düüna viivaid sildu. Eriti kohane oli selleks „Rasputin“, kellest ikka aegajalt tervitus sakslaste poole lendas. Õhtul sai teatavaks, et on ilkkagi tulemas vaerahu, sest läbirääkimised selleks olevat käimas. Hakkas justkui kahju, et arвете õiendamine sakslastega tuleb jätta pooleli.

Vaerahu sai teatavaks 3. juuli hommikul. Igasugune sõjategevus tuli lõpetada kell 12 päeval. Kuid seniajani võis vabalt oma südant välja puistata. Teada saades, et „Rasputinil“ on veel ainult 6 granaati, otsustas Neps sakslastele kuni kella 12 täpset kellaaega meele tuletada ja täpselt iga pooltunni möödumisel lendas üks 130 mm granaat Riia suunas. Viimane läks teele üks minut enne kella 12, et mitte hiljaks jääda. Ja siis oli vaikus igalpool, kuskilt ei kostnud enam ühtegi lasku. Ainult mere poolt kostus veel tumedat müriinat, nähtavasti olid meremeeste ajanäitajad jäänud veidi taha. Kuid pea oli vaikus ka sealgi ja vaerahu sakslastega oli hakanud

maksma. Meie poolt saadetud „kellaaegadest” olla üks kukkunud raudteejaama lähedal Saksa moonavoori keskele, tekitades hirmsat paanikat ja laastamistööd.

Jäime rongiga Riia alla kuuni 7. juulini. Paar päeva peale vaherahu ei kannatanud mehed enam välja, ja kuigi see oli keelatud, leidis mehi, kes Riias ära käisid, küllalt. Päevad möödusid rahulikult, sai otsitud igasugu ajaviidet. Valgejärve ääres meisterdati liipritest parv, millega kalastamas ja lõbusõitudel käidi. Suuremalt osalt seisis rong Jegeli silla lähedal, pidades seal valvet. Hakkasid tulema juba üksikud vahejuhtumised naabritega-lätlastega. Ühel päeval Rodenpoisis vaatasin, et poisid dessantvagunis praeavad hoolega värsked kalu. „Kus kohalt saite kalad?” küsisin poistelt. „Ostisime järve ääres elavalt kalamehelt.” Öhtul tuli rongile jässakas lätlane ja kukkus suure ägedusega seletama, et meie sõdurid olevat tema elavate-kalade kasti järves teinud tühjaks. Küsisin kalade hinna, ning sõnalausumata tasusin vanamehele ära. Dessantvaguni minnes, küsisin meestelt, et kui palju nemad nende kalade eest maksid, mina maksin aga niipalju, ja igamehe palgast saab see mahaarvatud. Seletasid siis, et tahtnud vanamehe käest küll kalu puhta raha

Meie sõdureid Riia all Valgejärvest vaenlase lõhkenud mürskudest uimastatud kalu püüdmäs. Üks sõdureid püüab kalu tabada püssikuuliga.

eest osta, kuid see polevat mingi raha eest müünud. Noh, siis võtnud lihtsalt niisama, ilma rahata.

9. juuli saatsime mööda juba Segevoidis, Kuid Segevoid nõudis meilt viimse ohvri Landeswehri sõjas — jões suplemisel uppus kuulipildur Kikifer. Nõudis tükk aega selle viimse ohvri ülesleidmine.

10. juulil olime jällegi Valgas tagasi. Sõda Landeswehri oli läbi. Meid ootas jällegi teine vaenlane, kes Pihkva taga oli ennast energiliselt liigutama hakanud. Tuli rutata sinna.

Landeswehri ridades.

Vabadussõja kohta on siin-seal ilmunud isiklikke mälestusi, mis valgustavad üksikuid episoodide peamiselt meeolulisest küljest. Tohiks olla huvipakkuvad sellekohased artiklid ka meie vaenlaste sulest Vabadussõjas, nende olukorra ja meeolu tundmaõppimiseks. Selles mõttes väärivad tähelepanu Landeswehri ridades meie vastu võidelnud Riia reaalgümnaasiumi õpilase-vabatahtliku krahv A. Stenbock-Fermor'i kirjutused, vaatamata ebatäpsustele ja sihilikkusele. Alljärgnevalt on toodud lühendatult vabas tõlkes üks ta kirjutus Landeswehri ühe väeosa retkest. (Graff Alexander Stenbock-Fermor. *Freiwilliger Stenbock*. Stuttgart 1929.)

„Tähelepanu... valvel! Vasakule vaat!“ Kahes nõörsirges reas seisab 3. kompanii. Meie ees feldmeister. Vahtmeister raporteerib. Rittmeister Sackoff tervitab meid. Veidi väsinult loeb ta läbi kuldprillide päevakäsku. „Et Eesti-Läti väeosad ei ole mitte Lätimaalt lahkumist alustanud, lõpeb vaherahu 20. juunil 1919. a. keskööl. Balti Landeswehr alustab siis 21. juunil pealetungi kogu Eesti rindel.“ Rittmeister paneb paberi kokku. „Sõbrad! Rahulikuks läbisaamiseks eestlastega ei näi olevat väljavaateid. Vist homme hommikul tuleb meil juba võitlusse astuda. Meil seisavad ees rasked päevad.“ Ta tõstab käe mütsi äärde ja eemaldub.

Siin meie siis seisame, 17—18-aastased kooliõpilased-vabatahtlikud Riia reaalgümnaasiumist.

ametnikud ja teised saksasoost kodanikud. Baltlased, kes võitlevad oma olemasolu eest. Juba aasta sõdurielu on seljataga. Löödud lahinguid punastega, taandunud Riias Kuramaale, Riia uuesti vallutatud, et nüüd siin sõda alustada eestlastega: see tähendab sõda Inglismaa, liitlaste — ja kogu maailma vastu... Meil seisavad ees rasked päevad! Meil ei olnud midagi selle vastu, et eestlastega ühisrinnet luua punaste vastu: Soome lahkest kuni Riiani. Kuid eestlased ei soovinud seda. Meie puhkuselviibivaid vabatahtlikke peksti Võnnus; meie väeosi tulistati seljatagant! Tegime lõpu sellele ja vallutasime Võnnu 6. juunil. Sõlmiti vaherahu, kuid selle aja jooksul võitis Ulmanis eestlaste-inglaste poolehoidu — „balti parunite“ vastu. Tema seisis kõige asja taga. Ka Inglismaa soovis iseseisvaid rajariike. Formeeriti eestlāti väeosad, inglaste varustusega: kahurid, soomusautod, kuulipildujad. Meie, s. o. enamikus kooliõpilased, üliõpilased, ametnikud, vabastasime Riia punaste hirmuvalitsusest. Nüüd nõuab Ulmanis oma lāti väeosade sisselaskmist Riiga. Lõpuks 10. juunil liitlaste sobitusel lepatakse kokku, et eestlased tõmbuks järk-järgult Lätist tagasi. Kuid juba 13. juunil vaheltsobitaja, Inglise kindral Gough teatab meile diktaatorlikult: Landeswehr tõmbugu tagasi Segevoid — Neu-Schwanenburgi liinile. Kuid meie prestiiž, meie au — kas see ei nõua teravalt eitavat vastust neile. Lõpuks meie poliitikute järsk vastus eestlastele: Landeswehr ei tagane sammugi. Eestlased lahkuгу Lätist. Mõtlemissaega 20. juunini, siis räägivad kuulipildujad! Nii olime meie, vabatahtlikud, informeeritud üldisest olukorrast. Egas juhid meid ometi ei peta?

Meie olukord halveneb iga päevaga. Landeswehri teeniv lätlaste pataljon kuulutab enese erapooletuks — ei võitle Ulmanise vastu. Samuti ei taha vürst Lieveni venelastest koosnev väeosa end segada kodusõjasse. Ka riigisakslastest koos-

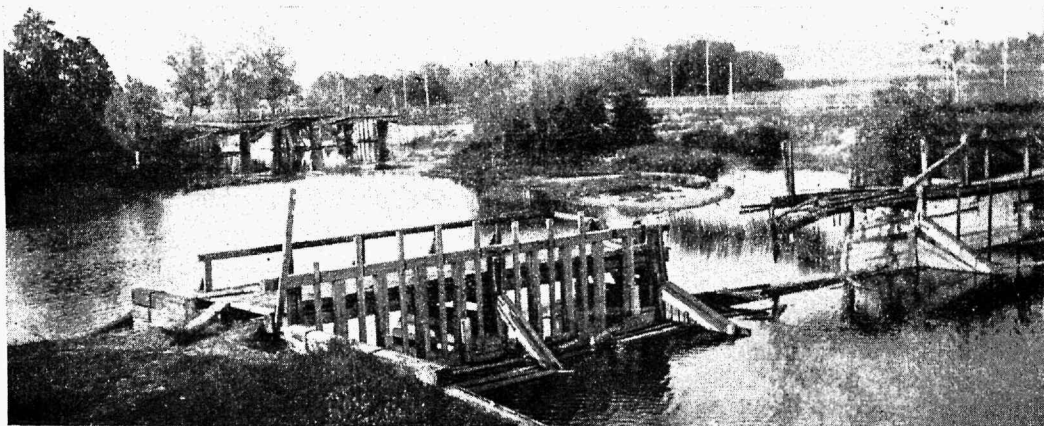
nev väeosa ei taha meeleldi tegemist teha eestlastega, olgugi, et nende ülemus lubab igati kaasa aidata.

Olid ilusad päevad Riias: vanemad, õed-vennad päästetud, Riia vabastatud, punased löödud — kangelase tunne rinnus. Meeleldi oleksin juba vahetanud sõdurivormi erariiete vastu; teinud lõpu sõdurielule. Siis aga äkki — rindele! Kelle vastu? Eestlaste, lätlaste, Ulmanise, Inglismaa... nii imelik, ebaselge. Ei saanud kohe aru. Erilise vaimustuseta läksime.

Meie 3. kompanii rittmeister Sadkoffi juhatusel asus Võnnu lähedal Weissensteini mõisa lumivalgesse härrastemajja. Liivimaa Schweits. Lõpmata ilusail orgudel, nõlvakutel, niitudel lämmitav kuumus. Oleme postil särgiväel. Meie grupis näha uusi nägusid. Vanadest „rindesõduritest“ olen mina, feldmeister Schmidt (end. veltveebel Vene armees), Joksch, Muhlmann ja vennad Nagelid. Ühel päeval esitleb end elegantne parun Huhn. Oli Liibavi haiglas juba paranenud. Tulid uued kaaslased: parun Lieben, stud. med., õppinud Tartus ja Saksamaal; (saab kohe hüüdnimeks „Doktor“) ja kuuteistkümnepäevane kooliõpilane Reuder, Riias. Lapsenäoga ja sasis blond juustega.

Hiilja õhtul jagatakse kätte meile padrunid ja käsigranaadid. Rittmeister teatab: „Kahjuks teated kinnitavad, et eestlased ei taha mitte lahkuda oma positsioonilt. Meie ultimaatumi tähtaeg lõpeb ühe tunni pärast. Veel enne päikese tõusu läheb lahti... Pahemal tiival Võnnust, Roopast Lemsalu suunas ründavad riigisakslased. Meie tungime otse üle Stürenhofi Volmari peale. Mu härrad, püüdke magada paar tundigi. Homme ei seisa ees meil mitte mõni lapsemäng!“

Päike ei ole veel tõusnud, kuid juba on kuum. Tolmusel maanteel koguneb Malmede kolonn. 1., 2. ja 3. kompanii, kuulipildurite rühm, miinipildurid, ratsanikud. Ülemjuhataja juhatab isik-

Landeswehri positsioon V.-Jegeli (Jugla) ääres Riia all. Meie 6. jalaväepolgu läbimurde koht 2. juulil 1919. a.

Meie ohvitseri ja sõdureid Riia all Valgejärve ääres sõjas Landeswehriiga lahingute vahel ajal oma vaba aega veetmas.

likult. Ratsakäskjalad liiguvad siia-sinna. Tasane jutukõmin. Ärevust, uudishimu ja veidi hirmu. Parun Lieben, „doktor“, puhastab hoolikalt taskurätiga oma sarvprille. „Kõige ärevam asi selles loos — ei tea õieti, kelle vastu läheme. Igatäh kogemustega, mida saime punastega lahinguid lüües, ei jõua meie siin kaugele.“ Väike kooliõpilane Reuder on ülevas meeleolus. „Tõsist rünnakut olen ma kangesti soovinud kaasa teha.“

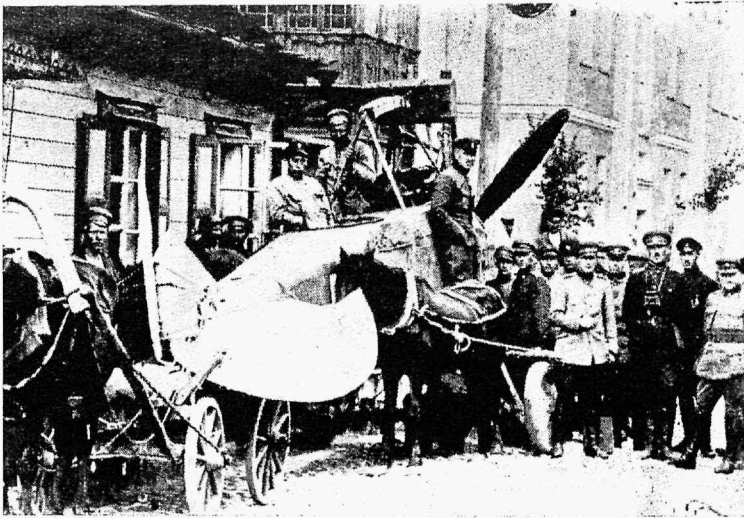
Kõik on valmis. Meie hargneme ahelikku. Sammun Muhlmanni ja Liebeni vahel. Järgmise taluni läheb kõik hästi. Siis äkki oleme kuulipilduja ägeda tule all. Ümberringi pragiseb ja podiseb. Rünnak! Meie pommipildujad saadavad pomme — sekka käsigranaatide prahvatused. Must muld tõuseb vastu taevast. Eestlaste valvepost on vallutatud. Maanteel laibad inglise khakivormis. Öudne näha esimesi surnuid — eestlasi. Edasi üle kün-gaste, läbi orgude, metsade, niitude, kuni oleme tihedas metsas. Oleme võitlushoos. Rittmeister Sadkoff ja kornett von Parem eesotsas. Oleme jõudnud kaugele ette. Side taga kaotatud. Eestlaste tugev vastupanu. Seljataga meie oma kahu-rite granaatide prahvatused. Oleme pikali — ümberringi keeb. Muld ja kivid langevad kiivrile. Keegi ei liiguta. Ainult rittmeister ja kornett hüppavad äkki üles ja tormavad eestlaste kuulipilduja peale. Järgneme neile hurraaga. Eestlased tõmbuvad tagasi. Ülevalt puude otsast kuulid. Lennuk? Ei, vaid mõned eestlased on roninud puude otsa, kust tulistavad meid kuulipildujast. Hulljulged poisid, kes võitlevad viimse silmapilguni. Mõne lasuga kukuvad nad maha. Ühe noore eestlase puu otsast võtame vangi. Ta tuli uued säärsaapad võtab Muhlmann kohe endale, andes talle vastu oma vanad. Eestlasel on kahju oma headest saabastest.

Lahing on läbi. Teised rühmad jõuavad järele. Selgub, et eriti 1. ja 2. kompaniis on meil tugevad kaotused. Eestlane-sõjavang saadetakse abiks kokale.

Kolonnis liigume edasi. Pealelõunaks jõuame Stürzenhofi mõisa. Jälle äge tulistamine. Oleme küüni taga varjatult. Kornett mu kõrval puu taga uurib binokliga vaenlast. Äkki ta vajub kokku, haarates kinni vasakust õlast. Siiski ükskõikse näoga, püüdes varjata valu. Sekund hiljem ta vajub hääletult kokku. Teine kuul on läbistanud kaela. Eestlaste vihane rünnak. Paljud neist langevad. Mitmed eestlaste laibad uues inglise khakivormis ja inglise püssiga lamavad teel. Ma komistan ühele laibale: noor, pikk eestlane. Maha kukkunud inglise kiivris väikene kuuliauk. Ta kõrval liiva sees kortsutatud kiri. Lieben pistab selle tasku. Need on siis meie vaenlased. Noored talupoisid, kes pigem peaksid põldu kündma, kui et siin sõdida. Kui meie saaks ainult Ulmanise ja teised niiditõmbajad „kirbule võtta“. Siiski meil ei ole siin tegemist punaste jõukudega, vaid hulljulgete sõduritega, kes oma elu nii odavalt ei müü.

Halastamatult põletab päike. Higi kleepub näos: tormame iga kaevu juure. Eestlased panevad veel nõrgalt vastu. Ühes talus võtame neilt inglise kuulipilduja. 1. kompanii hävitab ühe vastase rühma. Vangide seletustest selgub, nagu oleksime meie meeeldi tahtnud vaherahu rikkuda, et neile kallale tungida. Sellest ka eestlaste piiritu viha. Ulmanis tunneb asja!

Hämar dub juba, kui jõuame Koiva äärde. Jõe taga Volmari tornid, mille vist vallutame homme. Tuleb käsk: õõbida väljas. Igaüks meist otsib mugava aseme heinakuhjades ja rõukude all. Kui mõnus on olla heintes. Rittmeister käib hoolit-

Sõda Landeswehriaga. — Roopa alevi juures õppursõdurite poolt mahatulistatud Landeswehri lennuk, asetatuina äraviimiseks veovankrile.

sevalt ringi. Talle sajab küsimusi: „Miks meie ei tungi edasi? Võiksime ju Volmari vallutada!“ „Meil puuduvad veel teated vasakult tiival riigisakslaste edust. Kui neil on hästi läinud, alles siis võime edasi minna. Öösel loodan teateid saada.“

Mu kõrval lamavad parun Lieben ja parun Huhn, kes end hoolikalt katnud vaibaga. Muhlmann vaatleb rahul olles oma „soomust“ — eestlaselt saadud saapaid. Schmidt norskab juba. Nagelid tülitsevad Jokschiga parema aseme pärast. Kõige õnnelikum näib olevat väike Reuder, kes ronib ühe juurest teise juurde, et rääkida oma muljetest. „Nii ma just olen sõda soovinudki. Meie võitsime. Ja homme läheme edasi.“ Ma pöördun Liebeni poole. „Vaadake, „doktor“, täna vedas meil hästi ja kui meie homme vallutame Volmari, siis — lõpp sõjal. Sõlmime soodsa rahu. Ja — jumalad on meie poolt“. Lieben paneb kiivri heinte peale, tõmbab käega läbi juuste ja hakkab oma prille puhastama. „Armas Stenbock, ärge lootke palju jumalatele. Need on väga muutlikud härrad. Mind on teinud see kerge võit ennem kartlikuks. Mõtelge vaid ainult: meie sõdime Inglismaa vastu.“ Vaikus... Siis võtab Lieben taskust kortsutatud kirja, mida ta võttis langenud eestlase juurest. Arutab paberi põlvedel lahti. Eestikeelne kiri. „Ma tõlgin teile. Umbes nii: „Kallis poeg. Sa ei ole enam kaua meile kirjutanud. Ma palun igapäev sinu eest. Meie lehmal on vasikas. Heinategemine on meil nüüd raskem, sest teie kõik olete kodust ära. Mu sääär valutab ikka veel. Ma saadan sulle vorsti, võid ja sinki. Ole aga hästi ettevaatlik. Kas sõda parunitega kestab veel kaua... Kallistades sinu ema...“

Jutukõmin vaibub. Kusagil krooksuvad konnad. Vaikne, soe suveöö.

Koiduga on mehed juba paigal. Nüüd vist edasi Volmari peale. Kuid mis on lahti. Rittmeister Sadkoff tuleb äreva näoga. Kogub end veidi. „Seltsilised, meid on ära antud. Riigisakslased on kogu rindel taganenud. Oleme tunginud 30 kilomeetrit vaenlase maasse. Puudub side teistega.“ Sekundid õudset vaikust. „Meie peame taanduma ja — kiirmarsil, enne kui eestlased olukorda taipavad.“

Taandumine kiirmarsil! Liivasel maanteel saabaste müdin. See ei ole enam marssimine, vaid pooljooks. Kaheksa kilomeetrit tunnis. Kõik tuli nii äkki, näiliselt võimatuna, kuid ometi me

taandume, ei, meie põgeneme. Kas lõpp? Viimased lootused langevad kokku! Ma marsin Liebeni ja parun Huhni vahel. Mu ajus ei liigu ükski mõte. Huhn hoiab alal oma suursuguse rahu, millega ta varjab kõiki oma tundeid. Joksch kõhib ja higistab. Schmidt vannub valjult. Endise lõbusa Reuderi nägu on kahvatu. Ta päris jookseb Jokschil järel. Püssipaugud! Eestlased! Meie viskume pikali. Siiski ainult vastase piilurid. Edasi, ei ühtegi tundi kaotada. Otse ülevalt alla põletab päike halastamatult kiivrit. Tolm, higi, kleepub näole. Kolmkümmend kilomeetrit. Tunnene, kuidas saapatalla naelad tungivad jalga. Igal sammul põletav valu. Paar rekvireeritud plaanvankrit on täis surnuid ja haavatuid. Mõned kergelt haavatud istuvad väljakõõgil. Piinav janu. Päike põletab. Jalgades valu, lõpnata väsimus. Mitte maha langeda. Masinlikult edasi. Ei tunne enam midagi. Tahan komistada, kuid Huhni ja Liebeni käed toetavad. Jälle on neetud eestlaste luuresalk meid kätte saanud. Surume endid tihedalt üksteise kõrvale maantee kraavi ja tulistame. Kui hea on lamada. Silmad tikuvad vägisi kinni. Kahju, et tulistamine lakkab, sest see tähendab meile jälle marssimist, marssimist.

Meie rühm on kolonni lõpus. Olen viimastes ridades. Komistan ühe kivi peale ja kukun maha. Lamada... magada, mitte enam tõusta. Tuimalt, ükskõikseltselt vaatan kaaslastele järgi. Nad ei märka mind. Kaugel kõmiseb midagi. Kahurid! Ulgudes ja vingudes lendavad mürsud õhus. Lähedal, paremal ja vasakul prahvatused. Mullatükid ja kivid katavad sekundiks taevast. Tean, — eestlaste rasked kahurid otsivad põgenikke.

Mu seljataga kaugel kuulda inimhääli; vist mõned meie omad. Aeglaselt vaatan taha: ahelik

kollakates khakikuubedes, taldrikusarnastes kiivrites mehi. Eestlased, neetud eestlased! Kõike jõudu kokku võttes hüppan püsti ja jooksen. Mu ümber kuulid puurivad maantee liivasse. Iga hüppega kõrvetav valu jalgades. Jõuab järgi oma rühmale. Eestlaste mürsud on meid leidnud. Ümberringi granaatide löhkemised. Eespool hobune tabatud. Ruttu tõstetakse vankris olev raskellhaavatu üle teise sõidukisse. Lühike peatus, siis edasi. Verine hobuse laip risti üle tee. Kilomeeter meie ette tallu langevad eestlaste mürsud. Majad langevad kokku. Üks küün põleb. Lambakari jookseb tagasi tulle. Põlevate loomade õudne hää. Kahurid künnavad ümbrust. Puhkus. Ometi kord. Piinav nälg ja janu ajab mind lähedase, purustatud talu hoonete juurde. Astun elumajja. Purustamise jäljed. Söögilaua ääres, pikal pingil, pea väljasirutatud käele toetatud, istub talumees. Pool otsaesist purustatud. Veri tilgub lauale, sealt põrandale. Haaran laualt leiba, juustu, piimanõu. Neelan näljaselt. Uks lendab lahti. Higinine Muhlmanni nägu. „Eestlased, eestlased.“ Tormame välja. Lühike tulevahetus. Edasi — üle mägede ja küngaste; läbi orgude ja metsade. Nelikümmend... viiskümmend... kuuskümmend kilomeetrit. Katkestatud ainult mõnest lühikesest tulistamisest. Oleme kui lambakari: hallid, tuimad.

Rittmeister Sadkoff on hobuse seljast maha tulnud. Marsib meie hulgas. „Ikka julgust, mu härrad; ei ole veel kõik kaotatud. Läheme vanadele Hinzenbergi positsioonidele, seal peame vastu. Seal on üks riigisakslaste väeosa, kes ei ole veel taandunud.“ Seitsekümmend kilomeetrit. „Vastu pidada! Veel kümme kilomeetrit.“ Võnnu on ammugi maha jäetud. Hinzenbergi juures pidavat olema midagi „rinde“ sarnast.

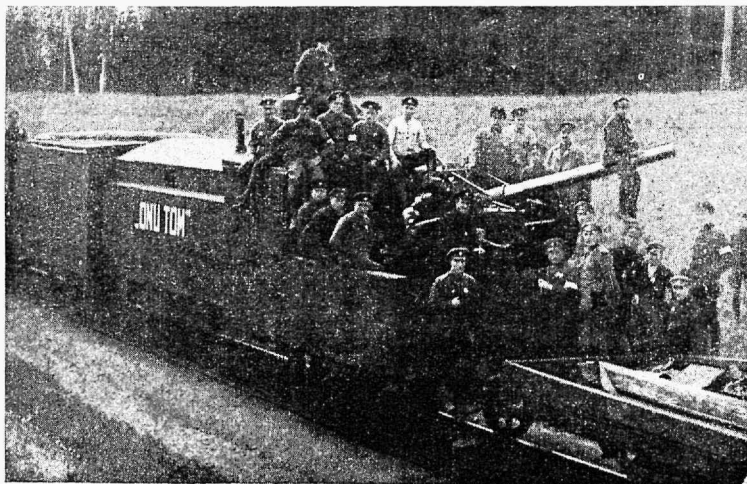
Taevast läheb mustaks — äike ja siis vihmavaling. Mõne minutiga oleme läbimärjad. Imestan isegi, et veel jalul püsin. Lieben läheb ettepoole kummardudes, kokkusuurutud huultega. Huhn lonkab vasaku jalaga. Mis on sel elegantisel Huhnil? Üleni tolmune, higinine, kuid näos endine suursugune rahu. Poisil näib olevat energiat. Mõlemad Nagelid on haletsemisväärt: näost valged, värisuvad, püüavad üksteist toetada. Muhlmann liigub veel vaevalt, olgugi et tal on kõige paremad saapad. Jokschi tuigub ja ähib. Ainult feldmeister Schmidt, see vana rindesõdur, marsib kindlalt. See mees võib ju vastu pidada. Ka väike Reuder peab vahvalt vastu. Kui nõrgem ja noorim, ta kannatab meist kõige enam.

Pikkade sammudega ta püüab liikuda Jokschi kõrval. Higinised juuksed otsa ees, paled sisse langenud ja kahvatud.

Äike on möödas, kuid veel sajab. Hülja õösel oleme Hinzenbergi ees. Hommikul kella 4 alates oleme marssinud. Kakskümmend tundi ja 80 kilomeetrit — taandumisi ja raskeid kaotusi. Surnmani väsinud, läbimärjad, leiame lõpuks ulualust vanas tühjas õllefabrikus. Lamame põrandal. Mu kõrval Lieben. „Doktor, milleks, kelle jaoks see kõik?“ Ta kehitab õlgu. „Kodumaa, baltlaste „prestiiži“ pärast.“ Silmad vajuvad kinni. Väljas on kuulda mürskude prahvatusi. Keegi tõmbab ukse pärani. „Häire, häire.“ Need neetud sõnad! Jookseme välja lausa vihma kätte. Eestlaste rünnak. Tormame sügavasse poolkaares valmiskaevatud kaitsekraavi. Vesi tõuseb üle jala. Pimedas välgatavad eestlaste lasud. Kuulipildujate õudne pragin. Tulistame apaatselt. Hommikuhämarusega veel tugevamad vihmavalingud. Savisest kaitsekraavist ei ole veel ärajooksu ja — kell 5 hommikul oleme kõhuni külmas vees. Tuhakarva nägudega, lõdiseme külmast. Jumal tänatud, eestlased siiski ei ründa; piirduvad ainult ägeda tulistamisega. Nende rasked kahurid aga algavad jälle õudset tantsu. Ees ja taga praksatused — mullasambad. Mürsk on tabanud ohvitseride korterit. Üks kornett surnud, kaks haavatud. Rittmeister Sadkoff on kogu õõ meie juures kaitsekraavis. Julgustab meid. „Julgust, julgust, peame hoidma selle positsiooni iga hinna eest. Hinzenberg on meie viimane lootus. Kui vastu peame, võime välja kaubelda soodsama vaherahu.“ Kuid sõnad ta väsinud näost ei ole veenvad. Eemal kivihoone varjus on köök. Huhn, Lieben ja mina ronime välja, et tuua kuuma kohvi. See elustab veidi. Lähen pakun kohvi Muhlmannile. Ta pooleldi lamab kaitsekraavi küljel.

Meie 6-tollise granaadiga sõjas Landeswehriiga purustatud puu Riia all, Hohlenhofis, nn. Landeswehri „Kuulipilduja mäel“.

Soomusrong nr. 3 ohvitseri sõjas Landeswehri suurtükiplatvormil „Onu Tom“.

Ecs X märgitud rongi ülem kapten O. Luiga.

püss laskevalmis. „Tahad kohvi?“ Vastust ei tule. „Tõin sulle kohvi! Kas magad?“ Ta ei liiguta. Ei näe ta nägu, kuid kõrv ta kiivri ääre all on ime-likult rohekas. Haaran käe — jääkül. Surnud. Lask — otse pähe. Otsaesisel väikesest august imbub verd. Et ta pooleldi lamab, siis ei ole ta kraavi põhja langenud. Sajab. Lakkamatult ragesvad kuulipildujad. Väike Reuder lõdiseb ja näib haigena. Soovitame tagasi minna õllefabri- kusse. „Ei, ma ei taha magada, kui siin tulista- takse. Ma ei ole ju laps, et pean kõrvale hoidma! Meie peame ju võitma. Rittmeister ju ise ütles, et kõik ei ole veel kaotatud.“ Keegi ei taha lap- selikku lootust purustada. Poiss, kes ei kaota julgust.

Keskpäeval antakse märku, et supp on valmis. Reuder mõne teisega läheb supi järele. Hoiatame

Landeswehri sõjas langenud meie sõjaväelaste matmine Valgas.

teda. Siin-seal lõhkevad mür- sud. „Oota, kuni mürskude lõhkemispüür kaugeneb.“ — „Oh, see ei tähenda mulle midagi.“ Hüppab kraavist ja jookseb üle välja. „Tähelepanu... granaat... pikali.“ Juba tõuseb hüilga mullasammast õhku. Mullapil- vest langevad kivid... Ja seal just jooksis Reuder. Ta on kadunud. Siiski — lamab seal. Läbilõikav karjumine. Reuder lamab seljale; alumine keha- osa purustatud, sisikond väljas. Karjub, karjub lakkamatult. Meie ei hinga enam. „Andke üks kuul! Vaene poiss piinab end surnuks!“ sosistab Schmidt, enesel pisarad silmis. Joksch ja tema tõstavad püssi, kuid lange- tavad jälle. Ei või ju ometi tulista- tada oma kaaslast. Siiski eba-

inimlik oleks lasta teda surra ilma viimse lunastava pauguta, kuid keegi ei tee seda. Tahaksin kõrvad kinni toppida, et mitte kuulda surmaeelset kisa. See on valjem, kui kuulipilduja ragin ja kahuri- mürtsud. Kaks pikka tundi karjub ta — siis su- reb. Tõmbame laiba kraavi ja katame palituga.

Sajab lakkamatult ja tulistatakse. Õhtu ja jälle teine magamata öö. Vesi kaitsekraavis tõuseb ja meeleolu langeb. Saame teada, et riigisakslased on salaja positsioonilt lahkunud. Jälle äraand- mine. Jälle asjatud ohvrid.

Salajane taandumine, et eestlased ei märkaks seda. Ronime välja veest, komberdame eemale maanteele, kus korraldame endid marsikolonniks. Kiirmars! Peale 80-kilomeetrilist taandumist ja peale kahe magamata öö. Vihkame kõiki: üle- must, vaenlast, riigisakslasi, saatust ja iseennast. Pehmes voodis magada ja kõik unus- tada... Maanteel liiguvad mit- te inimesed, vaid vaimud. Va- lutavate jalgadega marsin jäl- legi Huhni ja Liebeni vahel. Huhnil on ainult veel räbalad seljas, kuid ta nägu on elume- helikult ükskõikne. Seljataga, kaugel mürin. Eestlased on meie taandumist märganud ja nüüd nende rasked kahurid ot- sivad jälle meid. Sulen silmad, sest isegi käies võib magada. Jalad käivad taksammus, kui üleskeeratud masinad... Mu silme eest vilksatavad möödu- nud sündmuste katkendid. Näen purustatud peaga talumeest,

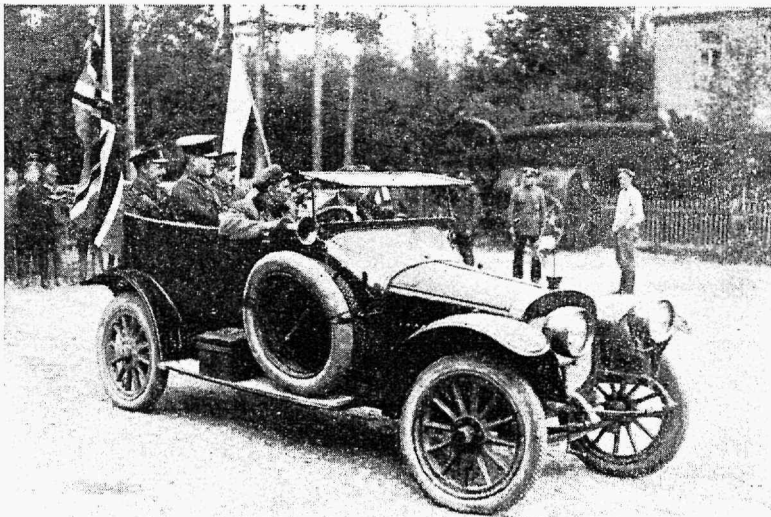
rittmeistrit, „doktori“, kes puhastab oma sarvprille, langedud väikest Reuderi ja Muhlmanni eestlaselt võetud säär-saabastes. . .

Midagi prahvatab. Kisun silmad lahti. Maantee lähedal tõuseb muld kõrgele. „Pikali.“ Viskume maha, surume näo vastu märga savi. Kiivrite peale sajab mulda. Hirmus karjatus. . . veel teine. Märkan, mu ees lamab paks vormitu keha. Feldmeister Schmidt! Kus on Schmidt peaga? Sellest pole enam jälgegi; see on täiesti ära kistud keha otsast. Risti üle laiba lamab parun Huhn. See elegantne Huhn. Verine kontide ja liha hunnik. Tema, keda kord kuul riivas südamest ja siiski jäi ellu. Maantee kraavis väänleb üks mees teisest rühmast raske peahaavaga. Oigab veel kord ja vajub siis korisedes kokku.

Edasi. Marssida. . . marssida. Huhni asemele astub keegi teine. Püüan rahulikult olukorda mõista — siiski raske aru saada. Parema Muhlmanni, väike Reuder, Schmidt, Huhn — surnud. . . Kunagi ei kuule enam Reuderi naeru, Schmidt rõvedaid nalju ja Muhlmanni praalimist. Mõne sekundiga nad hävitati. Ainult Reuder pidi kaks tundi ootama surma. . .

Vihmasajus liigume edasi. Pea on tühi ja liikmed tuimad. Ainult valutavad jalad liiguvad masinlikult.

Pärast lõunat ilmuvad kõrvalteedelt pikad marsikolonnid, ratsavägi, kahurid, moonavoorid, kühthobused ja kuulipildujad, et meiega liituda. Need on võitluseta rindelt lahkuvad riigisakslased. Alles hiljem saame teada tõelist põhjust. Riigisakslased oleval juba algusest peale püüdnud kõrvale hoida sõjast eestlastega. Ulmanise agentide propaganda nende ridades on neid arvamisele viinud, et see sõjakäik oleval Läti riigi vastu ja ainult balti parunite huvides. Neile oleval lubatud maad punaste väljaajamise eest Lätist. Osavõttes sõjast eestlaste vastu aga võidavat seda lubadust tühistada. See mõjus sõjast tüdinud sõ-

Litlaste sõjalised esindajad Rodenpois (Ropazis) 3. juulil 1919. a., Eesti ja Landeswehri vahel vaherahu allakirjutamise puhul.

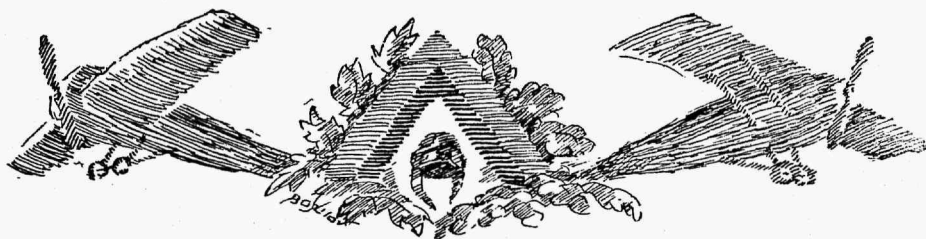
dureile. Nende juhid olid küll valmis meid aidama, kuid meeskond ei läinud järele.

Õhtuks oleme jõudnud Riia ette, kindlustatud positsioonile. Kõik on läbi — sõja jätkamine võimatu. Suured kaotused. Eestlaste sõjalaevad seisavad Dünamünde juures ja pommitavad Riia silda. Ka litlaste laevastik tulistab linna.

Algavad rahuläbirääkimised. Nõutakse meie lahkumist Riist ja taandumist üle Düüna Kuramaale. 2. juulil marsime läbi Riia. Poolteist kuud tagasi tungisime Riiga kui võitjad: nüüd saadavad meid akendelt kurvad näod. Paljud perekonnad, ka minu vanemad, on põgenenud Saksamaale. Eestlased, lätlased peavad kaitsma nüüd linna punaste edaspidiste pealetungide eest, kuid — nad pärivad ka meie võiduvilja.

Marsime jällegi teisel pool Düünat palava päikesega tolmusel maanteel.

Vana uhke Balti Landeswehr? Oleme räbalais, kõhivad hulkurid. Katkised saapad ja riided. Tuhakarva nägudega, tolmust ja higist määrdunud, tuigume mahalöödud, lootusetu silmadega edasi. Väsinud, rasked sammud kihutavad tolmu üles. Paks tolmupilv ümbritseb seda löödud inimeste karja. . .

Põranda all ja põranda peal.

Võitlus okupatsioonivõimudega Viljandimaal.

H. Vellner.

I

Saksa okupatsioonivägede saabumist Eestisse võttis Viljandimaal algul vastu kergendustundega.

Enamlased pääsesid küll Viljandis ja Viljandimaal võimule alles aastavahetusel, kuid juba lühikese aja jooksul nende terroristlik tegevus linnas ja maal, oli viljandimaalasi tõsiselt ära hirmutanud. Mõisade varade ülevõtmise järele asuti juba ka jõukamate talude kallale. Ka ei oli hädaohus. Maavalitsuse liikmed ja Viljandi tähtsamad seltskonnategelased olid vangistatud ja saadetud teadmata kuhu. Ka maal võtsid vangistamised ja röövimised ikka enam ja enam maad.

Viljandimaal oli olukord seda halvem, et kohalike enamlaste eesotsas seisid põhikihti kuuluvad tegelased nagu Kohver, Vanakamar, Epstein j. t. ning hüsteeriline vanatüdruk H. Pöögelmanni õde Ella. Bolševiseerunud Vene väesalkade toetusel tundsid nad endid kõikvõimsatena ja ei kohkunud tagasi vägivaldtegevusest. Et Viljandimaal sotsiaalsed vastuolud olid juba siis teravamad kui teistes Eesti osades, siis ei olnud kaugel silmapilk, mil enamlaste ässituskõnedega üleskihitatud kehvemate kihtide omavoli lahti puhkeb.

Säärases ärevas õhkkonnas ka eestimeelsed ringkonnad hakkasid panema omi lootuseid välisele abile. Ja välisabi polnud mujalt oodata kui sakslastelt, kes asusid juba Saaremaa ja Liivimaa rajal. Saksa okupatsioonivägede maale tulek, silmapilgul kui lootused olid juba kadumas, oli seega tervitatud ka eestlaste poolt, rääkimata kohalikest sakslastest.

Viljandimaale tulid Saksa väed päästjatena. Muldkide mentaliteediga sobis kõva kord ja kõva käsi. Jälle oli varandus ja elu kindlustatud ning rahu valitses maal. Ka rekvireerimised taluti.

Seda soodsat psühholoogilist momenti püüdsid nüüd ära kasutada Balti aadlkonna juhid ja okupatsioonivõimud, kuna sihtide taotlemiseks Saksamaale oli tarvis saada rahvalt otsus Eestimaa ühendamiseks Saksamaaga, et sellele tugeles hiilida mööda Bresti rahulepingust ja anekteeleerida okupeeritud maa-alasid. Vaevalt olid okupatsiooniväed saanud kinnitada oma kanda maale, kui algas rahva säärase tahteavalduse ettevalmistamine.

Eesti Ajutine Valitsus hindas olukorda õieti ja taibates Saksa okupatsioonivõimude kavatsusi, asus vastuaktsioonile. Ajut. Valitsuse ringkiri nr. 1. Tallinnast saadeti üle maa

laiali, kaasas selgituskiri ühes juhtnõõridega, kuidas kohapeal toimida rahva tahte sepitsemise ka Viljandisse ja selle tagajärjel algas Viljandimaal 1918. a. märtsis passiivse vastupanu organiseerimine nii linnas kui ka maal.

Elu Viljandis okupatsiooni aja algul.

Olin üsna intensiivselt kaasa elanud kõik Viljandi poliitilised sündmused 1917. a. augustist jõuludeni. 1. Eesti ratsapolgu laiali ajamise ning Viljandi võimu enamlaste kätte ülemineku järele, mille tagajärjel Viljandi seltskonnategelased vangistati ja viidi Peterburisse, lahkusin enne vangistamist salaja koos J. Pitkaga Viljandist, peatudes Tallinnas, Hagudis Maidla mõisas uuesti kokku kogunud ratsapolgu riismete juures ning Tartumaal. Asusin uuesti Viljandisse pärast okupatsioonivägede maale tulekut. Ajalehe „Sakala“, mille toimetajaks olin, sulgesid enamlased aastavahetusel ja Viljandisse tulin tõsise kavatsusega, et lehte uuesti panna käima.

Viljandis oli vahepeal elu tunduvalt muutunud. Aktiivsemad Viljandi seltskonnategelased K. Baars, agr. Johani, Leo Sepp, Dr. Nõges, j. t., olid veel Venemaal, kuhu nad viidi pantvangidena. Seait saabudes tagasi võttis aega enne kui toibusid seiklustest Viljandi, Valga, Tallinna ja Peterburi vanglates 1917. a. Viljandis varemalt juhtivat osa etendanud sotsiaaldemokraadid ja sotsialistid-revolutsionäärid adv. K. Grau, Talts, Leik, Koit, Maramaa j. t. elasid vaikselt. Lärmava Vanakamar—Kohver—Ella Pöögelmann jõugu asemel lautasid endid nüüd kõikjal kohalikud sakslased ja kadakad. Elati veel „pääst-jate“ joovastuses. Rahva meeleolu oli väliselt rahunenud ja enamlaste võimuloleku päivil valitsenud ärevusest polnud enam jälgegi. Linna jõukam kiht näis olevat rahul uute peremeestega ja jätkas oma vaikset väikelinna elu. Eesti iseseisvuse väljakuulutamise oli tekitanud küll elevust, kuid kui Eesti väeosad laiali saadeti ja okupatsioonivõimud kohalikke omavalitsusasutusi hakkasid ignoreerima ning omaviisi ümberkorraldama, siis suhtus kõigesse sellesse suur mass ükskõikselt; ainult kitsam ja teadlikum haritlaste ringkond hakkas käärima. Pikkamööda kasvas protestivaim, hakati kaaluma kõigekülgselt uut olukorda, arvustama okupatsioonivõimude tegevust ning kõige selle najal moodustus teadlik vastarind uutele peremeestele.

Kui olin mõned päeva tutvunud uue olukorraga, otsustasime koos „Sakala“ väljaand-

Eesti ja Landeswehri vaheline vaherahuläbirääkimine koolimajas Stradsenhofis, S.-Jegeli (Jugla) ääres, 3. juulil 1919. a.

Laua otsas (paremal) istub Eesti esindaja al.-polk. N. Reek.

jatega astuda tegelikke samme lehe uueks väljaandmiseks. Selleks oli juba pinda katsutud ka varemalt, kuid linna komandant oli annud eitava vastuse. Et ettevõtte uuesti ei äparduks, kavatsesime lehele loa hankimiseks tarvitada seekord tagaukse poliitikat.

Kauplemine „Sakala“ pärast.

Tol ajal oli Viljandi jõukamaks ärimehes ja mõjukamaks tegelaseks O. Seisler. Ta oli heas vahekorras Vene võimudeestega ja ta oli osanud võita ka kohalikkude okupatsioonivõimude usalduse. O. Seisler oli alati abivalmis ja kuigi ta kodus ei valitsenud küll puht-eesti vaim, toetas ta siiski agaralt Eesti ettevõtteid. Ka seekord ei keeldunud O. Seisler lubamast oma toetust. Ta võttis vahemehe ülesande enda peale. Mõni päev hiljem selgus, et Seisleril oli olnud ka kõnelus komandandiga „Sakalale“ luba andmise asjus ja komandant oli avaldanud soovi kõnelda minuga sel teemil isiklikult, ja nimelt eraviisiliselt. Ametliku kohtamise vastu ei võinud midagi olla, aga kas eraviisilist kokkusaamist ei hakataks tõlgitsemata võõriti? See küsimus nõudis peamurdmist. Lõpuks otsustasime, et tuleb siiski minna kohtamisele.

O. Seisleril oli Viljandis esinduslik korter ja seal korraldas ta aegajalt vastuvõtte oma äri-sõpradele kui ka võimudeestele, kelledega tuli ärihuvides olla heas vahekorras. Kokkusaamise komandandiga määras Seisler oma korterisse. Et jutt paremini sobiks oli ta valinud kokkusaamise aine ajaks.

Nii siis algas kauplemine lehe luba pärast veiniklaaside ja suupistete juures. Uhkes mund-

ris ja hästi hoolitsetud komandant, keda Viljandi saksasoost eliit tervitas sügavalt kummardades juba kaugelt, osutus vägagi mõnusaks lauanaabriks, kes oma üleolekut millegiga välja paista ei lasknud. Võib olla et ta ka diplomaatlikult teeskles oma sõbralikkust.

Kõneluse tulemus oli, et „Sakala“ saab loa ilmumiseks, kui leht ilmub kahes keeles — eesti ja saksa keeles. Ma pidin olema viisakas majaperemehe ees ja et ka mitte kõiki sildu korraga ära põletada, tänasin viisakalt lahke lubaduse eest, kuid et tingimise vastuvõtmine oleneb lehe väljaandjatest, siis palusin vastuse andmiseks mõni päev mõtlemise aega. Omal aga hinges kees viha säärase alandava tingimuse pärast.

„Sakala“ väljaandmiseks kestsid läbirääkimised kuni aprilli keskpaigani, mil pidin Viljandist põgenema ja luba lehe väljaandmiseks jäigi saamata, kuigi mõlemad pooled olid teinud tunduvald järeleandmisi.

Komandandi tingimiste kohaselt meie ei mõelnudki lehte väljaandma hakata ning seega määrima vana ausa „Sakala“ nime, vaid — edaspidised läbirääkimised komandandiga osutusid mul vajalikuks hoopis teisel ja hoopis tähtsamal põhjusel.

Umbes samal ajal kui algasin läbirääkimisi Viljandi komandandiga „Sakala“ väljaandmise asjus, tõi agr. A. Johani Tallinnast Ajutise Valitsuse salajase ringkirja maakondade tegelastele, milles anti juhtnööre kuidas suhtuda okupatsioonivõimude poliitikale ja selgitati olukorda, millesse oli noor Eesti vabariik sattunud okupatsiooniga. Sellest ringkirjast võis välja-

lugeeda käsku — hakata organiseerima rahvast passiivsele vastupanule ja teha kõik mis võimalik, et nurja ajada sakslaste katset Eestit sokutada Saksamaa alla. Ringkirja andis nende ridade kirjutajale.

Põrandaaluse keskuse idee süünd.

Ringkiri kandis märkust „täiesti salajane”. See oli esimene elumärk pärast iseseisvuse väljakuulutamise manifesti noore vabariigi keskvoimult. Et ta siiski oli olemas ja et Tallinnas ikkagi veel mõeldakse rahva edaspidisele saatusele, mõjus lootustandvalt ja ergutavalt. Oli ju okupatsioonivõimude mõju kasvamisega meeolelu kõikjal langemas. Ringkirja olemasolust teadsid küll ainult 3—4 isikut, kuid nende meeolelu tõus nakatas ka teisi. Kuigi edaspidi side Tallinnaga katkes, kandis see ringkiri siiski head vilja. See andis tõuke põrandaaluse keskuse loomiseks, mis väga edukalt tähtsates iseseisvuse mõtte propageerimisel ja rahva passiivse vastupanu organiseerimisel „hertsogiiri” loomiseksatse nurjaajamiseks.

1917. a. revolutsiooni ajal oli Viljandi seltskond jagunenud kolme vaenulisse laagrisse: rahvuslikuks, sotsialistlikuks ja enamlikeks. Rahvuslik rühm oli moodustunud eduerakondlastest, radikaal-demokraatidest (hiljem tööerakondlastest) ja üldse kõigist kodanlikest elementidest. Selle rühma juhtkonda kuulusid K. Baars, Dr. M. Nõges, J. Varik, J. Lattik, Dr. Reinhold, Dr. Soosaar, notar Seen j. t.; sotsialistlik rühm koosnes kahest tiivast — sotsialdemokraatilisest ja sotsiaal-revolutsionäärlikust. Esimese juhtivaiks tegelasiks olid adv. K. Grau ja Maramaa, teise — kooliõpetaja T. Koik, Leo Sepp, adv. Leik, A. Loorits j. t. Sotsiaalrevolutsionääride hulka kuulus ka minu eelkäija „Sakala”, toimetaja kohal Hugo Raudsepp ja kirjanik Jaan Kärner. H. Raudsepp valiti Maapäeva liikmeks ja ta lahkus jäädavalt Viljandist. Okupatsioonivõimud tegid muidugi kohe lõpu ka erakondlisele tegevusele.

Iseseisvuse küsimuses olid sotsiaalrevolutsionäärid rahvuslastega juba varemalt ühel seisukohal ja okupatsiooni ajal ühinesid nad rahvuslastega võitluseks okupatsioonivõimude vastu ning mõnigi neist nagu Leo Sepp ja A. Loorits võtsid põrandaalusest tööst osa väga aktiivselt. Põrandaaluse keskuse moodustamisel tuli ka eestkätt arvestada nende kahe rühma tegelaste kaastööga. Põrandaaluse töölaadi kohaselt ei olnud see keskus moodustatud mingisuguste vormiliste tehingute kaudu, vaid see kujunes isenesest. Kindlaks tehes ühe või teise endise tegelase meelsuse, tõmmati ta ringi kaasa. Muidugi olid pühendatud põrandaaluse töö saladusse ainult üksikud, kuna teiste kaastööd va-

jati peamiselt suusõnalise propaganda ja informatsiooni kogumise otstarbel. Ringi kuulusid ja võtsid sellest tööst aktiivselt osa K. Baars abikaasaga, Dr. M. Nõges, Leo Sepp, Paul Öpik (Pikalaenu panga president), A. Loorits, J. Lattik, A. Lauri (praost Otepäas), Dr. Reinhold, põllumees Herman Niggol, Viiratsi valla vallavanem Eigo, notar Seen, kelle katusekambriis asus põrandaalune „trükkikoda”, trükkikoja omaniku A. Tõllasepa abikaasa ja rühm keskkooliõpilasi — n. n. „Sakala noored”. Kes kõik ringi kuulusid seda teadis ainult nende ridade kirjutaja, kes iga ühega eraldi oli „seltskondlikus” läbikäimises. Ajutise Valitsuse n. n. resident-agendi kohale olin sattunud mitmesuguste asjaolude ühtumise ja olude sunnil.

Palvekiri keiser Wilhelmile.

Olles nädalapäevad Viljandis ringi kolanud ja tagajärjetuid läbirääkimisi pidanud komandandiga „Sakala” väljaandmiseks ning süvenenud viljandlaste meeoludesse põhjalikult, olin parajasti haudumas plaani, mida tuleks ettevõtta, et iseseisvuse mõtte tungiks sügavamatesse rahvakihitidesse, kui saabus O. Seislerilt teade, et Viljandi vallavanemad on käsutatud Viljandi kokku, andma allkirja palvekirjale, milles palutakse Saksa keisrit ühendada Eesti Saksamaaga.

„Nüüd tuleb midagi võtta ette”, oli pr. Baarsi ja teiste arvamine kui neid informeerisn.

Kes peab midagi ette võtma ja mida ette võtta, see küsimus jäi otsustamata.

Tänaval kohtasin põllumeest Herman Niggoli, kes oli ka saanud kuulda sakslaste kavatsusest ja otse kees vihast. Herman Niggol oli „Sakala” lähem kaastööline. Ta oli hariduse saanud Soomes, põllumeestest tol ajal üks iseteadvamaid ja ka intelligentsemaid. Iseloomult oli ta äge ning rahvuslike küsimustes väga hell. Vabadussõja algul oli ta vabatahtlikuna Viljandi kaitsejate hulgas. Ta võitles Viljandi kaitsepataljoni ridades ja sai surmavalt haavata Jõgevesti all 24. jaan. 1919.

„Mine pane neile vallavanematele mõistus pähe” õhutas ta tagant.

Otsustasin kiirelt. Pärast seda kui vallavanematele oli Saksa keisrile määratud kiri teatavaks tehtud ja mõned vallavanemad ka sellele allkirja annud, tehti vaheaeg, et vallavanemad võiks omavahel pidada nõu. Sain teada, et nad on kogunenud majandusühisusse. Ruttasin sinna ja leidsingi nad seal eest rühmade mõtteid vahetamas. Tundsin isiklikult neist ainult kahte-kolme. Mõtlematu tagajärgedele asusin meeste selgitama üldist olukorda ja Eesti lootuseid iseseisvusele. Seletasin, et Eesti valit-

suse saadikud on juba Inglismaal ja Rootsis otsimas abi ja kui ise jääme kindlaks, siis ka iseseisvuse võidame kätte. Kui aga nüüd palume ise Eestit ühendada Saksamaaga, siis müüme endid jälle orjadeks. Samad mõtted olid vist ka vallavanemaid vaevanud. Nii mõnelgi aga puudus julgus keelduda andmast allkirja.

„Aga õelge, et teil puudub volitus säärasele tähtsale kirjale allakirjutamiseks”, seletasin, tulles päästvale ideele, millega on võimalik võita aega. See mõte meeldis. Palvekirja allakirjutamine nurjus. Väide oli küllalt kaaluv ja vallavanemad läksid koju, ülesandega kutsuda kokku peremeeste koosolekud, kus palvekirjale allakirjutamise küsimus otsustatakse lõplikult.

See esimene „miiting” määras ka nende riidade kirjutaja edaspidise saatuse. Olin unustanud ettevaatuse ja hakkama saanud avaliku ässituskõnega, mõtlemata tagajärgedele. „Tagajärgi” aga ei olnud. Vallavanemate ja ka kohal viibivate kõrvaliste isikute seas ei olnud ühtegi, kes oleks Saksa politseile selle teinud teatavaks.

Põrandaalune trükikoda.

Esimene aktiivne väljaastumine okupatsiooni-võimude plaanide vastu oli õnnestunud sajaprotsendiliselt, kuid mis nüüd edasi. Kogu öö murdisin pead, kuidas olukorrast informeerida ka laiemaid hulki enne kui Eesti ühendamine Saksamaaga koosõlekuil tuleb otsustamisele. Lendlehed? Kuid nende trükkimiseks on vaja trükikoda ja levitamiseks usaldusväärseid isikuid. Põrandaaluse töö organiseerimine ei olnud lühikese aja tõttu veel nii kaugel, et säärast aparaati liikuma panna. Et mitte aega viita palusin notar Seene abilt kirjutusmasina ja asusin tööle. Peaaegu ühe hooga kirjutasin kolm proklamatsiooni. Üks oli üleskutse Viljandimaa rahvale, et nad allkirju ei annaks palvekirjale keiser Wilhelmile, teine oli protestikiri Saksa riigipäevale ja kolmas Tallinnast saadud ringkirja najal koostatud selgitav lendleht üldise olukorra kohta ühes näpunäidetega kuidas tuleb suhtuda okupatsiooni võimude poliitikale. Saksa riigipäevale määratud protesti tekst ilmus juba ühe minu kaastöölise A. Peeli kirjutuses „Vabadussõja Tähised” nr. 1. 1937. a. ja üleskutse allkirju mitte anda Saksa keiserile saatetavale palvekirjale kõlas järgmiselt:

V. a. härra!

Selle järele, kui enamlaste hirmu valitsus üle kogu Eesti maa murti kuulutas Eesti maapäeva vanemate kogu 21. veebruaril s. a. (u. k.) EESTI iseseisvaks riigiks.

Sel samal ajal jõudsid ka Saksa sõjaväed Eesti vabariigi piiridesse ja võtsid maa Vene ja Saksa rahulepingu järele ajutiselt oma alla.

Sellest hoolimata, et EESTIMAA Vene-Saksa rahulepingu järele Saksamaa piiridest on välja jäetud ja seega mitte Saksamaa alla ei kuulu, vaid võimalus on antud oma riiklist elu elada, püüavad kohalised sakslased mõisnikud Saksa vägede ajutist siin viibimist oma kasuks tarvitades igasugu abinõudega rahva tahtmist võltsida, meie riiklisele iseolemisele lõppu teha, ning nüüd korjavad nad allkirju palvele, et Saksa keiser meie maad ühendaks jäädavalt Saksamaaga.

Et aga eesti rahvas aastasadade jooksul tungi riiklise iseseisvuse järele kaotanud ei ole ja et välja kuulutatud EESTI ISESEISVUS välisriikide poolt tunnustamist on leidnud, oleks see lausa KURITÖÖ oma isamaa, iseenda ja tulevaste põlvete vastu, kui meie nüüd ise ennast Saksamaa ja kohaliste Saksa soost mõisnikke huvade pärast uue, võõra võimu alla annaks.

Soomusrongide Diviisi Suurtükiväe inspektori leitn. R. Sabolotnõi surmasaamise koht sõjas Landeswehriiga Rodenpoisi (Ropazi) jaama lähedal 1. juulil 1919. a.

Esiplaanil on näha vaenlase suurtükimürsust tekitatud auk (trehter), mille servale jäi leitn. R. Sabolotnõi lamama surmavalt haavatuna.

PALVE! — MEID SAKSAMAA KÜLGE
LIITA — tähendab ennast jälle **ORJAKS AN-**
DA! See oleks Eesti rahva surm. Meie tea-
me juba, et Saksamaal kindel arvamine valit-
seb, et meie maa kaks korda nii palju elanikke
võib ära toita, kui praegu maal elab ja sellega
meie maa väga hääks asumaaks oleks. Nii ka-
vatsetakse kaks miljonit Saksa asunikku Vene-
maalt meie maale kokku koondada... Mis see
Eesti rahvale tähendaks on igale ühele selge...

Saksa võimu alla vabatahtlikult heites kaotaksime igasugu lootuse iseseisvat poliitilist ja kultura elu elada: seatakse sisse Saksa kohtud Saksa kool ja kõik muud Saksa ametkonnad. Talupoeg — eestlane jääks endiseks orjaks kuna saks käskijaks oleks.

EESTI ON PRAEGU ISESEISEV RIIK ehk küll võõra sõjaväe poolt ajutiselt ära võetu ja vastu meie oma tahtmist võõra võimu alla heidetud. Tahame rahvaks saada, kellel õigus on teiste kultura rahvaste kõrval üheõiguslisena seista, siis peame oma **ISESEISVUSELE TRUUKS JÄÄMA** ja põlglikult tagasi tõrjuma kõik Balti mõisnikke katsed provotseerivad katsed, mille sihiks **MEIE KODUMAAD ÄRA ANDA**:

Eesti rahvariigi kodanikud silmad lahti ärge laske ennast avatleda ega hirmutada meile paha soovijatest ja mitte üks allkiri ei tohi aset leida Saksa parunite poolt meie kodumaa ärarmüümise palvekirjale. Kes nüüdsel, me kodumaale raskel ja üli tähtsal silmapilgul ennast meelitada lasab ei ole väärt et eestlase nime kannab ja ta peab kogu rahva põlguse alla langetama.

Masinal valmistasin proklamatsioonidest ja protestikirjast umbes kümme koopiat. Neid oli liig vähe kogu maakonnas levitamiseks. Paljundada neid „Sakala“ trükikojas? Mõte oli pöörane, kuid siiski otsustasin teha katsed. Järgmine kõik oli trükikoja omaniku A. Tõllasepa abikaasa poole, kes juhtis trükikoda ja raamatukauplust.

Murdsin sisse nii öelda kohe lahtistest ukstest. Seletasin, et tahan trükkida salajasi lendlehti ja andku tema head nõu. Proua Tõllasepp oli tuline rahvuslane.

„Mis oleks sellest kasu, kui mu trükikoda suletakse. Trükkimisest ei või juttugi olla. Katsume leida mõne muu abinõu.“

Ja nõu leidsimegi. „Tuleb hankida šapirograaf“, oli ühine otsus. Proua Tõllasepp kadus trükikotta. Ta askeldas seal veidi keedupotiga ja kui uuesti tuli tagasi oli tal kaasas pörandaaluses töös nii väärtuslik ese — šapirograaf, mille ta oli valanud trükimasinate valtside massist. Šapirograaf oli parajasti nii suur, et rulli keerates võis ta pista püksitaskusse. „Trükimasina“ omanikuna tundsin end olevat seitsemendas taevas. Ruttasime kiiresti notar G. Seene katusekambrisse ja hakkasime tööle. Esimesed äratõmbed polnud kõige puhtamad, kuid siiski loetavad. Kuid pääsai, paljundamine läks nüüd palju jõudsamini kui kirjutusmasinaga.

„Sakala noored“

Nüüd oli veel lahendada proklamatsioonide levitamise probleem. Et neid kiiresti suurel arvul üle maa laiali saata oli vaja hulk usaldusväärseid isikuid. Nüüd oli hea nõu kallis. Lendlehtedest katuseräästa all ei olnud ju mingit kasu. Kümnekond lendlehte sain küll saata usaldusväärsete endiste n. n. Sakala polgu mees-
tega Lõuna-Viljandimaale ja mõned eksemplaarid toimetasin ka Hermann Niggoli kätte. Et kasutada ainult juhuslikke levitamise võimalusi selleks oli aeg liiga kallis, sest et vastukihutustöö mõjuks tuli tegutseda kiirelt. Kui kitsikus oli kõige suurem, tekkis päästev mõte: kasutada levitajatena kooliõpilasi.

Kuigi olin alles 1917. a. sügisel võhivõõrana asunud Viljandisse, olin siiski lühikese aja jooksa saavutatud laialdase tutvuskonna. Perekondades olin kokkupuutunud ka keskkoolide vanemate klasside õpilastega. Kuna kirjutasin „Sakalas“ teravaid juhtkirju enamlaste vastu ja selle tagajärjel enamlased mu peale aasta lõpul pidasid jahti, siis olin omandanud küllaldaselt populaarsust ka noorte hulgas. Ka okupatsiooni algul Viljandisse tagasi tulles jäin ühendusse noortega. Tundsin noorte hulgas nii mõndagi tulist isamaalast ja nii küsisingi endalt lõpuks, kas mitte neid rakendada tööle.

Ma vajasin nii poisse kui ka tüdrukuid. Kolme-nelja maalt päritoleva lõpuklassi koolitüdruku, kellega olin tutvunud perekondades, sain kohe nõusse ja esimene saadetus keelatud kirjandust rändas maale. Poiste hankimiseks oli vaja pühendada üht kooliõpetajat saladusse. Tol ajal oli R. Kamseni kaubanduskooli õpetajaks praegune Pikalaenu panga president Paul Öpik, kellele langes valik. P. Öpik ei olnud ainult vaimustatud ideest, vaid ta võttis ka ühendusepidamise kooliõpilastega enda peale. Sidet minuga pidas J. Taklaja (praegune „Päevalehe“ toimetaja), kes siias õppis kaubanduskoolis. P. Öpikuga nõu pidadaes jõudsimise otsusele, et ei aita ükski kihutustööst lendlehtedega, vaid tuleb ka kogu maakonnas ette võtta suusõnaline aktsioon ja selleks koolipoisse ära kasutada. Paul Öpik oli sõjamees ja ta toimis resoluutselt ning julgelt. Ta käsutas kokku oma klassi mitte ainult oma kooli õpilasi, vaid ka õpilasi, kes kuulusid „Sakala noorte“ ringi kõikidest koolidest. Ja mina pidin andma neile seletusi olukorra kohta ning instrueerima kihutustööks.

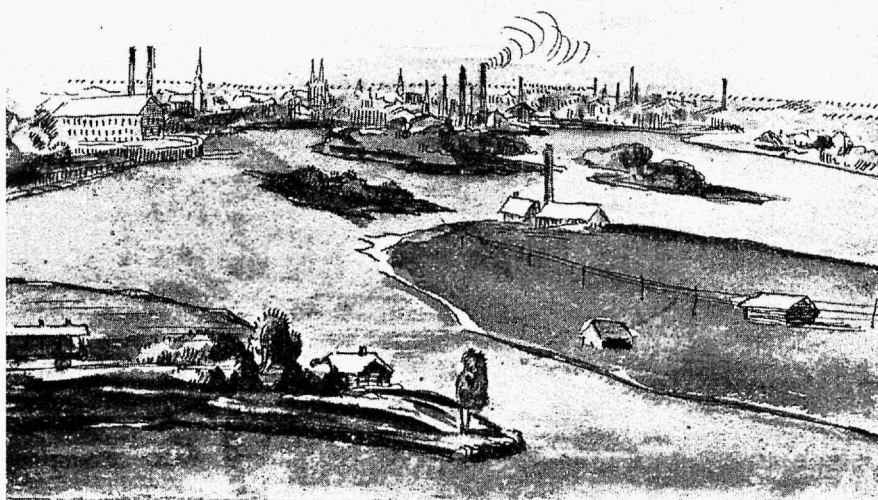
Kui nüüd tagantjärele mõelda, siis patustasime mõlemad väga rängalt kõige algelisemate pörandaaluse töö reeglite vastu. Aga olukord nõudis riskimist ja meie ettevõtte õnnestus täiel määral. Umbes kakskümmend poissi ja kooliõpetaja ühes nende ridade kirjutajaga moodustasid päris reeglipärase vandeseltsi. Poistelt

võeti sõna vaikimiseks ja tehti ka teatavaks, et äraandjat ootab äraandja palk. Kuidas see koosolek möödus sellest jutustas selle ajakirja veergudel üks koosolekust osavõtjaist alles äsja (A. Peel „Vabadussõja Tähistel“ nr. 1. 1937.). Et koosolekust osavõtjaid hiljem okupatsiooni-võimud sõrmegagi ei puudutanud, siis see tõendab, et vandeseltsi saladusi hoiti hästi.

Koosolekuga kaubanduskoolis oli lendlehtede levitamise aparaat loodud. Poisid täitsid oma ülesanded hästi ja tänu nende suusõnalisele kihutustööle ning üle maakonna laiali laotatud

Ettevalmistused Riia maapäevaks.

Hinge tagasitõmbamiseks ei antud aga palju aega. Ikka veel jätkates läbirääkimisi komandandiga „Sakala“ väljaandmise asjus, pudenes jutuajamisel komandandi suust mõndagi, mis tuli põrandaalusele tööle kasuks. O. Seisler, kes oli heal jalal komandandiga, ka ei vaikinud sellest, mis ta teadis. Esimese teate, et Riias kutsutakse kokku maapäev, millest osavõtavad ka Lõuna-Eesti vallavanemad ja et seal Eesti saatus otsustatakse lõplikult, sain kommandandilt. See

Sõda Landeswehriaga. — Vaade Väina jõe harudele Riia eeslinna — Mühlgabeni — juures, kus asus positsioonil meie 9. jalaväe polk.

... ja tehti ka teatavaks, et äraandjat ootab äraandja palk. Kuidas see koosolek möödus sellest jutustas selle ajakirja veergudel üks koosolekust osavõtjaist alles äsja (A. Peel „Vabadussõja Tähistel“ nr. 1. 1937.). Et koosolekust osavõtjaid hiljem okupatsiooni-võimud sõrmegagi ei puudutanud, siis see tõendab, et vandeseltsi saladusi hoiti hästi.

Koosolekuga kaubanduskoolis oli lendlehtede levitamise aparaat loodud. Poisid täitsid oma ülesanded hästi ja tänu nende suusõnalisele kihutustööle ning üle maakonna laiali laotatud

... ja tehti ka teatavaks, et äraandjat ootab äraandja palk. Kuidas see koosolek möödus sellest jutustas selle ajakirja veergudel üks koosolekust osavõtjaist alles äsja (A. Peel „Vabadussõja Tähistel“ nr. 1. 1937.). Et koosolekust osavõtjaid hiljem okupatsiooni-võimud sõrmegagi ei puudutanud, siis see tõendab, et vandeseltsi saladusi hoiti hästi.

... ja tehti ka teatavaks, et äraandjat ootab äraandja palk. Kuidas see koosolek möödus sellest jutustas selle ajakirja veergudel üks koosolekust osavõtjaist alles äsja (A. Peel „Vabadussõja Tähistel“ nr. 1. 1937.). Et koosolekust osavõtjaid hiljem okupatsiooni-võimud sõrmegagi ei puudutanud, siis see tõendab, et vandeseltsi saladusi hoiti hästi.

Koosolekuga kaubanduskoolis oli lendlehtede levitamise aparaat loodud. Poisid täitsid oma ülesanded hästi ja tänu nende suusõnalisele kihutustööle ning üle maakonna laiali laotatud

... ja tehti ka teatavaks, et äraandjat ootab äraandja palk. Kuidas see koosolek möödus sellest jutustas selle ajakirja veergudel üks koosolekust osavõtjaist alles äsja (A. Peel „Vabadussõja Tähistel“ nr. 1. 1937.). Et koosolekust osavõtjaid hiljem okupatsiooni-võimud sõrmegagi ei puudutanud, siis see tõendab, et vandeseltsi saladusi hoiti hästi.

hendab, et valida tulevad ainult kindlad mehed. Aga kuidas selgitada kõigile Viljandimaa vallavanematele olukorda? Järjelikult tuleb korraldada eelkoosolek. Ja nii otsustatigi Lõuna-Viljandimaa vallavanemate eelkoosolek ära pida Lihavõtte pühade ajal Tõrvas ja Viljandi

läheduses asuvate vallavanematega luua isiklik ühendus. Põhja-Viljandimaa kaugemate valdade vallavanematega kõnelemise võttis enda peale Viljandi koguduse abiõpetaja Lauri. Tõrva pidin sõitma isiklikult.

(Järgneb.)

Enamlaste ettevalmistusest sissetungil Eestisse ja „Eesti Tööraha Kommuna“ valitsus Narvas.

K. Uruala.

Narva all algas Vabadussõda ja Narva all ta ka lõppes. Niisama võib ütelda ka eesti kommunistide valitsuse — Eesti Tööraha Kommuuna — kohta: Narvas ta ärkas 29. novembril 1918 ellu ja Narvas ta varises ka järgmise aasta jaanuaris kokku, ehkki ta veel kaua aega pärast seda hingitses ja eesti rahvale veel palju kahju sünnitas eriti oma käsilaste kaudu. See viimane aga tundub kõik juba järelmänguna Narva ajajärgule.

Anvelt ja ta kaaslased olid 1918. aasta kevadest peale pikisilmi oodanud sakslaste lahkumist Eestist, kuid kui tõeline sakslaste Eestist lahkumise moment oli kätte jõudnud, siis selgus, et enamlaste Eestisse tulek oli väga nigelalt ette valmistatud. Kõige paremini tõendab seda asjaolu fakt, et tõeliselt hakati kommunistlike eestlaste punaväeosi Eestisse sissetungimiseks organiseerima ainult vähe üle nädala enne tegelikku Vabadussõja algust.

Tõsisem samm, mis vaba Eesti vastu ette võeti, oli 16. novembril 1918. a. punaväe juhatuselt antud käsk punaste soome ja eesti väeosade koonduamiseks Vene ida rindelt Jamburgi ümbrusse. See oli aga juba Vene väejuhatuse samm, millele Anvelt ja ta kaaslased vaevalt suuremat mõju võisid avaldada. Kuigi 1919. aasta jaanuarikuu eesti ja vene enamlaste vägede rutulise Eestist väljajätmise põhjusi võib olla vägagi palju, siis suurt osa selles mängis kahtlematult jällegi nende juhtide andevaeusus ja asja organiseerimatus. Niisama saamatult oli organiseeritud ka terve sissetungi operatsioon Eestisse, vaatamata sellele, et seal saavutati lähelepanuväärt suurt edu. Sissetungi ettevalmistuse puudulikkus tuli ilmsiks nii asja tehnilises kui ka moraalses küljes. Kui 1918. a. novembri teisel poolel tuldi Jamburi kokku, siis katsuti siin veel n. ö. revolutsioonilises korras ära teha, mis seni tegemata oli jäänud. Kõige naiivsemana tundub sellest ajast Eesti punaväe Narva peale marssimine 22. novembril. Ühel uudusel novembri-hommikul võeti kätte ja mindi ilusasti kolonnis Narva traataia taha. Kas arvasid kommunistlikud juhid, et Maailmasõja lääneringid läbikäinud saksa kuulipildurid kohkuvad ära mõnd pataljoni nähes, või arvasid, et Wilhelmi

troonilt lahkumine oli teinud saksa sõduri nii tümaks, et nad pidid tahtejõuetutena olevustena alistuma nende lühinägeliste revolutsioonitajatele? Küsimusele andsid viivitamatult selge vastuse saksa tulirelvade torudest revolutsioonitajate kolonidele paisatud kuulid. Need aga tabasid ettejuhtunuid halastamatult, vaatamata sellele, mis mõtted kellelgi peas olid, kui kõrgelt keegi vaimsest oli arenenud või kuivõrd teadlikult keegi sündmuste käiku endale suutis ette kujutada.

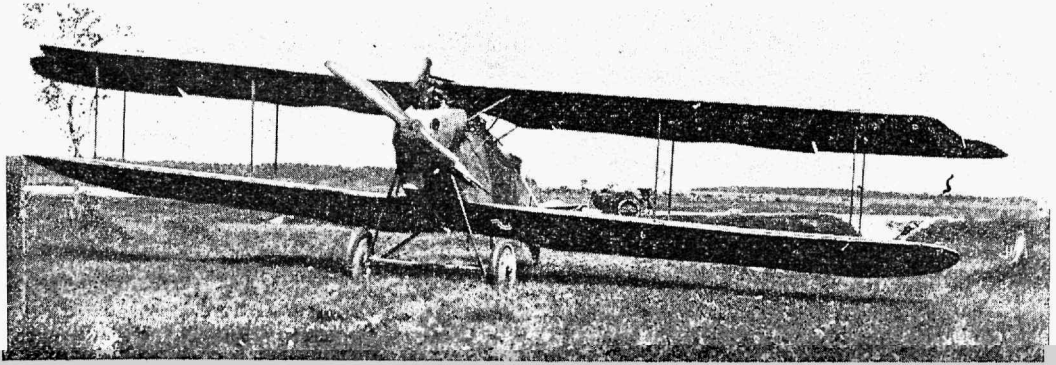
Vaatame lähemalt, kuidas enamlaste juhid valmistasid ette viimastel tundidel oma masside siia-tulekut.

Novembri algul 1918 Saksa keiserriigi viimastel päevadel ja selle kokkuvarisemise järele pöörasid enamlaste juhid mõnede tundemärkide järgi esialgu peatähelepanu revolutsiooni meeoleolu levitamisele üle tolleaegse piirjoone ja saatsid suures arvul üle okastraadi kihutuskirjandust, kus muu seas kutsuti ka noori mehi üles üle piiri minema, et need võiksid seal astuda teenistusse kommunistlike kütipolkude ridadesse.¹⁾ Laialiselt need üleskutsed rahva seas aga ei levinud.

Omapool traataeda jäeti ettevalmistuse tegemine nähtavasti viimseks minutiks. 28. novembril 1918, s. o. Vabadussõja algpäeval, kirjutas Jamburis ilmunud „Eesti Küitväe Teataja“ nr. 1 artiklis „Eesti punaseväelase ülesanded käesoleval silmapilgul“ poliitilise momendi ja Saksa keiserriigi kokkuvarisemise kohta muu seas järgmist (arvatavasti ilmus leht eelmisel õhtul ja jagati enne väljaastumist pealetungijatele välja):

„Nüüd, kus Saksamaal ammuoodatud revolutsioon lahti puhkes ja Saksa revolutsiooniline töörahas Wilhelmi trooni purustas ning imperialismuse vägivalla valitsuse kukutas, mürdus ka Eestis see mustade ja hallide parunite verise kurnamise politika seljatugi ja Eesti tööliste ees avanes võimalus kodumaad uuesti vabastada ning seal nõukogude valitsust maksma panna.

¹⁾ Olgu siin märgitud üks väljenduspärl ühest säärasest üleskutsesest, kus iseloomustatakse Saksa keisri püüdeid sotsialistide valitsusse kutsumisega olukorda päästa: „Vahva keiser Wilhelm II määgib lamba viisi — ja kutsub „agaramaid“ seltskonnategelasi appi, et Saksa „isamaad“ päästa.“

Narva lähedal maandunud Landeswehri lennuk, kes katsus luua ühendust Põhja-korpusega.

Aga ka Eesti kodanlus ei maganud. Temal oli ka Saksa imperialistide ja Balti parunite valitsuse all teatav võimalus olnud ennast ja oma jõudusid organiseerida. Ja nüüd, kus Saksa karistuse salgad maalt lahkuvad, annavad nad valitsusevõimu ikkagi parema meelega — olgugi vastu tahtmist — oma klassivendade, Eesti kodanluse, kui Eesti tööliste kätte. Veel enam, kõige selle jõujätisega, mis neil lagunenud Saksa sõjaväest veel järele on jäänud, tootavad nad Eeestivalgekaarti Eesti töörahva vastu.“

See esimesel leheküljel kolmandal kohal juhtkirjana toodud artikkel (esimesed kaks artiklit olid pühendatud suure masstaabi või mõõdu kohaselt Euroopa ja Venemaa revolutsioonile) osas suures ebaloogilisuses tahab näidata, nagu oleks eesti rahvuslikkudel elementidel okupatsiooni ajal võimalik olnud ennast organiseerida ja nagu oleks sakslased kõik meile ilusasti üle annud. Meie aga teame, et see mitte nii ei olnud, ja võime omalt poolt tõendada teistsugust fakti: kõik meie läbi-rääkimised saksa soomusrongi kätte saamiseks ei annud mingeid tagajärgi; enamlased suutsid aga oma asjad niivõrd paremini sakslastega korda ajada, et said sama soomusrongi Valgas endale. Artiklis on tahetud lihtsalt vähearenenud seltsimeestele laiade lööklausetega prügi silma ajada. Nagu arvata võib, taheti artikliga saavutada hoopis teist eesmärki, nimelt võõraste vägede meie maale toomist põhjendada ja oma meeskondi aktiivsele sõjategevusele õhutada. Seda õhutustööd küll tehti, kuid küsimuseks on, kas mõtlejat lugejat võis süüarane ebaloogiliste, õõnsate lööklausete korrutamine milleski veenda. Edasi kirjutatakse samas artiklis:

„Eesti töörahva ees, kes oma nõukogusid uuesti üles ehitama, Eestis uuesti nõukogude valitsust sisse seadma tahab hakata, seisab see-ga nüüd ülesanne Eesti valgekaarti ja Saksa mustade, arusaamatute väejäänuste ühist väerinda maha murda.

Selle ülesanne täitmise langeb eestkätt Eesti punaste väeosade peale. (Selle lõigu puudulik redaktsioon nagu eelmise lõigu segane lõpki tu-

leb lugeda aja ja tööjõudude puuduse arvele lehe toimetamisel. K. U.).

See ei tähenda mitte, nagu peaks Eestis väljastpoolt revolutsiooni tegema. (Huvitav on jälgida kuidas hoidutakse võõraste rahvustest sõjavägede sissetoomise nimetamisest avalikkuse ees. K. U.). Ei, revolutsiooni peajõud seisab ikkagi kohapeal asuvas töörahvas. Kuid, et sel senistel tingimistel liig vähe võimalust on olnud sõjalist jõudu organiseerida, siis kujuneb Eesti punane vägi selleks keskpunktiks, kelle ümber Eesti töörahva jõud kogunevad ja koonduvad. Eesti punane vägi — ühes oma klassivendadega Vene punasest sõjaväest — on see, kes esirinnas Eesti valgekaardi kantside kallale tormab, Eesti mustade ja hallide vägedele esimesed hoobid annab. (Siin juba märgitakse pikka-aegse kõrvalepuiklemise järel vene vägede sissetoomist. Et nendest vene seltsimeestest 46. ja 47. küti polgust kümmeid oma komissaride käsul 22. novembri ebaõnnestunud aktsiooni järel maha lasti, sellest ei räägi leht midagi. Maha lasti aga ainult neid, kes ei tahtnud Eesti pin-nale sõdima tulla. Nisama minnakse keeruliste lausetega mööda tõsiasiast, et kõige suurem prots. sissetungijast oli mitte ainult lõuna pool Peipsi järve, vaid ka põhja pool, nimelt just venelased. K. U.). Seda mööda, kuidas Eesti punane vägi oma vastast taganema sunnib, ühineb tema võitluselipu ümber vabanev Eesti töörahvas.“

Eesti töörahvas aga ei ühinenud nende avantüristidega ja peale mõne üksiku nende juurde äraeksinud töölise läksid kaasa peamiselt kuri-tahtlikud ning tumedad elemendid. Siinolijad mõistsid paremini neid laiasuulisi segaste juttudega võimuahnitsejaid, kui sealpool seda osati endale ette kujutada. Vene vägede siitoomise pidasid enamlaste juhid nähtavasti normaalseks nähteks. Kuid nagu hiljem selgus, ei tahtnud nad meid mõõta sama mõõdupuuga. Kui jaanuaris sealpool teatavaks sai, et meile on soome vaba-tahtlikke tulnud, siis kutsuti terve maailma prole-tariaati tunnistajaks, et vaadake, mis siin sünnib. Samuti tõstis protesti ka Vene võimud „võõraste segamise vastu eesti tööliste ja kodanlaste oma-vahelisse võitlusse“, unustades ära, et oma väed

need olid, kelle abil see võitlus üldse võimalikuks sai.

Järgmises lehe artiklis „Punastest Eesti polkudest“ kirjutab keegi „Punase sõjaväelane“ punaste lahkumisest Eestist 1918. a. algul: „Eesti kommunistlikele polkudele pandi alus möödalinud kevade märtsi kuul, peale selle, kui suur osa Eesti revolutsioonilist proletariaati sunnitud oli Saksa imperialistide Balti mustade ja Eesti hallide parunite ühiste karistussalkade veriste tapatalgude tagajärjel kodumaalt lahkuma.“ Alus küll pandi, kuid need üksused olid rohkem peavarjuta jäänud avantüristide, nendest eksiteele viidute ja ka mõnede juhuslikkude elementide varjupaigaks, kui mõne kõrgema idee taotlemisel teotsevate inimeste koonduseks.

Edasi märgib autor, et eesti proletariaadil on juba organiseeritud kaks polku ja uusi seltsilisi tuleb juurde, ning siis, et Bresti rahu puruksvarisemise järele „kätte on jõudnud tund, kus tal (proletaarlasel K. U.) lõpuarveid tuleb teha niihästi verejanuliste Balti parunitega kui ka niisama vere- ja saagiannuste Eesti mustade ja hallide kodanlastega“ — ning siis vähe edasi:

„Ei kohuta meid, kommunistisid, Eesti kodanluse valgekaart, ei need neli polku (Minu sõrendus. K. U.), millele seal juba alus olevat pandud ja mille arvu, nagu seda isamaa vägistajate lehed kirjutasid, 25.000 mehe peale tahetavat tõsta; ei kardata meie ka neid Inglis-Amerika saagiannete imperialistide abivägesid, kelle peale Eesti mustad ja hädasotsialistid oma lootuse rajavad.

Meie ei hoopile oma polkudega, meil on neid siin nõukogude Venemaa pinnal ainult kaks. (Muigeväärne on neist kahest polgust rääkida, kui pealootus pandi venelaste ja ka lätlaste hiinlaste ja teiste peale. K. U.); kuid need kasvavad alatasu, ja kui meie oma jala Eesti pinnale tõstame, siis ühinevad meiega tuhanded ja kümned tuhanded (Minu sõrendus K. U.). Eesti proletarlased, kes seal valmis seisavad ja meie poolt oma klassiliste verivaenlaste vastu väljaastumise märguandmist ootavad.“

Kolmas Eestile pühendatud artikkel „Iseseisvuse tembutamine“ sisaldab meie kohta järgmise väljamõelduse: „Meie teame, kuidas Eesti kodanlus oma „iseseisvuse“ kuulutamiseks vabaherra von Seekendorffi käest luba saavad ja oma „iseisva“ valitsusega kusagil üürikorteris asuvad, kust neid igal ajal välja võidakse kihutada.“ Anveldi ja ta kaaslaste ülim ilha oli arvatavasti viirs- tide ja krahvide lossides elamine, ilma milleta nad rahva juhtimisel olevaid tegelasi ei suuda nähtavasti endale ette kujutada ja, kes niiviisi ei ela, selle vastu ei näi neil olevat vähematki respekti. Edasi seletatakse, kuidas Maailmasõja järele on isegi suured riigid kõikus, ebakindlas olukorras, ja jätkatakse siis sõna-sõnalt:

„Kui seda kõike vaadelda, siis ei saa muuks kui „iseseisvuse“ tembutamiseks nimetada seda, kui Eesti ja Läti kodanlased oma kodus tõsiste

nägudega „iseseisvusest“ räägivad ja „iseseisvaid“ rääkisid loovad. Veel naeruväärilisem on see „iseseisvusega“ hooplemine ja kilkamine käesoleva maailmarevolutsiooni valgusel, kus tööraha võimas liikumine ühe trooni teise järel purustab, ühe krooni teise järel edasitormava rahva jalgade alla heidab“.

Selle järel on „Eesti kommunisti“ allkirjaga väga sõjakas ja priiskav aräkkel, kus autor pahandab selle üle, et eesti ajalehed nimetavad sissetungijaid röövliteks, ja hüüab vastu: „Tõepoolest ei ole teie ausa kuuligi väärt.“

Edasi olgu toodud sellest lehest veel mõningaid tsitaate kolmandalt leheküljelt, mis samuti väga iseloomustavad:

„Narvas on nimelt ühendatud Narva ja Jõesuu Saksa väeosade poolt lendleht välja antud, milles sõnasõnalt palutakse: „Narva kodanikud, peastke meid enamlaste lendlehtede ja kihutustöö eest!“

„Narvas on kohaliku Saksa kommandandi poolt müürileht üles kleebitud milles punaseväelaste tagasilöömisest teatatakse ja rahvast rahule jääma manitakse.“

See ei ole huvitav, aga huvitav on selle teadaande all Eesti linnavalitsuse tänuavaldus Saksa väejuhatusle selle eest, et see linna kaitseb. Mis tähendab, et Eesti kodanlus ennast tüüsti Saksa karistusesalkade kaitse alla annab.“

Siin on arusaamatu, kas see on lihtne rumalus, või tahetakse siin rumaluse abil oma kahtlast ettevõtet õigustada. Siin tehakse ennast kõige suuremaks sakslaste vastaseks ja tunnistatakse neid, kes hädasunnil sakslaste all peavad elama ning nendelt on sunnitud kaitset otsima, kõige alatumateks (vaatamata sellele, kui palju saksa lend- ja müürilehtedes tõtt). Järgmisel ja ühtlasi ka viimasel leheküljel celviimisel verul on aga toodud väga sõbralik kiri saksa tolleagele võimusesindusele²⁾. „Saksa soldatite saadikute nõukogule Narvas“, kus alandlikult seletatakse 22. novembri vahejuhtumit ja püütakse libedate sõnadega sakslasi veenede viia, et kui nad, enamlased, järgmine kord tulevad, siis sakslased enam ei tulistaks. Kiri lõpeb sõnadega:

„Kuid meie usume, et tõsine Saksa soldat, kes oma suure juhi — Karl Liebknechti — järele sammub, ei hakka oma seltsimeeste — Eesti proletarlaste — vastu sõda pidama, vaid pöörab oma püssitiku oma klassivaenlaste — kodanluse ja mõisnikkude — vastu.“

²⁾ Siin toodud kiri on vastus Narva Saksa soldatite suurnõukogult 22. novembril enamlastele saadetud kirjale. Sakslaste kirja sisu olnud sama lehe teatel järgmine: „Vene sõjaliste jõudude komandandile. — Täna hommikul tungisid teie sõjaväed Narva all meie kaasseltsiliste peale. See kuritegu on needimist ära teeninud. Meie tahame teiega rahus elada. Lähemal ajal lahkume meie Eestimaalt. Teie oodake sissetungimisega. Kuni meie äraminekuni lööme meie iga teie pealetungimise veriselt tagasi. — Saksa soldatite suurnõukogu. (Allkirjad.)“

Nii siis, kas on unustatud ära, mis eelmisel leheküljel öeldi, või arvasid need propagandategijad, et neil on tegemist nii lühimõistuseliste inimestega, kelle mõllemisvõime ei jaksu mitte kõige lihtsamastki asjast aru saada: ühel leheküljel nimetatakse Narvas asuvat Saksa väge karistussalgaks ja teisel tunnistavad endid sellesama „karistussalga“ liikmete seltsimeesteks.

Kirjale järgnevatel kommentaarides, selle kirjavahetuse kohta Narva ja Jamburi garnisonide vahel, selgub aga, kuidas 22. novembril Narva peale mindi: „22. novembril tegid Eesti väeosad, kes Narva alla koondatud, otsuseks Narva linna ära võtta, sest, nagu kuulda saadi, olevat suurem osa Saksa vägedest linnast lahkunud.“ (Minu sõrendus. K. U.). Sama naiivne, kui oli see Narva peale minek, on ka see ülestunnistus. Nagu allpool selgub, polnud see Narva marssimine ka järgmisel korralgi paremini ettevalmistatud. Ülemjuhataja Anvelt oli vist ära unustanud sakslaste kirja viimase lause: „...lõõme meie iga teie pealetungimise veriselt tagasi.“

Lõpeb see enamlike valitsuse teetasandaja ja punaseid eestlasi võitlusele kutsuv „Eesti Kütiäve Teataja“ esimene number „Avaliku kirjaga“:

22. novembril, kui salk Eestisse tagasitulejaid emigrantisid, töölisi ja talupoegi (Minu sõrendus. K. U.) Narvale ligines, võeti neid suurteki-, kuulipilduja- ja püssitulega vastu. Selsamal päeval saadi Narva soldatite saadikute nõukogult kiri, milles teatati, et Saksa soldatid ligematel päevadel Narvast ära lähevad ja linna kaitse kohalikkude elanikkude hooleks jätavad.

Eesti emigrantidele abiks tuli salk Venemaa sots. föder. nõukogude vabariigi korraldiku punast sõjaväge.“

Kui kuskile passib eesti vanasõna — vael on lühikesed jalad, — siis siin arvatavasti küll kõige paremini. Alles samal leheküljel eelmisel veerul seisab must-valgel, et 22. nov. tulid eesti väeosad, ja nüüd juba, et tuli igasugune tsiviilrahvas ja nendele abiks Vene sõjaväed. Kuid edasi on samas kirjas veel klassikaline lause: „Kellegil ei ole õigust meile sõjariistus vastu panna...“

Edasi pööratakse linna kaitsjate ja linna rahva poole: „Olge mõistlikud ja andke meile võimalust ilma verevalamiseta ja ilma linna purustamiseta linna sisse minna. Meie ei nõua, et teie meid lilledele ja muusikaga vastu võtaksite, nagu teie 4. märtsil Eesti töörahva rõhujaid sakslaste salakasid vastu võtsite...“ Kuid kohe jälle ähvardus:

„Kui sillad õhku lastakse, siis vastutab selle eest terve Narva kodanlus oma elu ja varandusega ja sillad üle Narva ehitatakse nende surnukehadest (Minu sõrendus. K. U.).“

Kas praegusel sajandil on mõni suurem verejanu avaldus veel kuskil triikimusta näinud? Ainult arusaamatuks jääb see, miks püütakse selle juures veel teisi verejanulisteks tembeldada.

Vabadussõjaaegseid karrikatuure.

O Krusten.

Vene kommunakaru ettekujutus Suur-Vene nõukoguriikide föderatsioonist.

(„Odamees“ Nr. 6, 10. sept. 1919. a.)

Sellele verejanulisele dokumendile on alla kirjutatud:

„Sõjanõukogu liikmed: A. Daumann, H. Shdanko, I. Peterson, V. Anni (neist on viimastest 1—2 arvatavasti eestlased; esimene on agu kindlasti lätlane. K. U.).“

Eesti revolutsionikomitee esitaja: H. Pöögelmann, Jamburis, 27. nov. 1918. a.“

Ülemal tsiteeritud mõtteid ja hüüdlauseid võitlejaile juhtnõoreks andes, saatsid enamlikud võimumed oma käsilased 28. novembril 1918 üle demokraatliku Vabariigi piiri.

Kui enamlased nende igapäevases leksikonis tarvitusel olevate terminitega meie valitsust ja sõjaväge verejanulisteks nimetavad, siis otsitagu mõni eesti leht, mis ka sarnase verejanuga rah-

vast üles kutsuks ja kus opereeritaks ka sarnaselt valeväidetega.

Anveldi vene-eesi polgud tungisid 28. novembril ettevaatamatult Narva peale. Käputäis kaitseliitlasi ja organiseerimise algstaadiumis olev 4. rahvaväe polgu meeskond ei olnud suutelised vastu panema organiseeritud ja lahingkogemustega pealetungijatele. Kokkutulnud juhusliku seltskonna hulgas oli küll üksikuid vapraid võitlejaid, kuid need ei oleks suutnud üksi ilma mõjuva saksa garnisoni toetuseta midagi peale hakata. Peasjalikult sakslaste poolt peetigi verine Joala lahing ja see oli ka ainuke tõhusam kaitseaktsioon sel korral. Samal päeval taanduti ka linnast pea ühel ajal sakslastega. Narva loovutamine enamlastele ei sündinud aga, nagu juba tähendatud, mitte ilma tõsise lahinguta. Enne anti veel tubli õpetus jultunult seljataha tunginud vaenlasele, kes tahtis liig kiirelt ja lihtsate võtetega loorberid lõigata. Selle tõttu tuligi lahing verine. Alles kolme nädala pärast jõudis vaenlane oma surnute arvu nimeliselt üles lugeda (nimekiri ilmus „E. K. Teatajas“ nr. 10 ja nr. 15, 19. ja 31. XII 1918) ja seal seisis 62 nime.

Järgmine „E. K. Teataja“ number ilmus 1. detsembril Narvas. Selles on lehe esiküljele aukohale paigutatud mustaga raamitud leina-kuulutus ja teisele küljele väljatõstetud kirjaga mälestuskirjutis „Eesti punaväe au- ja leinapäev“. Viimases aga ei räägita midagi juhtide ettevaatamatusest ja oskamatuses ebaõnnestunud ja kaotusterikkasse lahingusse viimisel. Leht kirjutab:

„Meie teadsime, et ka Eesti kodanlus ilma verise vastupanekuta hauda ei lähe, et isegi see närune sulgake rahvusvahelise kapitalismuse peres, kes igasuguse sopa ja mustuse ees valmis on põlvitama, valmis on palgatud Saksa timukate toetusel sõjariistus oma elu ja vara kaitsema. Et see võitlus aga töölikklassilt nii raskeid ohvreid nõuab — kes võis seda aimata.“

Joala lahing oli ränk hoop, mis pidi manitsema ettevaatlikkusele, ja edaspidises enamlaste tegevuses näiemegi tihti suurt ettevaatlikkust. Verise Joala lahinguga oli eesti enamlastel võimumeestel aga ka midagi saavutatud ja nimelt territoorium. Narva sai ajutiselt Eesti kommunistliku valitsuse pealinnaks ja „E. K. Teataja“ nr. 2 teatel otsustatigi siin 29. novembril välja kuulutada „Eesti sotsialistiline nõukogude vabariik“. Vastav deklaratsioon, allakirjutatud Eesti revolutsiooni komitee nimel J. Ikmelti ja J. Kasemetsa poolt, ilmus 1. detsembril nimetatud ajalehes ja sai seega avalikult teatavaks. Kas oli ka mingit pidulikku väljakuulutamise akti, selle kohta puuduvad andmed. Ametlikuks vabariigi nimetuseks määrati „Eesti Tööraha Kommuuna“, mille ülemaks valitsusasutuseks Nõukogu ja mille liikmeteks kuulutati: Anvelt, Pöögelmann, Vallner, Mägi ja asjaajajaks Käspert. Deklaratsiooni sisu oli järgmine:

„Eesti nõukogude vabariigiks kuulutamise.“

Eesti Revolutsiooniline Komitee otsustas 29. novembril 1918. a.:

Eesti sotsialistlikeks nõukogude vabariigiks kuulutada.

Ametlik vabariigi nimetus on Eesti Tööraha Kommuuna, mille ülemaks valitsuse asutuseks Nõukogu on.

Nõukogu seisab koos: Esimees Jaan Anvelt, kes ühtlasi Eesti sõjaväe asju juhatab; Rahvamajanduse Juhataja Hans Pöögelmann, Hariduse Juhataja Artur Vallner, Rahvusvahelise läbikäimise Juhataja Johannes Mägi, Nõukogu Asjaajaja Johannes Käspert.

Kõik Eesti Revolutsioonilise Komitee asjad lähevad Eesti Tööraha Kommuuna Nõukogu kätte.

Eesti Revolutsiooni komitee nimel:

J. Ikmelt, J. Kasemets.“

Iseseisev Eesti Nõukogune Vabariik leidis ka pea kinnitust vene seltsimeeste valitsuse Rahvakomissaride Nõukogu (Nõukogude Vene valitsus) poolt, nagu sellest teatab 10. detsembri „E. K. Teataja“ nr. 6, ja selle järele varsti lõplikult Ülevenemaalise Kesktäidesaatva Komitee poolt (kus iseseisevaks tunnistamise otsused tehti samal ajal ka Leedu ja Läti kohta), nagu sellest teatab „E. K. Teataja“ nr. 14 28. detsembril. Kesktäidesaatva Komitee otsusest on näha, et küsimust pole sisuliselt kaalutud, vaid on kinnitatud lihtsalt Rahvakomissaride Nõukogu otsus. Huvitaval kombel puuduvad ajalehes nii ühe kui teise otsuse kohta kuupäevad, millal need tehtud. Eesti Tööraha Kommuuna Nõukogult ilmus aga ka veel 29. novembri kuupäevaga eriline deklaratsioon, mis on avaldatud „E. K. Teatajas“ nr. 3, 3. detsembril. See kannab pealkirja: „Eesti töörahva kommuuna valitsuse Manifest Kõigile Eesti linna- ja maa töörahvale“ ja on alla kirjutatud Anveldi, Mägi, Pöögelmanni ja Vallneri poolt. Nähtavasti on see aga koostatud mitte 29. novembril, vaid peale 1. detsembrit, kuna midu oleks võinud see ilmuda 1. detsembri ajalehes. Poliitiliste vahkordade kujunemise kohta Venega annab aga kõige selgema pildi „E. K. Teatajas“ nr. 6. 10. detsembril avaldatud teade:

„Eesti nõukogude vabariik. Peale läbirääkimisi sm. Lenini ja Sinovjevi vahel otsustas rahvakomissaride nõukogu:

1, Kõrgemaks võimuks Eestis tunnistada Eestimaa nõukogude kongressi; 2, kuni selle kongressi kokkukutsumiseni on kõrgemaks võimuks Eestis komissaride nõukogu, kelle juhatajaks sm. Anvelt on; 3, Põhjakommuunat volitada Eesti komissaride nõukogude 10 miljoni rubla laenu andma; 4, Rahvamajanduse osakonna kõrgemale nõukogule ja Narva tootlusvalitsusele ettekirjutada kõige lähemal ajal toidainete vahetamisega algust teha; 5, volitada Vene sõja- ja raudteevalitsusi sm. Anvelt valitsust võitluses kodanluse vastu igapidi toetada.“

Siit hakkasid arenema avalikud poliitilised vahekorrad ja omavahelised võitlused eesti ja vene enamliste juhtide vahel. Lubati küll 10 miljonit laenu, kuid punkt 4. näidatud korraldus tõendab, et Vene võimud toimisid Anveldi valitsusalal täiesti vabalt ja nõutasid siit nälgivale endisele Vene pealinnale suuri toiduainete saadetsi.

Anvelt andis lubadusi vaatamata sellele, et ei Narvas ega tervel Eestimaal polnud toiduainete tagavarasid. Anveldi laveerimist tõendab „E. K. Teatajas“ nr. 8 14. detsembril avaldatud telegramm:

Eesti Tööraha Kommuna nõukogu avaldab Eesti proletariaadi nimel Teie kaudu oma vanemad kaasvennale nõukogude Venemaale selttimehelist tänu ainelise toetuse eest käesoleval raskel silmapilgul, kus meie maa rahvamajandus Saksa imperialismuse poolt paljaks röövitud on ja teda valgekaarti salkade poolt hävitatakse.

Eesti proletariaat ei unusta üalgi temale antud abi. Oma poolt soovime Vene seltsimeestele vastu tulla, kui võrd meie vähesed tagavarad lubavad ja töötame võitlust rahvusvahelise sotsiaalse revolutsiooni eest lõpuni viia. Teie asi on meie asi. Rahvusvaheline proletariline ühistunne ei kohku tagasi imperialistide viimsete jõupingutuste eest. Ühisel jõul ja vastastikkusel toetusel võidame.

Eesti Tööraha Kommuna nõukogu esimees J. Anvelt.

Siin lubab Anvelt hädaldades nälgivale Venemaale nii palju, kui aga võimalik, sest tal oli ju tähtis, et aga ise võimu juures saaks püsida. Vene võimud aga suhtusid meie maasse, kui harilikusse oma maa osasse, nagu seda tõendab üks Sinovjevi 1919. a. algul peetud kõne („Maaliit“ nr. 18, 1919):

„Avalikult öeldes on meie seisukord raske. Meie vägede Lätimaa võitute kõrval on Eestimaa ja Urali väeliniil kaotused.

Valgekaartlaste maaletunud salk pole 3—4 tuhandest suurem, kurb on küll, et selle käputäie ees meie viied taganevad. Kui meie mõned väesalgad koondada võiksime, siis oleks 2—3 päevaga see dessant likvideeritud.“

Et aga asi väliselt kahtlasena näis, siis avaldas Anvelt tõsiolude varjamiseks „E. K. Teatajas“ nr. 2, 1. detsembril teadaande „Kõigile, kõigile, kõigile“.

„Inglise, Prantsuse ja Amerika kodanlus tahab oma arusaamata soldatise petta, et oma vägesid meie vastasele — Eesti kodanlusele — appi saata, meilt uueste vabadust riisuda. Ta laotab laimuteateid laiali, nagu oleks Venemaa Eesti ära okupeerinud ja rikub nüüd eestlaste enesemääramise õigust. Ärge uskuge seda. Kordame veel, et Eestis proletariline revolutsioon on, mitte okupatsioon.

Mõjuge seeltsilid, oma maa valitsuse peale, et see rahvahulkasid pimestada ei saaks, et Eestis ühest küljest Eesti tööraha, teiselt poolt Prantsuse ja Inglise proletarlaste veri voolama ei hakkaks.“

Nii iseseisvuse, kui ka piiri ja toiduainete andmise küsimuses tekkis aga hiljem mitmesuguseid

arusaamatusi, mille kohta leidub meilgi andmeid, näit. taheti Narva linna Ivani pool ühes sealsete vabrikutega viia Vene alla („E. K. T.“ nr. 14). Selles Ivanlinna küsimuses tekkis ka poleemika „E. K. Teataja“ ja 6. disiivi häälekandja „Golos Krasnoarmeitsa“ vahel („E. K. T. nr. nr. 11 ja 13, 21. ja 26. XII 18). Suurem osa neist andmeist on jäänud aga meile teadmatuks ja teated paljude arusaamatuste olemasolu kohta lähevadki hauda ühes vananevate enamliste tegelestega.

Kättemaksu õhutamise ja terrori organiseerimine aga jatkus. Narva jõudes, kirjutas 1. Tallinna Eesti kommunistilise kütipolgu ülem 4. detsembril oma päevakäsus nr. 108 § 2 järgmist:

„Nastal tšas rasplatõ za zwerstva i glumlenija bjelõh nad našimi tov. Da ne budet poššadõ nikomu — dovolno mindalnitšatj“ (On jõudnud kätte kättemaksu tund metsikuste ja irvitamiste eest valgete poolt meie seltsimeeste üle. Ärgu olgu mingit armuheitmist ei kellegile — küllalt on õrnutsetud. K. U.).

Alla on kirjutanud polgu ülem Ritt ja komisar Reimets.

See üleskutse ei äratanud aga tähelepanavat võitlustahet punaväelastes rindesõdurites ja kogu pealetungi ja taandumise kestel, Narvast kuni Arudevahe — Valkla jooneni ning tagasi, ei ilmnenud punasõdurite vaprus märkimisväärsele kujul kuskilgi. Tegevusiha koos verejanuga ilmnis aga küll mujal ja nimelt seljataguses, nagu seda allpool näeme.

Juba „E. K. Teataja“ nr. 3 toob Narva linna kontrevolutsiooniga võitlemise komisjoni poolt mahalastute nimekirja, kus mahalaskmise põhjuseks on näidatud küll röövimine. Seda põhjust ei saa aga lähemate andmete puudusel pidada küllalt usaldusväärseks. Nimekirjas on: 1. Olinov, Ivan Timofejev; 2. Švedov, Pavel Nikandrov; 3. Landing, Karel Jüri p.; 4. Miller, Karl; 5. Pruhl, Leopold ja 6. Väilja, Aado Jaani p. (viimasel on mahalaskmise põhjuseks näidatud „saksa nuuskur“).

Sellele teatele järgneb kohe teade, kus toodud Joh. Jakobi p. Junni ja Voldemar Jakobi p. Vende nimed, kes olla teiste pantvangide hulgas vangistatud kui valgekaardi ohvitserid. Esimese kohta on kindlad teated, et ta hiljem hukatud ja sedasama saatust võib oletada ka viimase kohta. 9 päeva hiljem toob leht järgmise teate mahalaskmiste üle Narvas. Siin on kolm huligaansuses ja vargusekavatsuses süüdi mõistetud noormeest: Oskar Luud 18 a. vana, Albert Mäe 20 a. vana ja Teodor Elberg 21 a. vana („E. K. Teataja“ nr. 7). Järgmises „E. K. Teataja“ n-ris 14. detsembril on jälle pikem mahalastute nimekiri: 1. Savi, Konstantin Mardi p.; 2. Lallo, Kristjan Mihkli p.; 3. Pruul, Leopold Jüri p.; 4. Mõller, Kaarel Juliuse p.; 5.

Simonenko, Grigori Andrese p. ja 6. Belõh, Pavel Ignati p. Ka neist on kaht esimest süüdistatud varguses ja järgmist kahte süüdistatud madrustele riisumise juures kaasaaitamises, kuna kahe viimase kohta puuduvad süüdistuse andmed („E.K. Teataja“ nr. 8). Jõulunädalal 21. detsembril ilmus Narva mahalaskmiste kohta uus nimekiri. Selles seisavad: 1. Telling, Johannes Abrami p.; 2. Ahlmann, Aleksander Aleksandri p.; 3. Siimann, Joosep Peetri p.; 4. Bauer, Karl Jaani p.; 5. Kull, Gustav Jaani p. ja 6. Treimann, Julius Juhani p. Neid kõiki on süüdistatud selles, et nad on valgekaartlased ja on enamlaste vastu võidelnud („E. K. Teataja“ nr. 11). Nende kohta on aga täiendavalt teateid, et esimene olla vangi langenud ohvitser ja teised sõdurid, kes kõik olla palja jala Rakverest Narva toodud. Kõige suurem mahalastute nimekiri ilmus 5. jaanuaril 1919. a. („E. K. Teataja“ nr. 16). Selles seisavad: 1. Kusnets, Peeter Nikolai p.; 2. Jemeljanov, Nikolai Vassili p.; 3. Iives, Jaan; 4. Herškoviits, Movša; 5. Kernõ, Albert Daveti p.; 6. Lukken, Villem, Toomase p.; 7. Peterson, Eduard Jakobi p.; 8. Epro, Ants Tõnise p.; 9. Tamm, Mart Jaani p.; 10. Korsnik, Voldemar; 11. Valgepea, Daniel Mihkli p. ja 12. Mitri, Johannes Stepani p. Neist süüdistati suuremat osa varguses, väljaarvatud Herškoviits, keda süüdistati spekulatsioonis, Tamm ja Korsnik — punaväelaste äraandmises, Valgepea — spionaazis ja Mitrit — salaviinapõletamises. Viimane mahalastute nimekiri Narvas ilmus 7. jaanuaril 1919 („E.K. Teataja“ nr. 17). Selles seisavad: 1. Adolf Gustavi p. Šmiedehelm; 2. Karl Augusti p. Puusepp ja 3. Eduard Pent. Esimest süüdistati nõukogude vastu võitlemises ja töörahva kurnamises, teist — tööliste vaenlastega ühestõotamises ja viimast — varguses. Toodud nimekirjade paistavad nimed Pruhl Leopolt ja Pruul Leopold ning Millert Karl ja Miller Kaarel käivat ühede ja samade isikute kohta. Peale „E.K. Teataja“ avaldatud nimekirjade, on aga veel hiljem avaldatud pikem nimekiri Võrus 24. jaanuaril ilmunud „Töölises“ nr. 3. Selles seisavad järgmised nimed ühes süüdistuste äratähendamisega: 1. Steiberg, Anton Kaarli p.; 2. Tamberg, Julius Jaani p.; 3. Karutamm, Martin Mardi p.; 4. Pahmann, Hugo Jakobi p.; 5. Reinfeldt, Leena Joosepi t.; 6. Reinfeldt, Johanna; 7. Pesonen, Lauri; 8. Rosit, Ernst Jaani p.; 9. Toom, August Villemi p. ja 10. Snitkina, Olga. Süüks on pandud järgmised põhjendused: Steiberg — elukutseline varas-huligan; Tamberg ja Toom — aktiivsed kontrevolutsionäärid; Karutamm, Pahmann ja Pesonen — valgekaartlased ja punaste tagakiusajad; Reinfeldid — Saksa spioonid ja punaste äraandjad; Rosit — mõrtsukas ja röövija; Snitkina — surnute rüüstaja. Veel on teateid järgmiste hukatu-

te kohta: 1. Trahl, August, 37. a. vana; 2. Gorškov, Theodor, 43 a. vana; 3. Rimski-Korsakov, Vatseslav, 16 a. vana; 4. preester Tšistoserdov, Dmitri, 55 a. vana; 5. preester Volkov; 6. Miller, Johannes, 35 a. vana ja 7. Prunes, Kristine. Ka on teateid, et Narvas olla hukatud Esnast pärit olev staabi-kapten Artur Pohlak. Need on siis need tagajärjed, mida andis see verejanuline propaganda. Kokku on seega teadaolevatel andmetel Narvas hukatud 52—54 inimest.³⁾ Süüdistusena on siin küll sagedasti ettetoodud kriminaalseid kuritegusid, kuid meie ei saa uskuda säärase verejanulise tribunaali avaldusi ja tõeliseks põhjuseks tuleb pidada rohkem isikliku kättemaksu eesmärgiga antud salakaebusi. Suurem osa hukkamisi on toime pandud Kreenholmi juures n. n. „sibiaukude“ ääres. Ainult mõned üksikud on hukatud jõe peal ja siis jää alla aetud (Mäe, Luud, Elberg). „Sibiaukude“ juures hukatud on peale mahalaskmist aetud mustuse aukudesse, väljaarvatud Landing, Miller ja Prunes, kelle surnukehad peale mahalaskmist omastele välja on antud.

Peale mainitud tapmiste leidis Narvas aset veel verine sündmus, mis nõudis ka 5 inimese ohvriks. 11. detsembril oli punase Eesti ratsaväepolgu 2. eskadronis eskadroni ülema Sorgsepa Peterburi-sõidu ajal vastuhakkamine, kus surma sai 4 ratsameest ning 2 haavata. Üks vastuhakkamise organiseerijaist (Zeik) lasi ise enda maha ning 2 mõisteti surma (Maurer ja Pihlak), kuid hiljem amnesteeriti, nagu teatab „E. K. Teataja“ nr. 10 — 19. XII 1918.

Narva jäi aga „Eesti Töörahva Kommuna Nõukogu“ asukohaks, kuni peaaegu Narva vallutamiseni meie poolt. Siit läksid välja kõik ametlikud korraldused. Huvitavam on neist üks esimestest korraldustest Narva maakonna moodustamise kohta, mis avaldatud „E.K. Teataja“ nr. 2 1. detsembril. Selleks määratakse ala mille läänepiiriks on Järve, Jõhvi ja Isaku valdade läänepiir ja idapiiriks Vene piir. Ametlikuks hääle kandjaks oli käesoleva artikli kirjutamisel peallikana kasutatud „Eesti Küttiväe Teataja“ („E. K. T.“ nr. 9 avaldatud korralduse järgi), kus ilmusid kõik tähtsamad määramised ja korraldused. Kuni 1918. a. detsembril lõpuil ilmus sellest 15 numbrit ja 1919. jaanuaris 5 numbrit, kus jooksva aasta numbril kõrval oli sulgudes näidatud ka eelmise aasta numeratsiooni järjekorra numbrid. 14. jaanuaril ilmus viimane number ja selles märgitakse, et edaspidi hakkab ilmuma Ees-

³⁾ Võimalik, et mõned Narvas hukatud on jäänud kuni tänapäevani avalikkusele teadmatuks. Kui lugejaist keegi veel teab mõne nime, mis siin pole loetletud, siis palume lahkesti sellest teatada „Vabadussõja Tähistel“ toimetusele ühes selle nime ja oma nime ning aadressi äratähendamisega.

Toim.

ti Tööraha Kommuna Nõukogu ametliku hääle-
kandjana „Tööline“ Tartus. Nii asusidki Narvas
rongile keskametasutused 13. jaanuaril ja selle
järel ka toimetused, et kolida ümber Tartusse. Reis
tuli ettevõtta Venemaa kaudu, sest Tapa langes
juba 8. jaanuaril meie kätte. Kuna meie vägede
jõudmisega 14. jaanuaril Tartusse muutus jällegi
olukord, siis jõudis eelnimetatud ešelon ainult
Võruni, kuhu tuli ka ajuti peatuma jääda. Siin
ilmuski esimene number „Töölist“ 19. jaanuaril,
mis kandis juba alapealkirja „Eesti Tööraha
Kommuna Nõukogu häälekandja“. Ilmumine lan-
ges just kokku Narva linna lõpliku vallutamise

meie vägede poolt. „Töölist“ ilmus Võrus 7 numb-
rit ja siis tuli toimetusel ette võtta jällegi uus
kolimine, samuti kui enamlisel valitsuselgi.
Täiesti ametlik, n.ö. meie „Riigi Teataja“ ülesan-
deid täitev, väljaanne ilmus aga enamlisel valit-
susel palju hiljam ja nimelt 20. veebruaril. Selle
pealkirjaks oli: „Eesti Tööraha Kommuna Nõu-
kogu dekreedid, määrused ja teadaanded“. Nr. 1,
nagu tähendatud, ilmus 20. veebruaril ja nr. 2
10. mail. Sellega arvatavasti läks ka seegi välja-
anne hingusele, niisama kui see välismõjudel
suureks puhutud eesti rahva hingele mittevastu-
võetav Anveldi kogu ettevõtte.

Vägisi sõtta!

15. aastase õppursõduri mälestusi.

Vabadussõja kestel oli palju juhuseid, kus liigselt noored koolipoisid
vägisi tikkusid sõtta. Vanemate ja väeülematega oli neil palju „lahinguid“, enne kui
saadi sõduriks. Siinkohal jutustab 15-aastane Võru õppursõdur oma selletaolisest
„lahingust“.

Novembrikuu 1918. Võru linn oli täis kii-
nat-kahinat. Rahvahulkades valitses rõõmus
elevus. Saksa okupatsiooniväed, asudes kodu-
teele, pidid andma võimu üle Eesti asutustele.
Kõikidele vihatud okupatsioonivõim kasutas
siiski viimseid võimalusi selleks, et võimalikult
rohkem vedada välja Eestis kokkukraabitud
„sõjasaaki“. Oli ju neile Eesti vaid lipsileh-
maks.

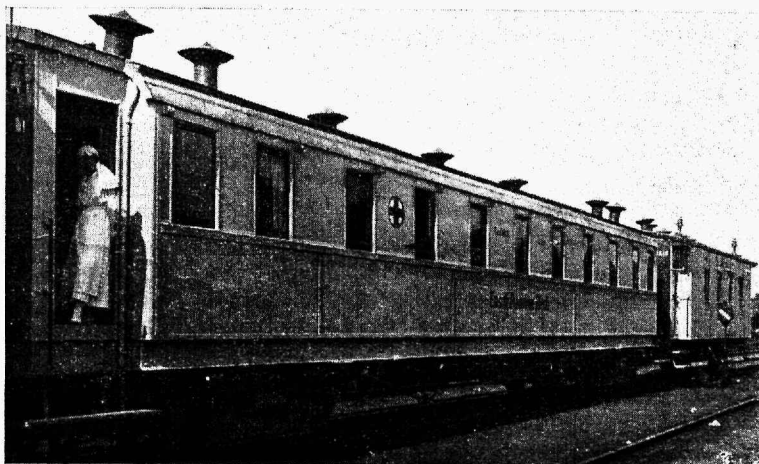
Esimesi korrastatavaid Eesti võimu keskusi
Võrus oli — Eesti Kaitse Liit. Kaitse Liidu
energilise ülema st.-kapten F. Vreemanni ju-
hatusel kees hoogus töö staabis, mis asus
tollal Kasarmu tänaval. Mõnepäevalise töö tu-
lemusena oli organiseeritud esimene 50-meheline
sõjaväelise jõuüksus, kes koos-
nes ohvitserest ja vanematest
koolipoistest. Juba Saksa oku-
patsiooni ajal, olles gümnaa-
siumi võimlemisõpetaja kohal,
st.-kapten F. Vreemann kor-
rastas salajasi õppurite rühmi.
Võimaluste avanedes ilmusid
need rühmad üleöö päevaval-
gele.

Kuna Võrus tollal töötas ai-
nult üks poeglase gümnaa-
sium, seegi vaid 6-klassilise-
na, siis muidugi oli ka õppurite
arv piiratud ja väike, väiksem
kui kusagil teises Eesti linnas.
Arvestades vanusega, võeti
Kaitse Liitu õpilasi vastu ala-
tes 4-st klassist. 16-aastaseid

soovijaid heameelega vastu ei võetud, ehk kui
võetigi, siis pidi olema vanemate luba.

Seda raskem oli astuda K.-Liitu 15-aastas-
tel soovijatel, kelle hulka kuulus ka jutustaja.
Kuid et 15-aastaseidki soovijaid oli palju ja
nad pärastpoole, vaatamata võitlustele“ ikkagi
astusid sõjaväe ridadesse, siis kirjeldan siinko-
hal neid kummalisi teid ja teel ees olevaid ras-
kusi, millega tuli võidelda noortel, et teostada
oma soovi — saada sõduriks.

Esimesi katseid minul oli 1918. a. novemb-
ris. Ühel päeval läksin K.-Liidu staapi, kus pa-
lusin st.-kpaten F. Vreemanni jutule. Oma kooli
õpetajana võttis viimane minu lahkeid vastu.
Algas järgmine kahekõne.

Meie sanitaarrong Vabadussõjas.

— „Noh, mis siis uudist?“ päris kapten.

— „Midagi erilist, härra õpetaja. Tahtsin registreerida ennast Kaitse Liitu, kuid eestoaas koolivend Raig ei kirjuta mind sisse...“

— „Kui vana olete?“

— „Nagu kõik teisedki!“ puiklesin otsesest vastusest.

— „Noh, seda tean küll, aga — aastaid, kui palju aastaid?“

— „Aastaid?! Varsti saan 16!“

— „Millal varsti?“

— „Tuleval suvel!“!

— „Armas mees, noor olete veel! Pealegi on vanem vend (6-kl. õppur. K. M.) juba Kaitse Liidus. Ega's vana isa üksipäini või jätta koju. Ta vajab ju ka abi.“

— „Seda küll, härra õpetaja, aga abi vajab ka Kaitse Liit!“ seletasin julgelt.

— „Õige, õige see ju on,“ muigas kapten, „noh, eks tulge paari päeva pärast siia, siis näeme.“

Läksingi paari päeva pärast, siis kästi veel kord paari päeva pärast tulla, kuni viimaks kapten ütles:

— „Teid ei saa vastu võtta, vend ütles, et isa ei luba.“

— „Vend valetab, isa ei keela!“

— „See võib ju olla, kuid olete siiski veel noor. Ei saa ju ka kooli jätta tühjaks; pealegi on küllalt vanemaid mehi, kelle otsene kohus on aidata ja kaitsta isamaad. Mobilisatsioon on käimas, loodame, et saame mehigi küllaldaselt arvul. Kasvage veel, teie aeg on ees. Jah, kasvage veel!“

Seega nurjus esimene katse hakata kodukaitsjaks. Kästi kasvada. Aga, oli's tollal aega ja kannatust kasvamiseks?“...

Varsti selgus, et mobilisatsioon maakonnas ebaõnnestus — kokku tuli ainult 20 (loe kakskümmend) meest. Ülejäänud maakonna mehed ei lugenud oma otseseks kohuseks kodukaitsmist. Seepärast esimesena astus lõunarindel, nagu põhjarindelgi, vaenlasele vastu ikkagi koolipoiste salk. Mehi polnud näha kuskil. Kuid, käputäis koolipoisse ei jõudnud peatada tormavat punaste mustsada ja 8. detsembril langes Võru vaenlase kätte.

Enamalaste okupatsioon kestis kuni 1. veebruarini 1919. a. 1. veebruari pärastlõunal sammas Võrru võidukas Tallinna Kaitsepataljon. Nende järel tulid kodulinna ka detsembris taandunud Võru koolipoisid. Viimaste jutustused sõjaretkeist ei andnud rahu nooremale, kojujäänud koolipoistele. Algas elav astumine rahvaväkke. Nüüd ei kaubeldud ka enam aastate juures. Suuremais ja vähemais salkades läksid koolipoisid kas otseselt väeosadesse või rahva-

väe komisjoni, kus, märkinud ise nimed vastuvõturaamatusse, astusid välja juba täisõigulike sõjameestena.

Mind, koos paljude teiste 15—16-aastaste koolipoistega määrati 2. diviisi tagavarapataljoni kuulipildurite komandosse, kust paarinädalise õppeaja järele saadeti Petseri taha rindele, 2. jalaväepolku.

2. jalaväepolgu siirdudes Võrru puhkusele, jäeti ühes diviisi tagavarapataljoni õppekomandoga 7. jalaväepolgu juurde. Polgu ridades võitlesime eesliinil vahetult 12. aprillist kuni 2. juunini. Selle kahe kuu kestel olime saunata, pesu vahetusega ja sageli ka toiduta. Aga, meeleolu meil ei langenud. Küll jätkus seda veel vanemaile roodumeestelegi.

Maikuu algul külastas meid eesliinil minu vanem vend, kes teenis õppursõdurina Soomusrong „Kaptan Irv'el“. Meie pataljoni mehed, seletanud talle lugusid oma seisukorrast, kuulsime korduvat imestust meie olukorra kohta.

— „Meie „vana“ (rongiülem leitn. Neps. K. M.) ei lase oma meestel nälgida...“ nii lõpetas rongimees seletuse oma sõjamehe elust soomusrongil.

— „Saaks meiegi sinna!“ õhkasime.

Pärast Pihkva operatsiooni, mille kaasa tegime, viidi meie komando Tartu tagasi. Elama asusime Krasnojarski, praegu Lembitu, kasarmuisse. Suviste pühadeks saime 4-päevase puhkuse. See kulus marjaks ära.

Pühade ajal kohtasime Võrus koolivendi, kes teenisid Soomusrong „Kaptan Irv'el“. Mõnusaad lugusid kuulsime rongimeestelt nende elamise-olemise kohta soomusrongil. „Peetakse lugu meestest, kuid nõutakse ka mehe eest väljas olemist, „lõpetasid jutu koolivennad.

Kuulnud neid jutte, valmines meis „pataljoniipoistes“ kindel otsus — minna teenima soomusrongile. Kaasas soomusronglastest koolivenna A. Kõiv'iga sõitsimegi kahekesi, õppursõdur Teder (praegu Elistvere metsnik.) ja mina puhkuse lõppedes soomusrongile. Pidanuks meil üleminek õnnestuma, siis oleksid meile järgnenud ka teised pataljoniipoisid.

Soomusrong „Kaptan Irv“ seisis tollal Polkovois, pooljaamas siinpool Pihkva raudteesilda. Jõudsime Polkovoisse õhtu eel. Rongi ümber jalutas palju Pihkva rahvast, eriti palju oli näha neiusid. Kõikjal krääksusid lõõtspillid, keerutati tantsu, kurameeriti ja oldi muidu lõbusad.

Küsisime rongi meestelt venna järele. Selgus, et vend oli välivahtkonnas teiselpool Pihkvat. Rong ei saanud sõita üle purustatud raudteesilla, mispärast rongi dessandimehed käisid jalgsi teiselpool Pihkvat vahiteenistuses.

Läksime siis omapead rongi staabivagunisse, esinesime kirjutajale ja avaldasime soovi rongile teenima astumiseks. Kirjutaja, palunud meid vähe oodata, läks meie soovist teatama ülemusele. Varsti ta tuli tagasi ja ütles:

— „Rongiülemat ja adjutanti pole praegusel silmapilgul kohal, aga, kui olete lahinguist läbikäinud koolipoisid, siis polegi meil pikka joru: „kolid sisse, ja... olete vastu võetud!”

Esihetkel imestasime sellase hõlpsa vastuvõtu üle, kuid näinud kirjutaja tõsist ja asjalikku nägu, ei jäänud meil muud üle, kui „kolid sisse lüüa.” Desandivagunis leidsime kohad, aetasime sinna omad kimpsud-kompsud ja... seega oligi vastuvõtu tseremoonia läbi.

Õhtul vabanes vend vahiteenistusest. Tulnud rongile, ta tegi suured silmad, nähes meid seal juba omainimestena askeldamas. Ta läks omakord staabivagunisse, et meie ületuleku asju täpsemalt klaarida. Varsti tuli rongi adjutant meie vagunisse, küsitles meid lahingustaazi kohta ja siis otsustas määrata meid esialgu kuulipildujavaguni koosseisu.

Magasime öö rongil. Hommikul kutsuti meid staabivagunisse, kus kirjutaja ütles:

— „Meie juurde jäämiseks on teil valida kaks teed: embkumb, kas jääte meie juurde väljakirjutamata oma endisest teenistuskohast, seega lasete endid kuulutada väejuoksikuiks, mis küll muuseas meile vähese tähtsusega ja missugust teed paljud ületulijad kasutavad, või sõidate siiski oma pataljoni ja meie nõuame teid seal välja seaduslikus korras. Kuidas soovite?”

Kerkivas uhkuses, arvestanud üheltpoolt rongimeeste nõuandeid ja teiselt poolt põlgust väejuoksiku nimetuse vastu, otsustasime kasutada seaduslikku teed. Rongi kirjutaja, toetudes rongiülema nõusolekule, lubas kasutada vajadusel isegi Soomusrongide Diviisi staapi meie väljanõudmise kirjade mõjukuse tõstmiseks.

— „Nädala pärast näeme!” Selle lahkumishõikega saatsid rongimehed meid Tartusse minevale sõjaväerongile.

Kuid — inimene kavatseb, Jumal aga juhib. Saabunud Tartusse, saime oma rooduülemalt kartserikaristuse „põhjusteta” hilinemise eest. Karistuse kandisime rõõmsal meelel; uskume, et see jääb ka viimseks pataljoni mälestuseks.

2. diviisi tagavarapataljon oli tollal meeste arvult kaunis suur — üle 3000 mehe rabeles

Soomusrong Nr. 1 („Kapten Irv”) orkester 1919. a. algul.

iga päew õppeplatsidel. Ka meie, rindelt tulnud kuulipildurid, anti ühe paelamehe käsutusse, kes maailmavalju käsklemisega meid hakkas õpetama:

— Doppeltsamm ette! Ette pista! Tagasi keera! Päraga anna! Doppeltsamm tagasi; Torka!“

Samas kõrval maadles teine paelamees teise jaoga. Seal kõlasid komandod: — „Ette samm hüppa! Takka löö! Torka! Kavaleeria eest — kaitse! Ümber, hopp!...“

Toredaimat panoptikumi kujutas enesest õppeplats. Sõdurid vehklesid justkui paljasjalgne vend Vahindra oma kurikuulsate kura-ditega. Pole raske aimata, et meile, liinilt tulnud koolipoistele, sellane õppus oli vastumeelne. Igatsevalt ootasime pääsemist doppe-tsammutamisest.

Kahe nädala pärast saabus vennalt kiri:

— ...Käisin ka Valgas staabis (s. o. Soomusr. Diviisi staabis. K. M.) Asjad on teiega s...d. Teid nõuti kaks korda välja; esimest korda kirjaliku nõudega ja siis telegrammi teel. Teie Marder (pataljoni ülem. K. M.) teid aga välja ei lase. Minge ise staapi ja tehke seal lärmi. Kirjutage siis tagajärgedest. Kui see ei aita, siis katsume veel muid abinõusid...“

Saanud selle kirja, meie, Teder ja mina, kutsusime tunnismehena kaasa õppursõduri Sikk'a, teenib praegu kohtualal, ja läksime pataljoni staapi — „lärmi tegema“. Olgu tähendatud, et tollal pataljoniist linna pääsmine oli seotud suurte raskustega.

Pataljoni staap asus Jakobi tänaval. Astusime julgelt eesruumi, kus teatasime korrapidaja kirjutajale oma soovid. Kirjutaja juhatas meid edasi järgmisse ruumi seal istuva sõjaväeametniku juurde. Viimasega arenes järgmine „lärm“.

— „Vabandage, härra ametnik, meid on kaks korda nõutud soomusrongile, kuid sa me teada, et siit ei lasta meid välja. Palume korraldust...“

— „Kes teie olete?“ katkestas ametnik.

— „Oleme vabatahtlikud koolipoisid pataljoni kuulipildujate komandost!“

— „Ahaa, või teie oletegi need rongile tahtjad! Mis teil siin on viga?“

— „Soovime liiniväeosas teenida!“

— „Mis liiniväeosas?“

— „Astusime sõjaväkke lahinguid lööma, aga mitte turnima. Rongil...“

— „Mis rongil? Mis rongi teie taga ajate? Mis!“

— „Meie...“

— „Mis meie?! Teenite seal kus olete ja...“

— „Meie soovime...“

— „Mis? Scovite! Välja käige oma sooviga!“

— „Palume viisakamalt...“

— „Välja!“ müristas nüüd ametnik, näost vähjapunane. Haaranud kätte kuivatuspressi ta põrutas sellega lauale nii et tindipotid hirmul hüppasid üles.

— „Välja!“

Lärmi peale jooksid kohale kirjutajad, kes meid pukseerisid poolvägisi staabist tänavale.

Fiasko oli täielik. Nukra meelega vantsisime tagasi Krasnojarskisse. Teel kirusime „õrnade“ sõnadega vägevast ametnikku. Ei tea tolle ametniku nime, kuid kui ta elab, siis võib ta kinnitada selle juhuse sündinud tõepära.

Krasnojarskis jätkasime doppeeltsammude õppimist. Pommitasime veel kirjadega soomusrongi ja soomusrongide diviisi, kuid, Landeswehri sõja keerises ei saanud meie sealt mingit vastust.

Mõne aja pärast algasime uue hooga ajaruu „ülemineku asju.“ Komando nooremohvitser, meilt kõigilt lugupeetud lipnik Kääramees lohtas meid teatega, et varsti pääseme minema. Kuhu, seda ta ei öelnud. 27. juulil pääsimegi minema. Meid viidi üle Tartu Kooliõpilaste Pataljoni.

Olgugi, et rõõmustasime „tagavarast“ pääsemise üle, kuid ei rahuldanud meid ka Tartu Kooliõpilaste Pataljoni elu. Igatsesime tegevasse väkke. Saatsime uusi kirju, et meid nõutaks välja. Mitmed kaasvõitlejad aga ei oodanud „väljanõudmist“, vaid läksid ise, salaja, omapead rongidele ja... löögiosadesse. Teised, nende hulgas ka mina, taotlesime ikka seaduslikke teid.

Viimaks saimegi Soomusrongide Diviisist ametliku vastuse. Vastuses juhiti meie tähelepanu mingisugustele päevakäskudele. Ei mäleta

enam nende sisu, kuid mõte oli säärane, mis suretas kõik olemasolevad lootused.

Lohusuu retke ja Velikaja jõe ääres Štšepetši lahingute järele vabastati meid septembri kuul üldse sõjaväeteenistusest. Aluseks oli Sõjavägede Ülemjuhataja 12. sept. päevakäsk. Vabastamisele kuulusid 1901. a. sündinud ja nooremad. Selle korralduse põhjal koondati ka osa vanemaid poisse kooliõpilaste pataljoni, kust neil avanes võimalus kooliskäimiseks. Paljud poisid aga ei lasknud endid koondada, vaid jäid edasiteenima löögiosadesse.

Elanud paar nädalat kodus, hakkasin uuesti igatsema sõjaväkke. Läksin jaama, kus seisis parajasti Soomusrong nr. 2, millel samuti teenis grupp Võru koolipoisse. Avaldasin rongi adjutantile oma palve. Adjutant kuulas mu palve ja ütles siis: — „Hea, tulge kolme päeva pärast vastuse järgi. Kuulame järele, kus teie praegu kirjas olete. Kolme päeva pärast tuleb rong uuesti Võrru, siis selguvad võimalused.“

Määratud ajal olingi kohal. Igatsusega oodatud vastuvõtmise asemel sain aga järgmise seletuse:

„Järeлкуulamisel selgus, et teie kuulute Võru Kaitse Liidu ülema käsutusse ja ilma Kaitse Liidu ülema loata ei saa meie teid vastu võtta. Minge K.-L. staapi ja tooge ülemalt nõusolek, siis võtame vastu.“

Jällegi staapi! Kuigi olin vihane igale staabile, ometi pidin sinna minema. Võru Kaitse Liidu ülemaks oli tollal kapten H. Luiga. Ma teda ei tundnud, polnud temast ka kuulnud midagi. Suure hädaga sain audientsi. Astuud ülema kabinetti, nägin omaks suureks rõõmuks, et seal viibis ka ülema abi leitn. J. Sirk, kes oli minu endine õpetaja (praegu õpetaja Võru tööstuskoolis). Mul tärkas lootus.

Seletades asja, nägin, et kapten kortsutas kulme. Siis järsku katkestas ta mu seletuse:

— „Kui on Teid kooli lastud, siis käige koolis ja jutul lõpp!“

— „Aga...“ algasin mina.

— „Kas ma ütlesin, et lõpp!“

— „Ei mina...“

— „Lõpp! Lõpp jutule! Lõpp! müristas kapten ja mina leidsin enese uuesti ukse taga taga.“

Jällegi fiasko. Mäletan, et vihas puresin huule katki.

Saanud tänavale, kohtasin üht tuttavat suur-tükiväe allohvitseri, Toolamaa poissi Pentmanni. Kergitasin temale oma pakitseva südame. Pentmann rahustas mind ja sõnas:

— „Tahad teenistusse astuda, tule meie juurde. Meil formeeritakse uut patareid ja mehi kohe vaja. Ära ainult hakka jupsima

Piisa silla parandamine Petseri jaama lähedal aprillis — mais 1919. a.

staapidega, mine kohe patareiülema juurde ja saada Kaitse Liit põrgupõhja. Ehk, kui juba ei saa ilma staabita, siis mine meie polguvana juurde. Ta läks praegu koju, korterisse. Räägi talle seal jutt maha, siis pole vaja tullagi staapi. Head õnne ja nägemiseni!”

Läksingi kohe suurtükiväepolgu ülema polk. Feofanovi juurde, tema korterisse. Ta korter asus ühes väikeses majakeses Kreutzvaldi fänaval.

Parimad mälestused on jäänud mulle tollest auväärsest polkovnikust. Ta pakkus lahkesti istet, kostitas sigaretiga ja kuulas osavõtlikult mu soovi teenistusse astumise kohta. Noogutades peaga, ta ütles:

— „Kui Teie just tahate, ma katsun rääkida K.-Liidu ülemaga. Aga, olete veel noor, ega õppimine, kui selleks võimalusi, halvem pole...“

Ma tänasin teda, kuid jäin kindlaks oma soovile. Jumalagajatul ta käskis mul tulla mõne päeva pärast staapi. Jälle staapi!

Läksingi. Vastus oli eitav. K.-L. ülem ei lasknud koolipoisse rindele. Näis nagu oleksid

kõik võimud ja väed minu vastu. Samal ajal oli kuulda, et Tallinna, Tartu ja Viijandi Kooliõpilaste Pataljonidest — kõikjalt lasti mittekutseelised juniorid koju. Näis, nagu kaotaksin lahingu.

Aga — ei!

Novembrikuul asutati ja koondati Võrru kutsealustest õppureist koosnev Tartu Kooliõpilaste Pataljoni 2. rood. Aluseks sellele korraldusele oli Sõjavägede Ülemjuhataja 15. nov. päevakäsk. Roodu ülemaks määrati kapten K. Riigov (praegu asundustalupidaja Antslas).

Sellele mehele algasid nüüd minu rünnakud. Rünnakust võtsid peale minu osa veel pooltsinat mittekutselist õppurit. Raskete „lahingute“ järele naeratas meile viimaks õnn: Meid võeti teistkordselt vabatahtlikkudena vastu Eesti rahvaväkke.

Saavutasin oma sihi: olin jälle sõdur!

Lahingusse meie enam küll ei saanud, aga valmid selleks olime alati ja demobiliseerida laskime endid ikkagi ainult siis, kui demobiliseeriti kogu sõjavägi, s. o. aprillis 1920. a.

K. M.

Kindral A. Kork'ist.

Ajalugu tunneb palju juhtumisi, kus eesti rahva kannust võrsunud andekaid inimesi pärast Vana-Eesti iseseisvuse kaotamist tõusis võõraste rahvaste teenistuses silmapaistvatele seisukohtadele ja jäädavalt pööras selja oma rahvale. Iseäranis 17. sajandist kuni riikliku iseseisvuse taassaavutamiseni on ohverdanud eesti rahvas palju oma poegi võõraste altarile, esmajärjekorras küll sõjameeste näol.

Üks viimaseaja silmapaistvamaid sõjamehe-kujusid, kes eesti rahvalt pärandatud suurejoonelised vaimuanded rakendas võõraste, vaenuliste jõudude organiseerimiseks oma rahva vastu, oli kindral August Kork. Ei hakka siin arutlema, kas teda tõukas sellisele teele erandiliselt kujunenud olukord,

rahvastundeid ületav isiklik karjäärihimu või mõni muu asjaolu, kuigi teatakse rääkida, et kindral A. Kork'ile ei ole võõras olnud rahvastunne. Oleme sunnitud siiski ära märkima traagilise tõsiasja, et kindral A. Korgile sai osaks juhtida suure riigi vägesid just otseselt oma kodumaa vastu, teotsedes punaväes Eestimaa armee staabiülemana ja kõrgemate väekoondiste juhina 1919. a.

Vabadussõja Arhiivis leidub dokumente, mis kirjutatud A. Korgi enda käega. Nendest avaldame kaks päevapiltlist ülesvõtet.

Kindral A. Kork sündis Tartumaal 1887. a. Lõpetanud Tartu linnakooli astus 1905. sõjaväeteenistusse. Lõpetas 1908. a. Tšugujevi sõjakooli noorenleitnandina, 1911.

Kindral A. Kork'i direktiiv 10. diviisi ülema ja staabi operatiiv osa ümberpaigutamiseks Pihkvast Irboskasse.

Kirjutatud kindral A. Kork'i enda käega.

Телеграф.		Телеграмма.	
В <u>3</u>			
Из <u>Спирит</u>		М. <u>315</u>	
Приказ № <u>101</u>		Служб. бл. № <u>10</u>	
От <u>Мин</u>		Служб. бл. № <u>10</u>	
Приказ № <u>101</u>		Служб. бл. № <u>10</u>	
		Служб. бл. № <u>10</u>	
		Служб. бл. № <u>10</u>	
		Служб. бл. № <u>10</u>	

Неков ~~и~~ Штабу 10 Командария,
ком. Мангив 10
оперативной, строго секретно 21
апреля 1919 г. Штабу
Командария приказан безотлагательно
телеграфом строго Мангиву 10 с
оперативной частью Штаба
перейти из Некова в местечко
Шборск для дальнейшего
действия в интересах
руководства Мангивом 10

Примечания. В служб. бл. телеграмм, принятых на орисополнительном аппарате, означено число по порядку
расположения: 1) номер телеграмм, 2) час от сета, 3) час от восхода и 4) час и минуты отхода.

дабы это функционировало не
ограничивалось лишь сим-
плексами телеграфных франс-
русскими по чтобы вост-
руб мог бы много контро-
лировать своевременные
вспомогательные ~~своих~~ опера-
тивных приказов и
подготавливание не части
которые в свои случаи
всегда могла ~~пр~~ /он

Маммарусей Корт
Военком ИЗАН

Tõlge.

Pihkva, 10. diviisi staabiülemale, Eestimaa armee juhatajale,
ärakiri 10. diviisi ülemale.

Operatiiv, tähtaegne, salajane. 21. aprillil kell 17,45 min. 1919. a

Läänerinde juhataja käskis viibimata 10. diviisi ülemal ühes
staabi operatiiv osaga üle minna Pihkvast Isborski alevisse, 10. di-
viisi ülemale isiklikuks juhtimiseks suurema soodsuse saavutamise
eesmärgil, et see juhtimine ei piirduks vaid telegraafiliste korral-
duste andmisega, vaid et diviisiülem isiklikult võiks kontrollida ope-
ratiiv käskude täitmist ja tagant lükata neid väeosi, kes seda vaja-
vad. nr. 427/op.

Eestimaa armee staabiülem Kork.
Sõjakomissar Isak.

a. sooritas sisseastumise katsed Nikolai sõjaakadeemiasse. Lõpetas sõjaakadeemia I. järgu diplomiga. 1914. a. enne Maailmasõja algust. Maailmasõjas teenis mitmes staabis vastutavatel kohtadel ja tõusis 1917. a. kolonelleitnandi auastmesse. Kui enamlased Venemaal võimule tõusid, siis lahkus Kork sõjaväest ja tuli 1918. a. aprillis Eestisse, asudes elama Tartu ja püüdes saada teenistust vallakirjutajana ehk kooliõpetajana. Kuid Eestis võimulolevad saksa okupatsioonivõimud ei võimaldanud temal teenistuse saamist ja Kork läks sügisepoole Venemaale, kus ta mobiiliseeriti punaväkke.

Vabadussõja ajal võttis A. Kork osa sõjategevusest Eesti vastu 9. punaarmee staabi operatiiv-ohvitserina, Eestimaa armee staabiülemana, 7. ja 15. armee juhataja abina. Pärast Vabadussõja lõppu teot-
ses A. Kork Venes mitme armee juhatajana, vägede ülemjuhataja abina, 1926. aastast peale mõne aasta Berliinis vene sõjaväe esindajana, siis mitme sõjaväe ringkonna ülemana ja viimati sõjaakadeemia ülemana. Omas I. järgu armeekomanderi (täiskindrali) auastme.

12. juunil s. a. süüdistatuna Vene riigi äraandmises hukati kindral A. Kork ühes 7 teise kindraliga sõjakohtu otsusel.

Kindral A. Kork'i korraldus armee staabi komandandi komando
komplekteerimiseks venelastega.

Kirjutatud kindral A. Kork'i enda käega.

..... 28 V
.....
191 г. «.....» мѣс. «.....» час. «.....» м.
№.....
Мѣсто отправленія.....
Карта «.....» въ дюймѣ.

Амбург Магдлев 6

Псков Магдлев 10

Командирчѣ Лузу
командовѣтскую команду
штаба армии тѣт-
надзатъ грамотных
красноармейцев
сѣба желательного
русских сѣба Луза
28 февр 11ч 40м нр 28

Нащарм

ТимРвоена

Корк

вѣта Исак

Получено «.....» мѣс. «.....» час. «.....» м.

Вх. №.....

Tõlge.

Jamburg 6 diviisi ülemale.

Pihkva 10 diviisi ülemale.

Komandeerige Luugassee armee staabi komandandi komandosse
viisteistkümme kirjaskajat punaarmeelast (soovitav venelasi).

Luuga 28 veebr. kell 11,40 min. nr. 28.

Armee staabiülem Kork.

Revolutsioonil, sõjanõukogu liige Isak.

Punaste põgenemine Kiomast.

Jaak Plado.

See oli 29. jaanuaril 1919. a., mil Kiomast läks läbi palju punaste moonavoore. Oli külmunud maapind, vähesel lumega ja jääs, selle tõttu Kiomast Põlva sihis kui ka Tartu-Võru maanteed Tilleoru kohal liikuvate kuuli- ja moonavoorede liikumine oli kuulda kaugele. Kohalikud elanikud olid ärevuses, kuna ei teatud midagi olukorrast.

Punased Kiomast lahkudes, jäid peatuma Tänasilma külla ja Kähri apostlikuusu kiriku juure.

Järgnev päev oli õige vaikne. Lõuna ajal tulid Võru voorimehega kaks punaste tegelast, nagu pärast selgus, Karulaas ja Saarepuu, Kiomasse Turja Hendriku poole.

Tookordne valla Kaitse Liidu ülem Ed. Peedman ühes kaitseliitlastega toimetas mehed vallamaja arestikambrisse, neilt ära võttes relvad.

Olin tookord valla Kaitse Liidu ülema abi ja õhtul otsustasime Eesti vägedele minna vastu. Sõitsime läbi Kioma mõisa, kuid öise aja tõttu edasi enam ei läinud. Varsti pärast seda, öösel, ilmusidki eesti sõdurid Kiomasse, Matsi tallu, ja sealt edasi vallamajja. Osa meestest jäi ööseks Matsile. See oli osa Tallinna Kaitsepataljonist, umbes 40 meest, leitnant Vinki juhatusel. Suurem osa meestest oli läinud Karaskisse. Nad olid tulnud Tartu poolt, Tartu-Võru maanteed ja Koorvere-Kioma teed. Võib tähendada, et ka punased tarvitasid edasiliikumisel Koorvere-Kioma-Põlva teed selle asemel, et otse minna Koorverest Põlvasse. Põhjuseks olnud, et viimasel teel korraldanud meie väed neile korra haarangu, kus punased kaotasid paar meest surnutena.

Veel samal ööl viidi ka arreteeritud kaks punast Karaskisse. Karulaasil õnnestus põgeneda N.-Venesse.

Järgmisel, 31. jaan. hommikul, läksime ühes 10 sõduriga ja 3 voorihobusega Molokalt Saava teed Tänasilma sihis, mida tulistasime Saava soost. Vastu ei lastud. Oli näha, kui supikatel end. Kähri vallamaja juurest hakkas liikuma mööda maanteed Kähri kiriku poole. Tulistasime. Nüüd põgeneti üle oja Peri sihis. Liikuisime tagasi ristteele metsa sees, kus kohtasime mõnda Tänasilma küla elanikku, kes olid varjanud metsas hobuseid ja kes teadsid jutustada, et punased olevat lahkunud vallamaja juurest ja sinna jätnud maha kaks kuulipildujat. Kihutasime kohe kahel hobusel küla poole, et kuulipildujaid ära tuua. Kuid punased olid vahepeal sinna juure hiilinud ja meid hakati ägedasti tulistama. Tuli pöörduda tagasi.

Tulime tagasi Matsi tallu, kust korraldati uus pealetung Tänasilmale. Appi tulid ka vallamaja juures viibinud mehed. Rünnakul üle lagedate, jääste põldude Moloka-Piirisoo joonelt jõuti kuni Saava metsa servale, kus kuulipilduja ägeda tule all üks eesti sõdur sai surma ja üks rasket haavata. Ka ltn. Vink sai kergelt haavata.

Õö oldi jälle Matsi talus. Hommikul lahkus ltn. Vink, asemele tuli ltn. Öunap. Langes hiljem Narva all). Lasti ka meid koju minna, kuid kutsuti varsti jälle tagasi. Sooviti, et kokku teateid punaste kohta Peril. Meemaskülla sõites kohtusin isatalu teeniva sulasega, kellelt sain vajalikke andmeid. Saatsin ta edasi Kioma vallamajja ltn. Öunapi juurde, ise sõitsin edasi Peri poole. Teel kuulsin laskmist Peri mõisa kohal, ja Meemaskülla jõudes selgus, et punased olid sealt just lahkunud, võttes veel Alaküla Jaan Pedarilt hobuse. Minu isa Kure talust Peril olid punased võtnud hobusega küüti juba 30. jaan., kust ta jõudis jala tagasi 3. veebr. õhtul, kuna hobusega oldi mindud edasi Marienburgi poole. Hobune ühes reega jäigi kaotsi.

Nagu juba tähendatud, ltn. Öunap oli läinud oma meestega hommikul vallamajja Kioma, kus selgus, et punased olid lahkunud Tänasilmast. Neid jälgiti Kähri mõisani ja sealt edasi Juusa suunas, kus olla olnud kokkupõrkeid.

Tänasilmas ja Kähris asunud punaseid arvati olevat 500 ümber, kuna eesti sõdureid oli umbes 40.

Üldiselt möödus punaste võimutsemise aeg Kiomas õige kergelt. Pärast sakslaste lahkumist moodustati küll „täidesaatev komitee“ punaste käsul, kuid sinna õnnestus valida ka niisuguseid mehi, kes olid punaste vastased ja teotseisid ainult silmakirjaks. Täides. komitee juhatusse kuulusid Ed. Peedman, H. Leis, Jaan Lukats ja mina. Teised liikmeid ei teadnud tegelikust asjaajamisest palju midagi. Korralduste saamisel pidasime omavahel ikka salaja nõu kokku ja alles siis teatasime sellest teistele. Nii ei saanud punased Kiomast ainustki hobust ega puudagi vilja. Ka kokkutoodud kindad ja sokid pandi kõrvale ja said meie oma sõdureile.

Lõpupoole siiski said punased asja jälle ja nimetatud mehed olid õige kitsikuses. Oli tehtud omavahel kindlaks ka põgenemisploani. Nagu pärast selgus, Karulaas ja Saarepuu olidki tulnud meie üle juba „kohut mõistma.“

Varjasin ühte uut vene püssi kogu okupatsiooniaja ja andsin ta hiljem üle eesti sõdureile ühes padrunitega. Ka sain anda ühe sadula.

Eesti iseseisvuse võitlusajastu (1917.-1920.) kronoloogiat juunis.

1917. a.		6.	„	Võnnu mahajätmine.
1.—2.	juuni Eesti sõjaväeliste organisatsioonide konverents Rakveres. Asutatakse „Eesti Sõjaväelaste Keskbüroo“.	8.	„	Meie 6. jal.-polgu ja soomusrongide pealetung Võnnule.
(1)	„ 28. Väekorpuse Eesti Komitee asutamine.	10.	„	Vaherahu läbirääkimised Landeswehriiga Võnnus ja vaherahu sõlmimine.
5.	„ Tallinna Eesti Liit avaldab Eestimaa rahvakongressi kokkukutse.	10.—19.	„	Võnnu vaherahu ja poolte ettevalmistus edaspidiseks tegevuseks.
(8)	„ Kiievis Ukraina sõjaväelaste kongress, millest võtab osa Eesti Sõjaväelaste Keskbüroo esindaja. — Asutatakse Kiievi Eesti Sõjaväelaste Liit.	13.	„	Läti Aj. Valitsuse ja Põhja-Läti esindajate märgukirjad Eesti Peaministrile, palvega anda abi K. Ulmanise valitsusele Needra valitsuse vastu võitlemiseks.
10.	„ XII Armees Eesti sõjaväelaste esindajate koosolek.	13.	„	Täiendavad läbirääkimised Võnnus Landeswehriiga, saavutamata kokkulepet.
14.	„ Toitlusrahitused Tartus.	13.	„	2. jal.-polgu osad vallutavad ja jäta- vad maha Kuprova jaama.
18.—22.	„ Eesti sõjaväelaste 1. ülevenemaaline kongress Tallinnas.	14.	„	Krasnaja-Gorka vallutamine.
22.	„ 1. eesti sõjaväel. ülevenemaal. kongressil valitakse eesti rahvusväeosade keskorganina Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee.	17.	„	Valitsuse teadaanne Asutavas Kogus Landeswehri sõjast.
24.—25.	„ Eestimaa maakonna- ja kubermangunõukogu valimised.	17.	„	Landeswehri ülemjuhataja nõuab Läti Needra valitsuse nimel meie vägede tagasivõtmist Põhja-Lätist.
(26.)	„ Ülemkomitee esindajate sõit Helsingi, Baltimere Laevastiku Maavägede Staabi ülema polk. Krusenstierni juurde, nõutama kinnitust 2. Eesti polgule.	19.	„	Sõjavägede ülemjuhataja kindral J. Laidoner loobub Põhjakorpuse ülemjuhatamisest.
27.	„ J. Poska asub uuesti Eestimaa kubermangu komissari kohuste täitmisele.	19.	„	Rauddiviisi külgkaitse sunnib 9. jal.- polgu luurajad maha jätma Vidriši mõisa.
28.	„ K. Parts lahkuib Eestimaa kubermangu abikomissari kohalt.	20.	„	Lemsalu lahing. — 9. jal.-polgu II pataljon purustab Rauddiviisi külgkaitse Ladenhofi juures.
1918. a.		20.	„	6. jal.-polgu II ptlj. jõuab Stolbeni mõisa, abiks IV pataljonile.
2.	„ Venemaal elavate Eesti kodanikkude protest Saksa survepoliitika vastu Eestis.	20.	„	6. jal.-polgu ratsaluure jätab maha Roopa alevi. Vastupealetung Roopa tagasivõtmiseks ebaõnnestub.
11.	„ Eesti Ajutise Valitsuse juhi K. Päts'i vangistamine Saksa okupatsioonivõimude poolt.	21.	„	Landeswehr algab Võnnu all pealetungi.
13.	„ Eesti esindajad N.-Venes J. Laidoner ja J. Seljamaa nõutavad N.-Vene väliskomissariaadis Eesti Maapäeva tunnustamist Eestis kõrgema riikliku võimuna.	21.	„	Lahingud Vesselshofi mõisa ja Berse kõrtsi juures. 3. jal.-polgu osad taanduvad Ronneburgi alev — Uue Ronneburgi mõisa ja Ronneburg — Kras-tini talu juonele.
1919. a.		21.	„	Landeswehri osad murravad läbi 2. Läti Võnnu polgu rinde.
1.	„ 1. jal.-polgu I pataljon asub Alt-Švaneburgi alevisse.	21.	„	Kuperjanovi Partisanide Pataljon jõuab Lode jaama, asub pealetungile lõunasse ja vallutab Lindenhofi mõisa.
1.	„ Ülemjuhataja käsk 2. diviisi osadega edasi tungida Kreutzburgi sihis, 3. diviisil seda toetada edasitungiga Smiltenist Kreutzburgi peale.	21.	„	Lahing Landeswehriiga Lode jaama juures (Soomusrongid Nr. 1 ja 3, Kuperjanovi Partisanid).
2.	„ Landeswehri ešelon jõuab Ramotskisse ja nõuab läbilaskmist Võndu.	21.	„	Rauddiviisi pealetungid Stolbeni mõisale liüakse tagasi 6. jal.-polgu poolt, patarei ja soomusautode toetusel.
2.	„ Neu-Švaneburgi rajooni vallutamine.	22.	„	Viljandi kooliõpilased kaitsevad Stolbeni mõisat, kus Landeswehri pealetung liüakse tagasi.
3./4.	„ Laudoni ja Liagradi mõisade vallutamine.	22.	„	Landeswehri ebaõnnestunud kallale- tung Ronneburgi alevile ja Friedrichs- hofi mõisale, mida kaitsevad 3. jal.- polgu osad.
4.	„ Ajutise põhiseaduse vastuvõtmine Asutavas Kogus.			
5.	„ Esimene kokkupõrge meie Soomusrong Nr. 2 ja Landeswehri osade vahel Amati jõe raudteesilla juures.			
5.	„ Kreutzburgi ja Jakobstadti vallutamine.			

22. „ Kalevlased jõuavad Lode jaama ja lõövad ägedas lahingus Landeswehri Skangali mõisa juures.
22. „ 1. jal.-polgu II pataljon lõob Starte juures Landeswehri kabuhirmus põgenema.
22. „ „Vambola“ sõidab Liivi lahte, et kaits- ta meie maaväe paremat tiiba.
23. „ „Vambola“ jõuab Heinaste alla.
23. „ Soomusrongide Nr. 1 ja Nr. 3 dessan- did jõuavad esimestena Võnnu linna.
23. „ 6. jal.-polgu osad võtavad oma alla Roopa ja jätkavad edasitungi Hinzen- bergi suunas.
23. „ 1. jal.-polgu II pataljon jõuab Võnnu linna.
23. „ 9. jal.-polgu äge lahing Rauddiviisiga Engelhardshofi juures.
24. „ Neuhofti mõisa vallutamine. — Raud- diviis tõmbub tagasi lõunapoole Koiva jõge.
24. „ Segevoldi vallutamine.
25. „ Lāti Needra valitsuse sõjamineister Vankin avaldab oma nõusoleku Lan- deswehri tagasitõmbamiseks Ülemju- hataja kindral J. Laidoneri poolt nõu- tud joone taha.
26. „ 3. jal.-polgu osad jõuavad Nitau ale- vikku.
26. „ Hinzenbergi kindlustatud seisukohta- de vallutamine (6. jal.-polk, Kalev- laste Maleva ja Kuperjanovi Partisa- nide Pataljon).
27. „ Kalevlaste Maleva ja Kuperjanovi Par- tisanide Pataljon vallutavad Roden- poisi jaama ja Berghofi jaama. Lan- deswehr taandub Riia eelsete järvede joonele.
27. „ 3. jal.-polgu osad koonduvad Lem- burgi alevi ümbrusse.
27. „ Lāti Needra valitsuse sõjamineister Vankin palub sõjaseisukorra lõpetam- ist. Ülemjuhataja kindral J. Laido- ner lükkab ettepaneku tagasi.
- 27./28. juunist — 3. juulini. 3. diivisi osade ja Soomusrongide Diviisi lahingud Lan- deswehri ja Rauddiviisiga Riia eelse veekogude joonel. — 6. jal.-polgu pealetungid üle Jegeli (Jugla) jõe pääsemiseks, Skrage rajoonis.
30. „ 9. jal.-polgu osad vallutavad Zarnikau.
30. „ Meie laevastik („Lennuk“, „Vambo- la“, „Lembit“ ja „Tasuja“) hakkab kell 1300 liikuma Düüna jõesuu poole. „Lennuk“ pommitab Magnusholmi pa- tareid.
30. „ 7. jal.-polgu osad vallutavad Ogurtsõ, Diktjari ja Mihaili külad.

Kohvik
H. Feischner
 ||
 Harju 48

SPRENK-LÄTE
pianinod,
 manool ja pedal-pais püsti klave- rid on oma ehituse, kõla-ilu ja suu- ruse poolest täiuslikumad sel alal.
 Suur valik Mõõdukad hinnad
 LAOS
 Tartus, Rütli 25 Tallinnas, Kuninga 5
K. JÜRGENSON'i juures

Oskar Pedraudse
 raua-, terase- ja ehitusmaterjali kauplus
 Tartus, Narva t. 1, tel. 766
Rauda, terast, plekki, traati ja naelu.
 Akna-klaasid, ukse-lukud, pliigid, pajad, pliida- ja ahjuuksed, šamottkiivid, maalri- värvid ja värnitsad ja kõiksugu tööriistu ja ehitusmaterjali soovitan mõõdukate hinda- dega.
 Kõige austusega
Oskar Pedraudse

LUX saadused on tunnustatud headuses igalpool saadaval
Akkumulaatori
 ja
 elemenditehas
Konstantin MÜHLVERK
 Tallinn, Jaama t. 8
 Tel. 306-67

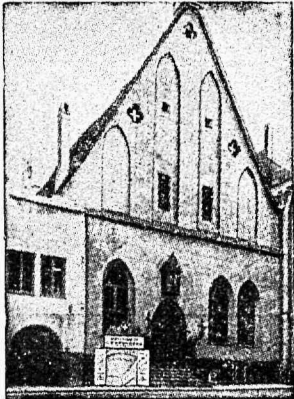
K-M.

TALLINNA TEKSTIIL

V. KARJA TÄN. 1

TELEFON 446-34

Suurim valik kodu- ja välismaa riidekaupadest

C. Petenberg

Tallinn, Pikk t. 17. Tel. 434-85

Asutatud 1849. a. Asutatud 1849. a.

Veinikauplus — Börsikelder

Kõrges väärtuses kodu- ja välis-
maa **veine, sampanjat,**
konjakit jne.

Väga maitsekaid

suveuudiseid

daamidele
ja
härradele

leiate

A. PRIMA riidelaost

Suurturg 5, Tartus.

Telefon 10-91

Kõiki hooaja kodu- ja välis-
maa riidekaupa suures valikus

SOOVITAB

H. GUTKIN

INGLISMAGASIN

TALLINN, VIRU 4

Telefon 436-46

Postkast 272

Unevahendina tarvitoge

„Proallon“ tablette.

„Proallon“

on saadav kõigist apteekidest.

*Valmistaja G Gnadenberg, i ja E Lei-
den'i apteek, Tallinn, S. Karja 4.*

Nahavabrik „KALEV“

Tartus, Kalevi tän. 44
Telefon 2-59 Asut. 1919. a.

Oman.: B. KOBLENZ, S. TRAPIDO ja J. GOLDOV

Valmistab:

pinsoli-, pastla-, talla-, juht-, saapasääre
ja pealishakku

Kõiksuguseid looma- ja vasikakroomnahku
ja shevretti

lgasugust värvilist portfelli-, valget laika-
ja nappa-kindanahku

„ERIKA“ V-d. Tõnisson & Ko

Tartus, Suurturg 2, tel. 7-79
Viljandis, Tallinna tän. 5
Rakveres, Turuplats 1

Soovitame hästiidanevaid ja sordiehtsaid
aedvilja-, lille-, söödajuurikate-, ristiku-
ja timoti-

seemneid

„Erika“ puukoolist

viljapuid ja -põõsaid

Jällemüüjatele ja aednikele kõrged % %

Ületamatuks häadu-
selt ja hinnalt jääb

„Milvi“ hambapasta

S a a d a v a l
kõigis ärides

A|s „EPHAG“ Tallinn

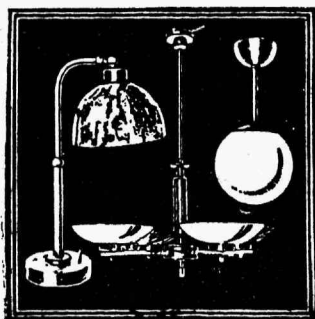
J. STERN

Maalritööstus

(Asut. 1900. a.)

Tartu, Aleksandri tänav 11-1

Sildimaalimine, lakk- ja
emailimistööd. Jalgra-
taste lakeerimine kuu-
mendamise teel korra-
likult ja vastupidavalt.
Maalermeister J. STERN

Elektrotehnika
äri ja tööstus

„Jõud & Valgus“

Tartus, Rüütli t. 11
telef. 4-48

valmistab moodsaid
ja maitsekaid elektri-
lae- ja seinarma-
tuure, laua ja öö-
laualampe

Äri ladu esitab rikkaliku valiku

Aktsiaselts „VILL“

Tallinn, V. Karja 12

Telefonid: Juhatus nr. 450-38,
Ladu ja kontor nr. 450-39

Villase ja siidriide kudumine

Riide värvimine, trükkimine ja apretuur

Villase ja puuvillase lõnga
värvimine. Mertseriseerimine

*Meie riided erinevad värvitoonide ja värvi
ehtsusega, kuna oleme just spetsialiseerunud
apretuuri ja värvimise headuse tõstmisele*

Lõnga ja riide müük
ainult suurel arvul

Vabrikud: Narvas, telefon nr. 70 ja Tallinnas, Koplis, telefon nr. 12

Eesti Laenu Pank A-S.

Tallinn, Suur Karja 18

Võtab raha hoiule ja toimetab kõiki pangaoperatsioone

Telefonid: 446-82, 446-84, 433-56

Igalpool on saadaval

GINOVKER & CO

**Shokolaadi- ja biskviidivabriku
kõrgekvaliteedilised saadused**

KREENHOLMI PUUVILLASAADUSTE MANUFAKTUURI OSAÜHISUS

Vabrikud: Kreenholmis, Narva lähedal.

Juhatus: Tallinn Pikk tän. 68, tel. 426-63.

Müügikoht: Kaubandus-Tööstus A/S „Kreenbalt“ Tallinn, Suur Karja 13, tel. 425-14.

Asutatud 1857. a.

Klišeetööstus

Artur Haav

Tallinn, Suur Karja nr. 21
Kõnetraat 456-48

Joon-, vörk-
ja
mitmevärvi-
klišeed

Vastastikustele
kindlustusseltsidele

korraldab edasikindlustust
ja annab asjaajamises
tarvilikku nõu ja juhatus

Eesti Ühistegeline
Kindlustus-Keskselts

Tallinn, Suur Karja 19
Postkast nr. 122 Kõnetraat 426-83

TARTU LINNAPANK

TARTUS, RAEKOJAS Tel. 11-32, 2-32

Võtab raha hoiule

jooksvale arvele, kindla tähtaja peale ja kuude viisi ning maksab ajakohast protsenti

Annab laene

Ostab ja müüb väärtvabereid, müüb klassiloterii pileteid ning toimetab kõiki pangaoperatsioone. Korrespondendid kõigis kodumaa linnades ja rahvarikkamates kohtades maal

Saadaval hoiukarbid

Eelseisvaks

suvehooajaks

moodsaid

daamide käekotte
reisikohvreid
portfelle ja
rahataskuid

Suures valikus odavate hindadega
soovitab

O. Zimmermann

Tallinn, Harju tän. 34
Tartus, Suurturg nr. 4
Pärnus, Rüütli tän. 41

K.-M.

Vennad Prüüs

TARTUS, Kaubahoov 20/21
Kõnetraat 12-92

Raadio

Grammofonid

Fototarbed

Jalgrattad

Teras- ja rauakaubad

Majapidamisetarbed

Tööriistad

Ehitusmaterjal

Elektrimaterjal

Mootorrattad

Autod